ఓం

శ్రీ శివాభ్యాం నమః

అయం

శ్రీవ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయః

సర్వవేదాన్తసిద్ధాన్తరహస్యార్థప్రకాశనపటిష్ఠేన

వీణావాదనప్రవీణేన

శ్రీమతా

అయ్యన్నవిద్వన్మణినా

విరచితః

శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్య

శ్రీరామానన్దసరస్వతీ

చరణానుగ్రహలబ్ధబ్రహ్మవిద్యాద్వైతదేవత

శ్రీ [illegible] వంశసంభవేన

నరకంఠీరవశాస్త్రిణా

[illegible]

[illegible]

శ్రీ [illegible]

మద్రాసు [illegible] ప్రకాశితా [illegible]

జగతిపేకేయులాం

1909

శ్రీరస్తు.

శ్రీ కాళహస్తీశ్వరాయనమః

శ్రీ వ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయగ్రంథస్య

భూమికా.

అస్యగ్రంథస్యరచయితా శ్రీమాన్ అయ్యన్నవిద్వన్మణిః కస్మిన్దేశేకస్మిన్కాలేకస్యరాజ్ఞస్సభామండలం మండయామాసేతి పర్యాలోచనాయాంనకించిదుచితంప్రమాణముపలభ్యతే.

పరంత్వేతద్గ్రంథప్రారంభపరిసమాప్తిగతపద్యగద్యాసందర్శనేన గ్రంథకర్తురస్యవృత్తాంతఃకియానిహవిలిఖ్యతే.

ఏతద్గ్రంథారంభే

౧॥ యద్వీక్షాఖిలలోకకిల్బిషతమస్కాండస్యచండద్యుతిః
సూక్తిర్యస్యవిరక్తిభక్తిభగవద్బోధప్రరోహావనీ ।
బ్రహ్మానందసుధాబ్ధిమంథనగిరిర్యస్యోపదేశక్రమః
తస్మైశ్రీధర వేంకటేశగురవేకుర్వేప్రణామాయుతం ॥

౨॥ శ్రీవేఙ్కటపతేస్సూనురళ్వారేరనుజఃకవేః ।
అయ్యన్నోవైణికఃకుర్వేవ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయం ॥

ఇత్యుపలభ్యమానాభ్యాంశ్లోకాభ్యాం, ఏతద్గ్రంథపరిచ్ఛేదద్వయపరిసమాప్తౌపరిదృశ్యమానేన"

"ఇతిశ్రీమద్రాధామాధవసంవాదాద్యనేక ప్రబంధనిర్మాణధురీణస్యశ్రీవేఙ్కటపతికవిసార్వభౌమస్యతనూభవేన సుదంతాకల్యాణాద్యనేకప్రబంధరచనాధౌరేయస్య అళగిరికవేరనుజేన వీణావాదనప్రవీణేన వేదాన్త సిద్ధాన్తరహస్యార్థ ప్రకాశనధురంధరేణ శ్రీమదయ్యన్నవిద్వన్మణినావిరచితేవ్యాసతాత్పర్య నిర్ణయే । ప్రథమః (ద్వితీయః) పరిచ్ఛేదః"

ఇతిగద్యేన తాత్పర్యనిర్ణయాఖ్యవిద్యాగురుశ్శ్రీధరోపపదః ముఱికినాడువంశ్యః శ్రీ వేంకటేశ్వరవిద్వన్మణిరితి, పితాచ రాధామాధవసంవాదాద్యనేకప్రబంధనిర్మాణధురీణః శ్రీ వేఙ్కటపతికవిసార్వభౌమ ఇతి, జ్యేష్ఠభ్రాతాచసుదంతాకల్యాణాద్యనేక ప్రబంధరచనాధౌరేయః అళగిరికవిరితి,వివాదనేచపరం ప్రావీణ్యమాసీదితిచవిజ్ఞాయతే,వేదాన్తసిద్ధాంతరహస్యార్థ ప్రకాశనపటీయస్త్వచాయమేవతద్విరచితోగ్రంధో నిదర్శనంభవతి విదుషాం, నాత్రకించిద్బహువక్తవ్యమపేక్ష్యతే.

రాధామాధవసంవాదాఖ్యత్రిలింగభాషానిబద్ధోగ్రంథోమయా కదాచిద్దృష్టపూర్వః।తత్రిచనందవరీకబ్రాహ్మణఃవేంకటపతికవిస్తత్కర్తేతిసముపలభ్యతేస్మ,తేనతత్తనూభవ ఇతినిర్దిష్టోయమయ్యన్నవిద్వన్మణిరపినందవరీక బ్రాహ్మణఇతినిశ్చీయతే, సుదంతాకల్యాణ గ్రంధస్తునాద్యాపిమమలోచనగోచరతామయాసీత్ ।

కించ శ్రీ వేంకటగిరిసంస్థానపుస్తకభాండాగారస్థితతాళపత్రలిఖితవ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయ పుస్తకాంతిమ తాళపత్రిదృష్టేన ఏతద్గ్రంధకర్త్రు ప్రేషితేన అదసీయహస్తాక్షరవిన్యాస సహితేన ప్రతిజ్ఞా పత్రేణ శ్రీవేంకటగిరి సంస్థానాధిపతేరర్వాచీనస్యనిరంతర నిర్వర్త్యమానవివిధవిద్యాగోష్ఠీవినోదరసికస్యకస్యచిత్ప్రభుశిరోమణేస్సభాయాం మయంవిద్వన్మణిః విశిష్టాద్వైతద్వైతమతానుయాయి భిర్బహుభిః పండితైస్తర్కితవివాదంవిధాయతన్మతనిరసన పరమేతద్గ్రంధం రచయామాసేత్యనుమీయతే, త్రైలింగభాషాలిఖితస్య

తస్యచప్రవిజ్ఞాపత్రిస్యాయంయథావదనువాదః,

మహారాజరాజశ్రీ ప్రభుసన్నిధా, వీణ, అయ్యన్నశాస్త్రిణావిలిఖ్యసమర్పితేయంప్రతిజ్ఞా ప్రతికా,

ఇహతావత్కాశీరామేశ్వరమధ్యదేశ మధ్యాసీనేషువిద్వద్వతంసేషుయః కోపివిద్వాన్మద్విరచితస్యవ్యాస తాత్పర్యనిర్ణయాఖ్యస్య గ్రంథస్య ఖండనగ్రంథంవిరచ్య మధ్యస్థపదమధ్యారో పితాన్ పండితప్రా

iii

డా ననుమానయతి, తస్యాహంప్రతివాది నశ్శిష్యతామవశ్యమాసాద్య యిష్యామి”

మహారాజేనమధ్యస్థానానాయ్యప్రచాలనీయేయంవిచారపద్ధతిః

స్మార్త్తేషువైష్ణవేషుచ కరతలామలకీకృతాద్వైతవిశిష్టాద్వైత ద్వైతమతరహస్యసర్వస్వాః సదసద్విచార చతురాః చతురఃపండితాః స్వసకాశమాకార్యమాధ్యస్థ్యమేతేషాంప్రదాతవ్యం

యద్యపిద్వైతాద్వైతమతదౌర్బల్యప్రాబల్యయోర్మధ్యస్థీకరణే తత్తన్మతానుయాయినఃసంశితాస్స్వభావ సిద్ధమద్ని వారస్వమత పక్ష పాతశాలితయాపరస్పరమతివిజిగీషావశ్యం భావేనస్వమతభంగ ప్రసంగ మణుమాత్రమప్యసహమానామురాగ్రహ గ్రస్తహృదయానకుర్వంతిత త్త్వనిర్ణయం”

తథాపివాది ప్రతివాదిమతి దౌర్బల్యప్రాబల్యయోర్మధ్యస్థీకృతాస్సంత స్వస్వమనీషాకల్పితయుక్తినికరతారతమ్యేనజయపరాజయ యోస్తదానీంతనవాదిప్రతివాది మాత్రసాధారణతాం తత్తన్మతాను యాయినామన్యేషాం విదుషాంతదప్రసక్తించనిశ్చిన్వానాః నిర్విశంకం తత్త్వనిర్ణయం కర్తుముత్సహంతే.

తదేవంవాది ప్రతివాది మతిపరీక్షాయాంతత్రమాధ్యస్థ్యానాంచ తుర్ణాం విదుషా మభ్యాశేవాది ప్రతివాది నిర్మితౌ గ్రంథావితీర్య “అర్వాగష్టదినేభ్యః పరిశీల్యసదసద్వివేచనం విధాయస్వసదసివాదిప్రతి వాదినోర్జయపరాజయావుద్భావనీయౌ”ఇతిమహారాజేన కర్తవ్యస్సమ యబంధః, తతశ్చతేవిపశ్చిదపశ్చిమాః పరిశీలితోభయగ్రంథాఃయస్యజ యముద్భావయంతి, తస్యగ్రంథకర్తుర్గజస్కంధారోహణ పురస్సరాబ హుప్రాబహుమానాః కర్తవ్యా మహారాజేనేతి॥

ఇతి స్వసమ్మతిపూర్వకం ప్రభుసన్నిధౌ

పీఠ,అయ్యన్నశాస్త్రిణా విలిఖ్యదత్తేయం

ప్రతిజ్ఞా పత్రికా.

అనయోసహాకాచిదన్యాపి త్రిలింగభాషామయీ పత్రికాసము పలబ్ధా, తస్యాశ్చాయం సాపర్యాన్యాంవాన్యామనువాదః,

మహారాజరాజశ్రీ ప్రభుసన్నిధా పినాకినీతీరం, వేంకటాద్రిశాస్త్రిణా విలిఖ్యదత్తేయం ప్రతిజ్ఞా పత్రికా.

శ్రీమతా, వీణ, అయ్యన్నశాస్త్రిణావిరచితస్య వ్యాసతాత్పర్య నిర్ణయగ్రంథస్య యఃకోపివిద్వాన్ఖండనగ్రంథం విరచ్యమధ్యస్థమనీషి మండలీమనుమానయతి, తస్యాహమవశ్యం శిష్యోభవిష్యామీతి"

ఇతి స్వసమ్మతి పురస్సరం ప్రభుసన్నిధాపినాకినీతీరం॥ వేంకటాద్రిశాస్త్రిణా దత్తేయం ప్రతిజ్ఞాపత్రికా.

అనయోరుభయోరపి ప్రతిజ్ఞాపత్రయోఃరాజ నామ్నోవారా జధాన్యావా, లేఖప్రేషణసంవత్సర స్యవాకస్యాప్యనుల్లేఖాన్నకిమపివిశి ష్యనిశ్చేతుంశక్యతే, పరంతు అత్రగ్రంథే శ్రీమదప్పదీక్షితశ్రీచరణ గ్రంథోదాహరణేన అదసీయవచనరచనాపర్యాలోచనే నచాయం గ్రంథకారః మాకీమితఃప్రాక్ శతవర్షమధ్యకాల ఏవమధ్యమభువనమధ్యవా త్సీదిత్యనుమీయతే"

తథా, ఏతద్గ్రంథకారప్రశంసాపరాస్త్రియః శ్లోకాస్తత్రాశపత్రి పుస్తకాం తేసముపలబ్ధాః॥

తఏతేశ్లోకాః.

౧॥ మాధ్వామాధ్వంపురేస్మిన్నపసరతజనాలక్షితాలక్ష్మణీయాః
శ్రీకంఠీయానకంఠాః ధ్వనయతభవతాఽభాస్వరాభాస్కరీయాః।
అయ్యన్నయ్యాభిధానః కపిలకణభుగాద్యుక్తనానానువాద
బ్రహ్మస్త్రోల్లాసిహస్తోజగతివిజయతే ద్వైతిమత్తేభసింహః॥

౨॥ కపిలకణాదాదికృతై స్సూత్రైః ద్వైతాభిమానిమత్తేభాః।
అయ్యనసుధీరబంధీదద్వైతాఖ్యేజయస్తంభే॥

౩॥ శ్రీకంఠమధ్వయాదవభాస్కరరామానుజాదిభాష్యాణాం।
మూలోచ్ఛేదనమకరోత్ వ్యాసమతస్థాపనాచార్యః॥

ఏతేషాంశ్లోకానామర్థపరిశీలనేనచగ్రంధకారసంప్రేషిత ప్రతిజ్ఞా పత్రప్రదర్శితపరిపాట్యా మహారాజేన విచారః ప్రవర్తిత ఇతి,వ్యాస తాత్పర్య నిర్ణయ గ్రంథపరీక్షానంతరంమధ్యస్థైకృతైర్విద్వత్ప్రకాండై రేతద్గ్రంధ కర్తురయ్యప్పవిద్వన్మణేరేవ జయఃప్రభుసన్నిధౌ వుద్ఘోషిత ఇతి,తైరేవతత్ప్రశంసాపరా ఏతేశ్లోకానిరమాయిషతేతిచాధ్యవసీయతే.

అయంచ గ్రంథః పరిచ్ఛేదద్వయ పరిష్కృతః, తత్రప్రథమేప రిచ్ఛేదేభగవద్బాదరాయణ ప్రణీతబ్రహ్మసూత్రాణాం భగవత్పాదభట్టభాస్కరయాదవ ప్రకాశ రామానుజమధ్వశ్రీకంఠాదికృతేషుభాష్యే షుస్వస్వాభిమతార్థపరతయా యోజితానాంక స్మిన్నర్థేభగవతో బాదరాయణస్యపరమం తాత్పర్యమితివిచికిత్సాయాం తత్రయుక్తి మాత్ర బలేనవా, శ్రుతిమాత్ర బలేనవా, యుక్తిసహకృతశ్రుతిబలేనవా, మధ్యస్థవిద్వత్సన్నిధాన బలేనవా, తత్త్వవాది మాత్రసంప్రతిపన్నకూటసాక్షివాక్యసదృశసూతసంహితా బోధాయన వృత్త్యాద్యనుగృహీత భగవత్పాద రామానుజాదిభాష్య గ్రంథపర్యాలోచనయావా,వ్యాస తాత్పర్యవిషయార్థనిర్ణయః కథంచిదపికర్తుంనశక్యత ఇత్యుపన్యస్యస్తోత్ర భాష్యేతత్రభవతా వేదాన్తాచార్యేణ మధ్యస్థశిల్పిశాస్త్రవచన బలేన హరిహరయోర్మధ్యే హరేరేవ సత్త్వాశ్రయత్వమితి యథానిరధారి, యథాచచతుర్వేదతాత్పర్యసంగ్రహేతత్రభవతా సుదర్శనాచార్యేణ శివకేశవయోర్మధ్యేశివస్యైవనమస్యత్వమితినిరణాయి,తథాద్వైతాద్వైతవిశిష్టాద్వైతమతానాంతత్తద్భాష్యకారాభిమతానాంమధ్యేకస్మి న్నర్థేభగవతోబాదరాయణస్యపరమంతాత్పర్యమితిపర్యాలోచనాయా మస్తదాదీవ్రతి మధ్యస్థత్వే నసంప్రతిపన్నానాం కపిలకణాదగౌతమప తంజలిజైమినీనాం తంత్రేషు, పాశుపత పాంచరాత్ర బౌద్ధార్హతచార్వాకతంత్రేషుచ దశసు «యావత్పరమతంనని రాక్రియతేతావత్స్వమతమప్రతిష్ఠితంభవతి, తిన్యాయేనస్వమతస్థాపనాయ పరమతనిరాకరణ, ప్రకరణైఃకపిలకణాదిభిర్మహర్షిభిస్సర్వజ్ఞైర్ప్రమప్రమాదాదిశంకాకళంకర

హితైః ప్రామాణికతమైః కేవలాద్వైతమేవ భగవద్బాదరాయణతాత్పర్యవిషయ ఇతినిర్ణీయతస్యైవాను వాదపూర్వకం నిరాకృతత్వేనకేవలాద్వైతమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతి నిరచాయి, తతశ్చవ్యాసతాత్పర్యవిషయాద్వైతమతప్రతిపాదకంశ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదభాష్యమేవ ప్రమాణపదమధిరోహతీతివ్యవస్థాపితం॥

ద్వితీయస్మిన్పరిచ్ఛేదేచ శివతత్త్వవివేకాది గ్రంథానామాపాతదర్శనేనతత్రత్రబ్రహ్మవిష్ణుశివాపేక్షయాతురీయశివస్యవ్యావహారికాధిక్యం వర్ణితమితిభ్రామ్యతాంతదీయపరమతాత్పర్యమవిజుషామ కూలంకషశేముషీజుషాంభ్రమనివారణవ్యాజేన సగుణబ్రహ్మనిర్ణయఃకృతః। బహుప్రమాణవచనానుసారేణచ సకలవైదికసమ్మతభగవత్పాదాభిమత కేవలాద్వైతసిద్ధాంతసరణిమనుసృత్యహరిహరయోరర్థతశ్శబ్దతశ్చాభేదమేవాంగీకృత్యవిష్ణూత్కర్షప్రతిపాదకానాం శివోత్కర్షప్రతిపాదకానాంచ సకలశ్రుతిస్మృతిపురాణానాంవిరోధపరిహారేణవ్యాసాభిమతాఖండసచ్చిదానందస్వరూపకేవలాద్వైతనిర్విశేషపరబ్రహ్మణఏవ మాయోపహితామూర్తరూపేణజగజ్జన్మాదికారణత్వం తద్రూపేణ బ్రహ్మవిష్ణురుద్రరామకృష్ణాది రూపేణచముముక్షూపాస్యత్వంతత్ప్రసాదేన బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తిశ్చేతినిరూపితం॥

కించ బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణామీశ్వరకోటిప్రవిష్టత్వం పరస్పరముపాస్యోపాసకభావప్రతిపాదకశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణానాం పరస్పరోపాసనస్య స్వప్రయోజనార్థతాభ్యుపగమే పరమేశ్వరత్వనియతనిత్యముక్తత్వాపహతపాప్మత్వావాప్తసమస్తకామత్వాదివిరోధాపత్త్యాతత్తన్మూర్త్యుపాసనాయాఅవశ్యకర్తవ్యతాపరత్వప్రతిపాదనేన పరస్పరోపాసనస్యలోకానుగ్రహార్థత్వవర్ణనేనచ విరోధః పరిహృతః॥

ఏవమత్రప్రాచీనాఽర్వాచీనవిద్వద్వతంసైరద్వైతసిద్ధాంత వ్యవస్థాపనపరమతనిరాకరణపరేషుమహానిబంధేష్వపరిశీలితామేవానన్యసాధారణీంసరణిమనుసృత్య సయుక్తికం భగవద్బాదరాయణసూత్రా

ణామద్వైతపరమతాత్పర్యం సగుణబ్రహ్మస్వరూపంచ నిరూపితం॥

అయంచ గ్రంథః మాకీంప్రాగితోదశసంవత్సరేభ్యః శ్రీ వేంకటగిరి సంస్థానాస్థాన విద్వద్వరాణాం శ్రీమతాం చేట్లూరు వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిణాం, సకాశేమయాప్రథమముపలబ్ధః, ఉక్తంచతైః శ్రీవేంకటగిరి సంస్థాన సంస్థాపిత రాజకీయ పుస్తకభాండాగారేతాళపత్రపుస్తకమాలోక్యాలోచ్యచాస్యాత్యంతావశ్యకతాం కాకలపత్రేషు స్వహస్తాక్షరైర్మయాయం గ్రంథోవ్యలేఖీతి।

తతస్తదక్షరపరిష్కృతంప్రాయఃపరిశుద్ధంతత్పుస్తకంగృహీత్వా ఆమూలచూడంతత్ప్రతిపాదితవిషయజాతం యుక్తినికరదుష్ప్రధర్షమధిగత్యావిలేఖ్యచపుస్తకాంతరం మదీయ పుస్తక భాండాగారేన్యచిక్షిపం॥

ఆచీకథంచ గ్రంథరత్నమిదమపూర్వమత్యుత్తమం ముముద్రయిషురపిస్వయంసముచితద్రవిణోపపత్తివికలః శ్రీ వేంకటగిరి నగరాభిజనస్య శ్రీకాళహస్తీశ్వరచరణనళిననిరంతరసంసేవనకుతూహలాకృష్టచిత్తస్య శ్రీకాళహస్తినగరవాస్తవ్యస్య విరోధవరూధినీతిత్త్వచంద్రికాగ్రంథముద్రణసముద్యమ విరచితాద్వైతవిద్వజ్జనమహోపకారస్య శ్రీ కురువాడవంశముక్తారత్నస్య రాఘవార్యస్య సవిధే॥

వ్యాసతాత్పర్య నిర్ణయగ్రంథ స్సర్వేషామప్యద్వైతమతానుయాయినామత్యంతావశ్యకః దర్శనీయతమః తన్ముద్రణంచావశ్యకర్తవ్యమద్వైతినామత్యుపకారకంచేతి॥

అథసోయం రాఘవార్య స్తన్ముద్రణావశ్యకతామురరీకృత్య స్వయమపికస్యచిత్పండితవంశ్యస్యభూసురవర్యస్యసకాశాత్ప్రాచీన కాకలపత్రలిఖితం నాతి శుద్ధం పాఠభేదావరుద్ధమేకంపుస్తకం తథా శ్రీవేంకటగిరి సంస్థానపండిత శిరోమణీనామితః పంచాశద్వత్సరేభ్యఃపూర్వం పరిష్కృతపృథివీతలానాంన్యాయవైశేషికమీమాంసాదిశాస్త్రజాలరహస్యార్థవిదాం శ్రీవేలువెంటివంశావతంసానాం గరుడాచలయజ్వనాం పుస్తకభాండాగారాత్తాళపత్రలిఖితమతిశిథిలం రామబాణక్రిమిదష్టం

ప్రామోవిస్పష్టంద్వితీయంచపుస్తకం సంపాద్య మత్సకాశే వితీర్య తత్పరిశోధనాయమామచూచుదత్ ॥

అహమపి తత్పుస్తకసహకారేణ ప్రాయః పరిశుద్ధమదీయపుస్తకస్థితపాఠానురోధేనయథామతి పర్యశూశుధం॥

వ్యలీలిఖంచాత్రోదాహృతానాంసాంఖ్యయోగ న్యాయ వైశేషికశారీరకమీమాంసాసూత్రాణాం సుఖేనార్థావగమాయప్రాక్తనీం తనీయసీమేవటీకాం॥

ఇదానీంచ శ్రీకురువాడరాఘవార్యకృత ద్రవ్యసాహాయకేనైవ మహావాక్యరత్నావళీ కిరణావళీవ్యాఖ్యాసంవళితా తప్తచక్రాంకనవిధ్వంసనం చముద్రణపదమధ్యారోపితాతాం।

కించరామానుజీయబ్రహ్మ సూత్రభాష్యఖండనపరః శ్రీకృష్ణానందసరస్వతీవిరచితస్సిద్ధాంతసిద్ధాంజనగ్రంథోపి ముద్రయితుంపరిశోధనపదమానీతః।మన్యేచాయమచిరాదేవ ముద్రాపదమసాద్యవిదుషాంకరకమలాన్యలంకరిష్యతీతి॥

ఏవమనేకోత్తమోత్తమాద్వైతగ్రంథరత్నముద్రణమహోపకారేణస్వంద్రవిణంజననంచసార్థకీకుర్వతః శ్రీకురువాడరాఘవార్యస్యభగవాన్భక్తవత్సలః శ్రీజ్ఞానప్రసూనాంబా సనాథశ్శ్రీకాళహస్తీశ్వరఃసతతమఖిలాని శ్రేయాంస్యనుగృహ్ణాత్విత్యాశాసానైస్సౌజన్యభూషితైఃసహృదయశిరోమణిభిః మదీయపరిశోధనవ్యాపారే ప్రమాదవశాద్వా మతిమాంద్యాద్వానిరంతరశాస్త్రప్రవచనప్రవణత్వాద్వా కార్యాంతరవ్యగ్రత్వాద్వాపరిపతితాని స్ఖలితాన్యుపలభ్యనోపాలంభోపహాసయోఃపదముపనేతవ్యోయంజనఇతిసప్రశ్రయంసాంజలి బంధంసశిరఃప్రణామంసహస్రకృత్వస్సమభ్యర్థయే,

ఇతిసహృదయవిధేయః,

వట్టిపల్ల్యుపాఖ్యః, నరకంఠీరవశాస్త్రీ,

తిరుపతి శ్రీ వేంకటేశ్వర సంస్కృతపాఠశాలాయాం,

తర్కాలంకారోపాధ్యాయః

18-9-09. ఓంతత్సత్.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ జ్ఞానప్రసూనాసనాథాయ.

శ్రీ కాళహస్తీశ్వరాయనమః.

శ్రీ శంకరగురవేనమః.

శ్రీ వ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయః.

ప్రథమ పరిచ్ఛేద

౧. శ్రీశాకృతీన్ద్ర మకుటాకృతిచోపసేవ్య
మీశాత్మకం తదుపసేవితృ జీవరూపం।
విశ్వాత్మకం తదుపభోగపదం యదీడే
తత్పరబ్రహ్మ సత్యసుఖబోధ నిజస్వరూపం॥

౨. యద్వీక్షాఖిలలోక కిల్బిష తమస్కాండస్య చండద్యుతి
స్స్వాన్తే కృత్యస్యవిరక్తి భక్తిభగవద్బోధప్రరోహావనీ।
బ్రహ్మానన్దసుధాబ్ధి(ప్తి)మన్థనగిరిర్యస్యోపదేశక్రమ
స్తస్మై శ్రీధరవేంకటేశ గురవే కుర్వే ప్రణామాయుతం॥

౩. శ్రీవేఙ్కటపతేస్సూను ర్లక్ష్మారేరనుజః కవేః।
అయ్యన్నో(ణ్ణో) వైణికః కుర్వే వ్యాసతాత్పర్య నిర్ణయం॥

౪. పక్షపాతవినిర్ముక్తైర్వైదికైర్లౌకికైరపి।
తత్త్వజిజ్ఞాసుభిస్తత్త్వమస్మిన్గ్రన్థేఽవధార్యతాం॥

ఇహఖలు భగవాన్నారాయణః పరమకారుణికస్సకలలోకానుగ్రహాయవ్యాసరూపేణావతీర్ణః పరస్పరవిరుద్ధార్థతయా ప్రతీయమానవేదాన్తవాక్యార్థావబోధాఽసమర్థానాం మన్దమతీనాం సకలోపనిషన్మహాతాత్పర్యనిర్ణయద్వారా పరమపురుషార్థసాధనీభూత పరతత్త్వావధారణాయ తత్సూచకాని "అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసే"త్యాదీని "అనా

వృత్తిశ్శబ్దాదనావృత్తిశ్శబ్దా" దిత్యన్తానిసూత్రాణిప్రణినాయ॥తదుక్తం॥ శైవేపకాదశరుద్రసంహితాయాం । సచనారాయణస్యాంశో భగవా న్బాదరాయణః।దృష్ట్వామన్దమతీన్మర్త్యాన్కృపయా పరయాన్వితః॥వేదా న్తార్థస్తు సర్వేషాం నానాభాతిన్నచైకధా।అతస్తేన కథం బ్రహ్మజానా త్వ(త్య)ల్పమతిఃపుమాన్॥ఇతి సంచిత్యమతిమాన్మునిః కారుణికోత్తమః॥ సూత్రయామాసవేదాన్తవాక్యార్థం శఙ్కరాజ్ఞయేతి ॥

తానిభగవద్వ్యాస సూత్రాణ్యనతిస్ఫుటాశయాని భగవత్పాద భట్టభాస్కరయాదవప్రకాశ రామానుజ మధ్వశ్రీకణ్ఠాదయోభాష్యకా రాస్స్వస్వాభిమతార్థపరతయావ్యాచఖ్యుః॥తత్ర భగవత్పాదానాం జీవ బ్రహ్మణోరభేదస్స్వాభావికః పారమార్థికః।భేదస్త్వౌపాధికఃఅపారమా ర్థికశ్చేత్యభిమతార్థః॥ భట్టభాస్కరాణాంతు జీవబ్రహ్మణోరభేద స్స్వా భావికఃపారమార్థికః।భేదస్త్వౌపాధికః పారమార్థికశ్చేతి॥యాదవ ప్రకా శానాంజీవబ్రహ్మణోస్స్వాభావిక ఏవభేదోఽభేదశ్చేతి॥ రామానుజ శ్రీ కణ్ఠాచార్యాణాం జీవబ్రహ్మణోస్స్వాభావికో భేదోవిశిష్టాద్వైతంచేతి।త థాపివిష్ణుపారమ్యశివపారమ్యాభ్యాంతన్మతయోర్విశేషః॥మధ్వాచార్యా ణాన్తు జీవబ్రహ్మణోస్స్వాభావికభేదఏవేతి ॥

అత్ర।స్థాపయధ్వ మిమంమార్గం ప్రయత్నేనాపి హేద్విజాః । స్థాపితేవైదికేమార్గే సకలం సుస్థిరంభవేత్॥ యోహిస్థాపయితుం శక్తో నకుర్యాన్మోహితోనరః । తస్యహన్తాన(స)పాపీయానితి వేదాన్త నిర్ణ యః ॥ యస్స్థాపయితు ముద్యుక్తశ్శ్రద్ధయైవాకుమోపిసన్ । సర్వపా పవినిర్ముక్తస్సాక్షాజ్జ్ఞానమవాప్నుయాత్॥ యస్తువిద్యాభిమానేన వేద మార్గప్రవర్తకం । ఛలజాత్యాదిభిర్జ్ఞేయాత్సమహాపాతకీభవేత్॥ ఇతిస్కా న్దవచనపర్యాలోచనయావేదాన్తతాత్పర్య విషయీభూతార్థ నిర్ణయ స్యావశ్యకర్తవ్యత్వేన తన్నిర్ణయాభిప్రాయదంపర్యేణ ప్రవృత్తస్యవ్యాసస్య

పూర్వోక్తభాష్యకారాభిమతార్థానాం మధ్యేకస్తాత్పర్యవిషయీభూతార్థ ఇతి సంశయే కేవలాద్వైతమేవేతినిర్ణయః క్రియతే॥

ననుద్వాపరేద్వాపరే విష్ణుర్వ్యాసరూపీ మహామునే।చతుర్భిస్సహశిష్యైస్తుశఙ్కరోఽవతరిష్యతి॥ఇత్యాదిపురాణవచనైః శ్రీమచ్ఛఙ్కరభగవత్పాదానాం సాక్షాచ్ఛఙ్కరావతారరూపత్వావగమేన ॥శ్లో॥తామష్టాదశధాదృష్ట్వాశంకరస్సూతసంహితాం।చక్రేశారీరకంభాష్యంసర్వశ్రుతిమనోహరం॥ఇత్యాది నాతదీయశారీరకభాష్యస్య శ్రీమత్సూతసంహితామూలకత్వావగమేనచభగవత్పాదాభిమతకేవలాద్వైతమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యర్థస్యైవప్రామాణికత్వేన స్ఫుటంప్రతీయమానతయాపునస్తదవధారణాయగ్రన్థారంభోవ్యర్థ ఇతిచేత్సత్యం। తథాపి॥ అనన్తః ప్రథమంరూపం లక్ష్మణస్తుతతఃపరం। బలభద్రస్తృతీయంతు కలౌకశ్చిద్భవిష్యతి॥ ఇత్యాదినారామానుజాచార్యాణాం శేషావతారరూపత్వావగమేన "భగవద్బోధాయన సకృతాం విస్తీర్ణాం బ్రహ్మసూత్రవృత్తిం పూర్వాచార్యాస్సంచిక్షిపుః తన్మతానుసారేణసూత్రాక్షరాణివ్యాఖ్యాస్యన్తే" అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసా॥ఇతి॥ తద్భాష్యసన్దర్భేణ తద్భాష్యస్యబోధాయనవృత్తి మూలకత్వావగమేనచ రామానుజాచార్యాభిమతార్థ ఏవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యర్థస్యప్రామాణికత్వం ప్రతీయతే॥తథా। ప్రథమోహనుమాన్నామద్వితీయోభీమసేనకః।పూర్ణప్రజ్ఞస్తృతీయస్తు భగవత్కార్యసాధకః॥ ఇత్యాదినామధ్వాచార్యాణాం వాయ్వవతారరూపత్వావగమేన తదీయభాష్యస్యతన్మతప్రసిద్ధబ్రహ్మతర్కమూల రామాయణాది మూలకత్వావగమేనచ మధ్వాచార్యాభి మతార్థఏవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యర్థస్యప్రామాణికత్వం ప్రతీయతే॥తథా।భట్టభాస్కరయాదవప్రకాశ శ్రీకణ్ఠాచార్యాదీనామపితత్తన్మతప్రసిద్ధవచనావగతతత్తద్దేవతావతార రూపత్వేనతదీయభాష్యాణాంతత్తన్మత ప్రసిద్ధప్రమాణమూలకత్వావగమేనచ భట్టభాస్కరాదభిమతార్థ ఏవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యర్థస్యప్రామాణికత్వంప్రతీయ

తే।తథాచ।పరస్పరవిరుద్ధార్థప్రతిపాదకానేకభాష్యద్రష్టౄణాం మన్దమతీ
నాం వ్యాసతాత్పర్యవిషయేఽర్థేసంశయసంభవేన తన్నిర్ధారణాయై
తద్గ్రన్థారమ్భస్యోచితత్వేనవై యర్థ్యశఙ్కానవకాశః॥

అత్రైవంసతివిచార్యతే। సూతసంహితాబోధాయనవృత్త్యాదీ
నాం తన్మూలకభాష్యాణాంచ వ్యాసతాత్పర్యవిషయేఽర్థేసర్వేషాం
ప్రామాణ్యం।ఉతాప్రామాణ్యం। అథనైకస్యైవప్రామాణ్యమితి।తత్ర
యదిసర్వేషాంప్రామాణ్యం తదావస్తునోనానారూపతాపత్తిః। నచైత
త్సంభవతివిరోధాత్।యదిచసర్వేషామప్రామాణ్యంతదాతాదృశభాష్య
ప్రతిపాద్యభేదాభేదాద్యన్యతమావశ్యతాత్పర్యక శ్రుతిసూత్రాణామప్య
ప్రామాణ్యాపత్త్యావేదాన్తశాస్త్రోచ్ఛేద ప్రసఙ్గః।అతఏకస్యైవ ప్రామా
ణ్యమితితృతీయకల్పోఽవశిష్యతే।తచ్చప్రమాణమిదమేవేతి కేనాప్యవధా
రయితుంనశక్యతే।నచభగవత్పాదభట్టభాస్కరయాదవప్రకాశరామాను
జమధ్వశ్రీకణ్ఠాదిభాష్యగ్రన్థాన్పర్యాలోచ్య పూర్వమీమాంసాన్యాయో
పోద్బలితతత్తద్భాష్యోక్తోపక్రమోపసంహారాదిషడ్విధతాత్పర్యలిఙ్గాద్యు
పేతశ్రుతిసూత్రస్వారస్యబలాబలానుసారేణాయమేవార్థో వ్యాసతాత్ప
ర్యవిషయఇత్యధ్యవసాతుంశక్యత ఇతితత్ప్రతిపాదకభాష్యమేవప్రమాణ
మితివాచ్యంఉక్తతాత్పర్యలింగాద్యుపేతశ్రుతిసూత్రస్వారస్యబలాబలా
నుసారేణైవ సకలభాష్యేష్వస్వాభిమతార్థఏవవ్యాసతాత్పర్యవిషయఇ
తినిర్ణీతత్వేనతత్ప్రవిశిష్యబలాబలనిశ్చయాసమ్భవాత్।నచాస్మదాదిభి
రేవయుక్తిశ్రుతిస్వారస్యబలాబలానుసారేణాయమేవార్థోవ్యాస తాత్ప
ర్యవిషయఇత్యధ్యవసాతుంశక్యతఇతివాచ్యం। తత్రకింయుక్తిమాత్రబలే
నాయమేవార్థోవ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతినిర్ణయఃక్రియతఇత్యుచ్యతే।ఉ
తశ్రుతిమాత్రబలేన।యుక్తిసహకృతశ్రుతిబలేనవా।నాద్యోహృద్యః।విక
ల్పాసహత్వాత్।తత్రాపికిముపక్రమోపసంహారాదిరూపయుక్త్యావ్యాస
తాత్పర్యనిర్ణయః క్రియతఇత్యుచ్యతే। ఉతానుమానవిశేషరూపయుక్తి
మాత్రబలేనపరతత్త్వస్వరూపంనిశ్చిత్యతద్ద్వారాసఏవార్థోవ్యాసతాత్ప

ర్యవిషయ ఇత్యధ్యవసాతుం శక్యత ఇత్యుచ్యతే । నాద్యః।ఉపక్రమోపసంహారాదిరూపయుక్తిభిః సహకారిత్వేనతృతీయకల్పాభేద పర్యవసన్నతయాయుక్తిమాత్రేణేతిపక్షోక్తేరేవాసమ్భవాత్। అస్యపక్షస్యవక్ష్యమాణతృతీయపక్షదూషణేనైవదూషితప్రాయత్వాచ్చ। నద్వితీయః। నైషాతర్కేణమతిరపనేయా॥" తర్కాప్రతిష్ఠానాత్॥ యత్నేనానుమితోఽప్యర్థః కుశలైరనుమాతృభిః। అభియుక్తతరైరన్యైరన్యథైవోపపాద్యతఇతి శ్రుతిసూత్రాభియుక్తవచనైర్వేదాన్తైకసమధిగమ్యపరతత్త్వనిర్ణయేయుక్తిమాత్రోపాయస్య నిరాకృతత్వేనతద్ద్వారాసపవార్థో వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యధ్యవసాతుం శక్యత ఇత్యస్యశశవిషాణకల్పత్వాత్। నాద్యద్వితీయః। అహంబ్రహ్మాస్మి।తత్త్వమసి।అయమాత్మాబ్రహ్మ।ఇత్యాద్యభేద శ్రుతీనాం॥పృథగాత్మానం ప్రేరితారంచమత్వా।ద్వాసుపర్ణా । ఇత్యాదిభేదశ్రుతీనాంచతుల్యతయావిద్యమానత్వేన శ్రుతిమాత్రబలేనాయమేవార్థో వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతినిర్ణయాసమ్భవాత్।అతఏవపూర్వమేవోదాహృతం।వేదాన్తార్థస్తుసర్వేషాం నానాభాతినచైకధా।అతస్తేనకథం బ్రహ్మజానాత్యల్పమతిః పుమానితి॥ నాపితృతీయః।ఉపక్రమోపసంహారాదిరూపయుక్తి సహకృతశ్రుతిబలేనైవతత్తద్భాష్యేషు సకలభాష్యకారైస్స్వస్వాభిమతార్థఏవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి నిర్ణీతత్వేనతాదృశభాష్యాది గ్రన్థాన్పర్యాలోచ్యాస్మదాద్యపేక్షయాసర్వజ్ఞైః ప్రాచీనగ్రన్థకారై రపియుక్తిసహకృతశ్రుతిబలేన ప్రతివాదివాక్యసమ్భవపూర్వకం సకలజనహృదయఙ్గమతయాయమేవార్థో వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యవధారణస్యాకృతత్వేనచ స్వస్వమతాభిమాన సంరంభవిజృమ్భితోద్ఘోషమాత్రప్రయోజనైః కిఞ్చిజ్జ్ఞైరస్మదాదిభిరేవయుక్తిసహకృతశ్రుతి బలేనాయమేవార్థో వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యధ్యవసాతుంశక్యత ఇత్యస్యభ్రాన్తివిలసితత్వాత్॥

నన్వేవంసతివ్యాసతాత్పర్యవిష యీభూతార్థనిర్ణయకుతూహలస్యపురుషధౌరేయస్య ప్రభుశిరోమణేస్సభామాగత్యైకదినప్రభృతిమా

సావధిద్వైతాద్వైత విచారేసతితత్పక్షయోర్మధ్యే ఏకస్యప్రామాణ్య
మితిమధ్యస్థముఖేన నిశ్చిత్యతన్మతప్రవేశ ఏవాఙ్గీక్రియతఇతిపత్త్రావలం
బనపూర్వకం సమయబన్ధం కృత్వాతత్సభాప్రవిష్టమధ్యస్థవిద్వత్సన్నిధా
నబలేనాస్మదాదిభిరేవయుక్తిశ్రుతిస్వారస్యబలాబలానుసారేణాయ మే
వార్థో వ్యాసతాత్పర్యవిషయఇత్యధ్యవసాతుంశక్యతఇతిచేన్న । ఉక్తప్రభు
రేవదుర్లభః। తల్లాభేఽపివక్ష్యమాణరీత్యామధ్యస్థస్యైవాభావేన తత్స
న్నిధానేపరతత్త్వంనిర్ణీయతఇత్యస్యప్రతిజ్ఞామాత్రత్వాత్ । అత్రమధ్య
స్థత్వంనామవాదిప్రతివాద్యభిమతపక్షద్వయేపిస్వపక్షత్వాభిమానశూన్య
త్వేసతితత్పక్షయోర్బలాబల నిర్ణయకుశలత్వమితివక్తవ్యం । ఏతచ్చబా
హ్యమతప్రవిష్టానాం సమ్భవతీత్యుచ్యతే, ఉతకపిలాదితన్త్రప్రవిష్టానాం
సంభవతి, ఆహోస్విద్వేదాన్తశాస్త్ర ప్రవిష్టానామేవసమ్భవతీత్యు
చ్యతే । నాద్యః । బౌద్ధార్హతచార్వాకాది బాహ్యమతప్రవిష్టానాం
వేదాప్రామాణ్యవాదిత్వే నోపనిషదధ్యయ నాభావప్రయుక్తతద్గతో
పక్రమోపసంహారాది షడ్విధతాత్పర్యలింగస్వారస్యబలాబల నిర్ణ
యసామర్థ్యాభావేనతేషాం మధ్యస్థత్వప్రసక్తేరేవా భావాత్ । వేదా
క్షరశ్రవణేప్య నధికారిణాం తేషాం నికటేవేదాన్తవిచారస్యప్రత్య
వాయకరత్వాచ్చ । తదుక్తంగౌతమధర్మే । అథహాస్యవేదముపశృ
ణ్వతస్త్రపుజతుభ్యాం శ్రోత్రప్రతిపూరణం ఉదాహరణేజిహ్వాచ్ఛేదః
ధారణేశరీరభేదఇతి। నద్వితీయః। కపిలకణాదగౌతమాదితన్త్రప్రవిష్టా
నామిదానీంకుత్రాప్యదర్శనేన తేషాంమధ్యస్థత్వకల్పనస్యాభిత్తిచిత్రాయ
మాణత్వాత్ ।జీవానేకత్వప్రపఞ్చసత్యత్వపరక్షేత్రజ్ఞభేదవాదాద్యభిమా
నేనపక్షపాతితయాతేషామ్పూర్వోక్త మధ్యస్థత్వస్యాత్య న్తాసఙ్గతత్వా
చ్చ। నాపితృతీయః। వేదాన్తశాస్త్రప్రవర్తకానేకభాష్యకారమతప్రవిష్టే
షుభగవత్పాదరామానుజమధ్వశ్రీకణ్ఠమతచతుష్టయప్రవిష్టానామేవవి
ద్యమానతయాతేషామపిపరస్పరవిరుద్ధభేదాభేదాన్యతరకోట్యవలమ్బనేన
తదుభయవాది సంప్రతిపన్నపూర్వోక్తమధ్యస్థత్వస్యగగనకుసుమాయ

మానత్వాత్। వాదిప్రతివాదిజ్ఞానతారతమ్య నిర్ణయమాత్రప్రయోజ
నవ్యాపారేచరితార్థతయాతత్త్వనిర్ణయ పర్యన్త ప్రయోజనవ్యాపారే
తేషామ్పరమ్పరాప్రాప్తగురూపదిష్టస్వమతహాని ప్రయుక్తదురాగ్రహ
స్యనివారయితుమశక్యత్వాచ్చ। అతఏవవాదిదౌర్బలంవినానమతదౌర్బ
మిత్యాభాణకోపిసమ్పనీపద్యతే॥

యద్యేవంయుక్తిమాత్రబలేనవా।శ్రుతిమాత్రబలేనవా।యుక్తి
సహకృతశ్రుతిబలేనవా।మధ్యస్థవిద్వత్సన్నిధానబలేనవా।తత్తద్వాదిమా
త్ర సమ్ప్రతిపన్నకూటసాక్షివాక్యసదృశసూతనం హితాబోధాయన
వృత్త్యాద్యనుగృహీతభగవత్పాదరామానుజాదిభాష్యగ్రన్థపర్యాలోచన
యావా। అయమేవార్థో వ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతికేనాప్యవధారయితు
న్నశక్యతే। తర్హిత్వయావాయ మేవార్థో వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి
కథమవధార్యతఇతిచేత్॥

ఉచ్యతే। యథాస్తితద్భాష్యేహరిహరయోర్మధ్యేకస్యసత్త్వాశ్ర
యత్వమితిసంశయేసతి॥స్వాన్మాగధద్రావిడవేనరక్షచ్ఛక్రమేణవైసత్త్వరజ
స్తమాంసి। మహీసురోర్వీపతివైశ్యకాస్తేహరిర్విధాతాహర ఆదిదేవ
ఇతి మధ్యస్థశిల్పశాస్త్రివచనబలేన విష్ణోరేవసత్త్వాశ్రయత్వమితి వేదా
న్తాచార్యేణ ప్రతిపాదితం। యథావాచతుర్వేదతాత్పర్యసఙ్గ్రహేశివ
నారాయణయోర్మధ్యేకస్యపరమశ్శైషిత్వమితి సంశయేసతి ॥ వజ్రిణ్యా
ముద్రయాశఙ్ఖంపద్మిన్యా దర్శయేద్విధిం। శంఖిన్యాకేశవంరుద్రం శిర
స్యఞ్జలిముద్రయా॥ ఇతి మధ్యస్థభరతశాస్త్రివచనబలమనుసృత్య।యా
శంఖినీభవతిశఙ్కరవజ్రిణీస్యాముద్రాచయాకమలినీభరతోపదిష్టా।తాభి
ర్భవంత్యభిర యావిబుధాస్తదాణాం మాళిస్పృశాకరపుటాఞ్జలిముద్ర
యాతే॥ ఇత్యనేనశివస్యైవనమశ్శైషిత్వమితి సుదర్శనాచార్యేణ ప్రతి
పాదితం॥తద్వదత్రాపి పూర్వోక్తభగవత్పాదరామానుజాద్యనేక భా
ష్యకారాద్యభిమతార్థానాం మధ్యేకస్మిన్నర్థే వ్యాసతాత్పర్యమితిసంశ

యేసతి తన్నిర్ణయాకాంక్షాయా మస్మదాదీన్ప్రతిమధ్యస్థత్వేనసమ్ప్రతి పన్నకపిలకణాద గౌతమపతఞ్జలి జైమినితన్త్రేషు సూత్రభాష్యవార్త్తిక వృత్తిగ్రన్థేషు పాశుపతపాఞ్చరాత్రబౌద్ధార్హతచార్వాకతన్త్రేష్వప్యుక్తరీ త్యాదశతన్త్రేషు యావత్పరమతంననిరాక్రియతే తావత్స్వమతమ ప్రతిష్ఠితంభవతీతిన్యాయేన స్వమతస్థాపనాయపరమతనిరాకరణ ప్రస్తావే కపిలకణాదాదిభిః కేవలాద్వైతమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతిమత్వాఽ న్యాద్యనిరాకృతత్వేనత దేవాద్వైతం వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి నిర్ణీ యతే॥ తదుక్తం గౌతమమహర్షిణా॥విప్రతిపత్తౌ సాక్షినిమిత్తాసత్యవ్యవ స్థా ॥ఇతి॥ అతస్తత్ప్రతిపాదకశ్రీమత్సూత సంహితామూలకభగవత్పా దభాష్యమేవ ప్రమాణమితిపర్యవసితమితి ॥

ననుజీవానేకత్వప్రపఞ్చసత్యత్వపరక్షేత్రజ్ఞభేదవాదాద్యభిమానే న కపిలకణాదగౌతమప్రభృతీనాంమధ్యస్థత్వంనాస్తీతిపూర్వముక్త్వేదా నీన్తేషామవిద్యమానం మధ్యస్థత్వమఙ్గీకృత్యతదనువాదబలాదయమేవా ర్థోవ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి స్వవచోవ్యాహతిరితిచేన్నకపిలకణాదాదీ నాం భేదాభేదప్రతిపాదకశ్రుత్యర్థవిచారేమధ్యస్థత్వాభావేపితేషాంవ్యాస మతానువాదతన్నిరాకరణపూర్వకస్వమతస్థాపనాయవ్యాససిద్ధాన్తస్యా వశ్యంజ్ఞాతవ్యత్వేనతత్సిద్ధాన్తేస్వకృతత్వాభిమానశూన్యత్వేనచ వ్యాసతా త్పర్యవిషయీభూతార్థవిచారేమధ్యస్థత్వ సంభవేనస్వవచోవ్యాహతిశ ఙ్కానవకాశాత్ ।నచాస్మిన్గ్రన్థేకపిలాద్యనువాదరూపయుక్తి బలేనాయ మేవార్థోవ్యాసతాత్పర్య విషయఇతినిశ్చయసంభవేతస్యాపి భాష్యగ్రం థాదౌప్రవృత్తిర్నస్యాదితివాచ్యం । తన్త్వౌపనిషదంపురుషంపృచ్ఛామి॥ నావేదవిన్మనుతేతంబృహన్తమిత్యాదిశ్రుత్యాషడ్విధతాత్పర్య లిఙ్గాద్యు పేతశ్రుతిబలేనైవ పరతత్త్వనిర్ణయఃకర్త్తవ్యఇత్యర్థస్యవ్యాసతాత్పర్యవి షయత్వేన తదర్థప్రతిపాదకసూత్రభాష్యాదిగ్రన్థపర్యాలోచనేనైవ త న్నిర్ణయస్య కర్త్తవ్యత్వేనతత్రభగవత్పాదభాష్యస్యేత్యాతన్నిర్ణయోయు క్తః, రామానుజ మధ్వశ్రీకణ్ఠాదిభాష్యస్యేత్యాపేతి వాదివిప్రతిపత్తిరూప

సంశయే ప్రాప్తే కపిలాద్యనువాదోపోద్బలితభగవత్పాదభాష్యోక్తోపక్రమోపసంహారాదిషడ్విధతాత్పర్యలిఙ్గాద్యుపేతశ్రుతిబలేనైవ తన్నిర్ణయో యుక్త ఇతి సర్వేషాం భాష్యగ్రన్థాదౌ ప్రవృత్తేస్సమ్భవాత్॥

తత్ర యథా వేదాన్తశాస్త్రే। రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం॥ ఇత్యాద్యధికరణేషు భగవతా వ్యాసేన సాఙ్ఖ్యమతనిరాకరణం కృతం। తద్వత్ సాఙ్ఖ్యతన్త్రేఽపి భగవతా కపిలేన వేదాన్తశాస్త్రాభిమతకేవలాద్వైతభేదాపాధకత్వప్రపఞ్చాఽనిర్వచనీయత్వాద్యనువాదపూర్వకం నిరాకరణం కృతం॥ తథా హి సాంఖ్యశాస్త్రే ప్రథమాధ్యాయే॥

సూ॥ "నావిద్యాతోఽప్యవస్తునా బన్ధాయోగాత్ ॥౨౦॥ వస్తుత్వే సిద్ధాన్తహానిః ॥౨౧॥ విజాతీయద్వైతాపత్తిశ్చ ॥౨౨॥ విరుద్ధో

ఇహ ఖలు గ్రంథే సాంఖ్యాదిదర్శనాంతరగతాని। వేదాన్తదర్శనగతాని చ బహూని సూత్రాణ్యుదాహృతాని। తేషాం సుఖనార్థావబోధాయ తత్తన్మతానుసారిణీ వ్యాఖ్యా సంక్షిప్తా లిఖ్యతే"

తత్ర సాంఖ్యసూత్రాణ్యేతాన్యనిరుద్ధేన వృత్తికృతేత్థం వ్యాఖ్యాతాని॥

అథావిద్యయాతస్య బంధో భవిష్యతీత్యత ఆహ। నావిద్యాత ఇతి॥ ౨౦॥ అవిద్యా హి విద్యాప్రాగభావః ప్రధ్వంసాభావో వా ఉభయథాప్యవస్తు। న చావస్తునా వస్తున ఆత్మనస్సంభవతి బన్ధః। తస్మాదవిద్యయా బన్ధ ఇతి వ్యపదేశమాత్రం న తత్త్వం ॥ ౨౦ ॥ విద్యాతోఽన్యాఽవిద్యా వస్తుభూతా భవిష్యతీత్యత ఆహ ॥ వస్తుత్వ ఇతి ॥ ౨౧ ॥ అస్మాకం తావదవిద్యాయాస్సద్రూపత్వే నాశాభావాదనిర్మోక్షః। అద్వైతినాం త్వవిద్యా న తాత్త్వికీ। ద్వైతవాదినాం త్వనాదేర్వస్తుభూతస్య నాశాభావాదుపదేశానర్థక్యం ॥ ౨౧ ॥ దూషణాంతరమాహ ॥ విజాతీయేతి ॥ ౨౨ ॥ యద్యవిద్యా వస్తుభూతా అనాదిస్తదా నిత్యా ఆత్మతుల్యా। అనాత్మత్వే విజాతీయద్వైతత్వం॥ ౨౨ ॥ అథాన్యపదార్థానామీదృశీ గతిః। అవిద్యా తు వస్తు

భయరూపా చేత్ ॥౨౩॥ నతాదృక్పదార్థాప్రతీతేః ॥౨౪॥ తత్రైవ॥
ఉపాధిభేదేప్యేకస్యనానాయోగఆకాశస్యేవఘటాదిభిః ॥౧౫౦॥ ఉపాధి
ర్భిద్యతేనతుతద్వాన్ ॥౧౫౧॥ ఏవమేకత్వేనపరివర్తమానస్యనవిరుద్ధధ
ర్మాధ్యాసః ॥౧౫౨॥ అన్యధర్మత్వేపినారోపాత్తత్సిద్ధిరేకత్వాత్ ॥౧౫౩॥
నాద్వైతశ్రుతివిరోధోజాతిపరత్వాత్ ॥౧౫౪॥ విహతబన్ధకారణస్య

భూతాఽనాదిరపివినంక్ష్యతీత్యాహ ॥ విరుద్ధేతి ॥ ౨౩ ॥ అన్యోన్యవి
రుద్ధరూపా అనాదిరపినాశాత్ప్రాగభావరూపా ॥ ౨౩ ॥ ఉత్తరమాహ॥
నేతి ॥ ౨౪ ॥ నకుత్రాపికేనాపితాదృక్పదార్థప్రతీతిః ॥ ౨౪ ॥

పరమతమాశంకతే ॥ ఉపాధీతి ॥ ౧౫౦ ॥ యథాఏకమాకాశం
ఘటాద్యుపాధిభేదాద్ఘటేనష్టేఘటాకాశంనష్టమితివ్యపదిశ్యతే । తథాఏ
కాత్మపక్షేఽపిదేహావచ్ఛేదాత్తన్నాశే ఆత్మానష్టఇతివ్యపదేశమాత్రం
నానాత్మపక్షేఽప్యన్యథాఆత్మనఃనిత్యత్వాత్కథంజన్మమరణవ్యవస్థేతి ॥
౧౫౦ ॥ సమాధానమాహ ॥ ఉపాధిరితి ॥ ౧౫౧ ॥ ఉపాధిర్భిద్యతేన
చాన్యనాశాదన్యత్రనాశవ్యవహారఃఅతిప్రసంగాత్ । ఏకాత్మపక్షేచవ్య
క్తఏవవిరుద్ధధర్మాధ్యాసఃఏకస్యబన్ధమోక్షాభావాత్ । ఆకాశస్యతుఘ
టాదియోగాయోగావవిరుద్ధౌ సంయోగస్యావ్యాప్యవృత్తిత్వాత్ ॥
౧౫౧ ॥ ఏతేనకింస్యాదిత్యతఆహ ॥ ఏవమితి ॥ ౧౫౨ ॥ నవిరుద్ధధర్మా
ధ్యాసోభవతి ॥ ౧౫౨ ॥ అన్యధర్మస్యాప్యన్యత్రారోపోదృష్టఃయథాప్ర
కృతేఃకర్తృత్వంపురుషేఅన్యత్రేత్యతఆహ ॥ అన్యధర్మత్వఇతి ॥౧౫౩॥
పురుషకర్తృత్వంభ్రాన్తం । అత్రపురుషాకర్తృత్వస్యసత్యత్వాత్ । ఆ
రోపస్యాసత్యత్వాత్ । నచసత్యాసత్యయోస్సంబన్ధస్తాత్త్వికోభవతి ।
అసంగిత్వాదాత్మనోనజన్మమరణాదిసంభవతి ॥ ౧౫౩ ॥ ఏవంచశ్రు
తివిరోధస్స్యాత్ ॥ ఏకమేవాద్వితీయం । నేహనానాస్తికించన । మృ
త్యోస్సమృత్యుమాప్నోతియఇహనానేతిపశ్యతీత్యతఆహ ॥నేతి॥ ౧౫౪॥

దృష్ట్యాతద్రూపం ॥౧౫౫॥ నాన్ధదృష్ట్యాచక్షుష్మతామనుపలమ్భః ॥౧౫౬॥ వామదేవ (వాదిర్ముక్తో) (ముక్తోప్యపి) నాద్వైతం ॥౧౫౭॥ అనాదావద్యయావదభావాద్భవిష్యదప్యేవం ॥౧౫౮॥ ఇదానీమివసర్వత్రనాత్యన్తోచ్ఛేదః ॥౧౫౯॥ పఞ్చమాధ్యాయే ॥ నావిద్యాశక్తియోగోనిస్స

వ్యక్తం। ననుఅనేకాత్మవాదినోప్యేకస్యాత్మనోబంధమోక్షౌవిరుద్ధావిత్యతఆహ॥విదితేతి॥ ౧౫౫॥విదితంబంధకారణమ్।ప్రకృతిపురుషవివేకాదర్శనంయస్యతస్యదృష్ట్యావివేకజ్ఞానేనతద్రూపంకైవల్యరూపం। వివేకాదర్శననిమిత్తోబన్ధోనతాత్త్వికః। దర్శనాదదర్శనంనివర్తతఇతియుక్తిః॥ ౧౫౫॥ ఏవంచైకాత్మపక్షేఏవన్యాయ్యంపశ్యామః। ననానాత్మపక్షఇత్యత్రాహ ॥ నేతి॥ ౧౫౬॥ అన్ధోనపశ్యతీతిచక్షుష్మానపికిన్నోపలభతేనానాత్మవాదినామనేకేన్యాయాస్సన్తీత్యర్థః ॥౧౫౬॥ ఇతోऽపినానాత్మానఇత్యాహవామదేవేతి ॥౧౫౭॥ పురాణాదౌశ్రుతంవామదేవోముక్తశ్శుకోముక్తఇత్యాది। యద్యేకఏవాత్మాఏకముక్తౌసర్వముక్తిర్భవేచ్ఛ్రుతిబాధస్స్యాత్ ॥౧౫౭॥ నానాత్మపక్షేఅనాదౌసంసారేకదాపికోపిముచ్యతఇతిక్రమేణసర్వముక్తౌసర్వశూన్యతాస్యాత్। ఏకాత్మపక్షేతుఉపాధివిగమఏవమోక్షఇత్యతఆహఅనాదావితి ॥ ౧౫౮ ॥ అనాదౌసంసారేఅద్యయావత్శూన్యతాయా అదర్శనాద్భవిష్యతిముక్తిరితివక్షేనాస్తిప్రమాణం ॥౧౫౮॥ సమాధానాంతరమాహఇదానీమితి ॥౧౫౯॥ అనంతత్వాదాత్మనాంక్రమేణముక్తిరపిస్యాత్। సంసారోచ్ఛేదోపినస్యాత్। ఇదానీమివసర్వత్రభవిష్యత్కాలేపిముక్తిర్భవిష్యతీతినాత్యంతోచ్ఛేదస్స్యాత్। ప్రవాహనిత్యత్వాత్। ఉపాధివిగమోమోక్షఇతిపక్షేపిసర్వశూన్యతాప్రసంగఇతితుల్యోనుయోగః। యథానానాత్మనాంక్రమేణముక్తౌసర్వోచ్ఛేదః। తథాసర్వకర్మోచ్ఛేదేసర్వోపాధినాశాత్ జగత్శూన్యంస్యాత్। అథఉపాధీనామనంతత్వాన్నశూన్యతానానాత్మపక్షేపితుల్యత్వం। తథాచ ॥ శ్లో॥ అతఏవహివిద్వత్సుముచ్యమానేషుసంతతం। బ్రహ్మాండజీవలోకానామనంతత్వాదశూన్యతా॥౧౫౯॥

జస్య ॥౧౩॥ తద్యోగేతత్సిద్ధావన్యోన్యాశ్రయత్వం॥౧౪॥ నబీజాఙ్కురవత్సాదిస్సంసారశ్రుతేః॥౧౫॥విద్యాతోఽన్యత్వేబ్రహ్మబాధప్రసక్తిః॥౧౬॥ అబాధేనైష్ఫల్యం ॥౧౭॥ విద్యాబాధ్యత్వేజగతోఽప్యేవం ॥౧౮॥ తద్రూపత్వేసాదిత్వం॥౧౯॥తత్రైవ॥నానిర్వచనీయస్యతదభావాత్ ॥౨౦॥

అవిద్యాయోగాదాత్మనఃకర్తృత్వమితి కేచిత్ తత్రాహ ॥ నేతి ॥౧౩॥ వ్యక్తం ॥ దూషణాన్తరమాహ ॥ తద్యోగఇతి ॥ ౧౪ ॥ అవిద్యయా వినానసృష్టిః ।, సృష్ట్యావినానావిద్యేత్యన్యోన్యాశ్రయత్వం ॥౧౪॥ అనాదిత్వాద్బీజాంకురవన్నాన్యోన్యాశ్రయత్వమిత్యాహ ॥నేతి॥౧౫॥భవేదేవంయద్యనాదిస్సంసారః । కింతుసాదిస్సంసారః । శ్రుతిశ్చ । విశ్వతశ్చక్షురుతవిశ్వతోముఖోవిశ్వతోబాహురుతవిశ్వతస్పాత్ । సంబాహుభ్యాంధమతిసంపతత్రైర్ద్యావాభూమీజనయన్దేవఏకః । తస్మాత్ప్రలయెప్రవాహవిచ్ఛేదఇతి ॥౧౫॥ అవిద్యాస్వరూపమాహ॥ విద్యాతఇతి॥౧౬॥ విద్యాతోఽన్యత్వే బ్రహ్మణోఽప్యవిద్యాత్వంస్యాత్ । తతశ్చబ్రహ్మత్వబాధఇతి ॥ ౧౬ ॥ యుక్త్యంతరమాహ ॥ అబాధఇతి॥౧౭॥ యదివిద్యయాఅవిద్యానబాధ్యతేవిద్యైవనభవిష్యతీతి ॥౧౭॥ బాధ్యతఏవేత్యత్రాహ ॥ విద్యేతి॥౧౮॥జగతోఽప్యవిద్యాత్వం॥౧౮॥అస్తుజగతోఽప్యవిద్యాత్వమిత్యత్రాహ॥ తద్రూపత్వఇతి॥౧౯॥ అనాదిరియమవిద్యాజగతస్తద్రూపత్వేఅవిద్యాయాస్సాదిత్వం॥౧౯॥వేదాన్తిమతందూషయతి॥నేతి॥ ౨౦॥ ఇదంరజతమిత్యసత్త్వేఽపరోక్షజ్ఞానాభావాత్। సత్యత్వేబాధాభావాత్। అతస్సదసద్విలక్షణానిర్వచనీయత్వం। తథాచ॥నసత్త్వేబాధసంవిత్తిర్నభానమసతోఽపిచ । నద్వయాత్మవిరుద్ధత్వాదతస్తత్త్వాంతరంకుతః ॥ మాయామయత్వసిద్ధాతుప్రపంచస్యప్రమాణతః । ప్రత్యక్షాదిప్రమాణానాంప్రామాణ్యం వ్యావహారికం।ప్రమాణభావంభజతేబాధవైధుర్యహేతుతః।తస్మాన్మాయామయత్వేపియుక్తాబ్రహ్మణిమానతా। అద్వైతాగమవాక్యానామితితావద్వ్యవస్థితం॥తన్న॥ ఇదంరజతమిత్యనేనైవనిర్వచనీయత్వాత్ । నసన్నాసన్నిత్యనిర్వచనీయత్వేననిర్వచనాచ్చ ॥ ౨౦ ॥

తత్రైవ। నాద్వైతమాత్మనోఽలిఙ్గాత్తద్భేదప్రతీతేః ॥౬౧॥ నానాత్మ
నాపి ప్రత్యక్షబాధాత్ ॥ ౬౨॥ నోభాభ్యాం తేనైవ ॥ ౬౩॥ అన్యపరత్వ
మవివేకానాంతత్ర ॥౬౪॥ నాత్మావిద్యానోభయం జగదుపాదానకార
ణంనిస్సఙ్గత్వాత్ ॥౬౫॥ నైకస్యానన్దచిద్రూపత్వేద్వయోర్భేదాత్ ॥౬౬॥

ఏకఏవాత్మా । తథాచ ॥ సితనీలాదిభేదేనయథైకందృశ్యతేనభః। భ్రాం
తదృష్టిభిరేవాత్మాతథైకస్సన్పృథక్పృథక్ ॥ తన్నిరాకరోతి ॥ నేతి ॥
౬౧ ॥ జరామరణాదిలింగనియమాత్ । పూర్వత్రసిద్ధవదుక్తం । ఇదా
నీంసాధ్యతఇత్యపౌనరుక్త్యం ॥ ౬౧॥ మాభూత్సజాతీయాద్వైతం । అ
నాత్మానోభవిష్యంతిఘటాదయస్తుఆత్మరూపా ఇతివిజాతీయాద్వైతం
భవిష్యతీత్యత్రాహ ॥నేతి॥౬౨॥ నఅనాత్మనాఘటాదినాఆత్మనఏకత్వం
ఘటాదీనాంబాహ్యత్వేనభేదదర్శనాత్ । ఏకత్వేఘటాదీనామాత్మత్వం
ఆత్మనశ్చపరిణామిత్వమితి ॥ ౬౧ ॥ సజాతీయవిజాతీయాద్వైతంభవిష్య
తీత్యత్రాహ ॥ నేతి ॥ ౬౩ ॥ అబాధితప్రత్యక్షేణైవభేదదర్శనాత్ ॥
౬౩ ॥ ఏవమద్వైతశ్రుతివిరోధఇత్యత్రాహ ॥అన్యేతి॥౬౪॥ అన్ధానాంత
చ్ఛ్రుతేరన్యపరత్వంసామాన్యపరత్వం ॥ ౬౪ ॥ ఏకాత్మవాదినాంజగదు
పాదానకారణమపినాస్తీత్యాహ ॥ నేతి ॥౬౫॥ కూటస్థత్వాన్నాత్మా
కారణంఅవిద్యాయాఅసత్యత్వాన్నకారణత్వం సత్యత్వేఅద్వైతహానిః।
సంబంధాభావాన్నోభయంకారణం॥౬౫॥చిదానందరూపఆత్మేత్యత్రా
హ॥నేతి॥౬౬॥ఆనందస్సుఖంచిత్ జ్ఞానం । ఆనందచిద్రూపత్వేద్వైతత్వా
పత్తిః । నచానందోనవిషయజంసుఖంచితిర్వావృత్తిజ్ఞానంకింత్వన్యదేవా
లౌకికమితివాచ్యంఅలౌకికత్వేనాప్రామాణికత్వాత్ । ప్రామాణికత్వే
ప్రమాణసత్త్వేనైవద్వైతత్వం । కించాత్మనఆనందరూపత్వమానంద
ధర్మత్వంవా । ఆనందధర్మత్వేద్వైతత్వాపత్తిః । నిర్గుణత్వాదిశ్రుతివి
రోధశ్చ । ఆనందరూపత్వేసంసారావస్థాయాంకథమానందోనానుభూయ
తే । అవిద్యాతిరోధానాదితిచేదమూర్తత్వాదవిద్యాయానతయాకుడ్యేవ
త్తిరోధానసంభవః । అథాభిభవస్తిరోధానశబ్దార్థః । నిత్యస్యవిభునో

తత్త్రైవ । నానన్దాభివ్యక్తిర్ముక్తిర్నిర్ధర్మత్వాత్ ॥ ౨౪ ॥ వష్ఠా ధ్యాయె ॥ ఉపాధిశ్చేత్తత్సిద్ధౌపునర్ద్వైతం ॥౪౬॥ ద్వాభ్యామపి ప్రమాణవిరోధః ॥ ౪౭॥ ద్వాభ్యామప్యవిరోధాన్నపూర్వముత్తరంచ

నాభిభవః । అవిద్యాయామిథ్యాత్వాదాత్మనస్సత్యత్వాన్నానయోస్సంబంధః । వస్త్వవస్తునోస్సబంధాభావాత్ । సంబంధేవానిస్సంగాది శ్రుతివిరోధః । ఆనందానుభవేచ కర్మకర్తృవిరోధః । కించానందాత్మకత్వేకింప్రమాణం।కింప్రమాణానుసరణేనస్వయమేవప్రమాణరూపత్వాదాత్మన ఇతిచేత్తస్న ప్రమాణవ్యవస్థార్థంప్రమేయస్వీకారాత్ । ప్రమేయాభావాత్కింప్రమాణేనపరిచ్ఛేత్తవ్యం । ప్రమిత్యుపథానాభావాత్ప్రమాణత్వమేవనాస్తి । చిద్రూపత్వంచనాసందరూపత్వంద్వయోర్భేదాత్ । తయోరలౌకికత్వేనాభేదసిద్ధిరిత్యపిన । అలౌకికత్వేనైవవ్యాప్తి గ్రహణాభావాత్ । తతోనాత్మనోద్విరూపత్వమితి ॥ యదిచముక్తావానందోనానుభూయతేకింతేన । అనుభూయతేచేదనుభవిత్రనుభవానుభవనీయావాచ్యాః । యథాచయావద్దేహభావిత్వేనాత్మసాక్షాత్కారాదపిసమాధిరిత్యుచ్యతేదేహపాతానంతరమాత్మనఃస్థితిరితిక్వసమాధిః। తథాచసమాధౌసకలదుఃఖనివృత్తౌరానందలాభఇత్యభిమన్యతే। దేహాభావాత్సమాధినాశేక్వానందానుభవః । ఏవంచముక్తావానందానుభవోభ్రాంతఇతి ॥ ౬౩ ॥ ఆనందాభివ్యక్తిర్ముక్తిరితితద్దూషయతి ॥నేతి॥౨౪॥ ముక్తౌధర్మధర్మిభావాభావాత్ సాఽభివ్యక్తిఃకింసర్వదాస్తి । సంసారదశాయామపిముక్తిప్రసంగః । అథముక్తౌక్రియతే । కార్యభావస్యావశ్యం నాశాత్పునరనిర్మోక్షఇతి ॥ ౨౪ ॥

ఉపాధిభేదాన్నానాత్వంభవిష్యతీత్యత్రాహ ॥ ఉపాధిరితి ॥౪౬॥ తత్సిద్ధౌభేదసిద్ధౌ । ఉపాధిమిథ్యాత్వేకుతోభేదసిద్ధిః । సత్యత్వేతుతేనైవ పునర్ద్వైతం ॥ ౪౬ ॥ దూషణాంతరమాహ ॥ ద్వాభ్యామితి ॥ ౪౭ ॥ సత్యాసత్యాభ్యాంసత్యత్వేఅద్వైతసిద్ధాంతహానిః । అసత్యత్వేకుతోనానాత్వవ్యవస్థా ॥౪౭॥ నాద్వైతశ్రుతివిరోధఃద్వైతహానిశ్చేత్యత్రాహ॥

సాధకాభావాత్ ॥౪౮॥ స్వప్రకాశతస్తత్సిద్ధాకర్మకర్తృవిరోధః ॥౪౯॥ జడవ్యావృత్తో జడంప్రకాశయతిచిద్రూపః ॥౫౦॥ నశ్రుతివిరోధోరాగి

ద్వాభ్యామపీతి ॥ ౪౮ ॥ అద్వైతశ్రుతేస్సామాన్యపరత్వాత్ ప్రశంసాపరత్వాద్వాఅన్యార్థత్వేనవిరోధః । తస్మాన్నపూర్వమాత్మైకత్వంనోత్తరంచశ్రుతివిరోధః । అద్వైతత్వేప్రమాణాసత్త్వేన్నతత్సిద్ధిరితిభిన్నాస్తీత్యర్థః ॥౪౮॥ నప్రమాణాభావఃస్వప్రకాశమేవప్రమాణమస్తీత్యత్రాహ॥ప్రకాశేతి ॥౪౯॥ వ్యక్తమ్॥౪౯॥దూషణాన్తరమాహజడేతి ॥౫౦॥

జడాత్ అన్యఃచిద్రూపఃజడంప్రకాశయతి । జడవ్యావృత్తత్వేన ప్రకాశరూపత్వమ్నతుప్రకాశధర్మత్వముక్తమ్ । అతఏవసఏషనేతి నేతీత్యుచ్యతే నతువిధిముఖతయేతి ॥ అథఅలౌకికప్రకాశరూపత్వమ్ । తత్రవ్యాప్తిగ్రహణాభావాద్దృష్టాన్తాభావః। అథయోగిగమ్యంతత్ అసంప్రజ్ఞాతయోగినఃజ్ఞానచేష్టాభావాత్ లిఙ్గమ్నాస్తి । సంప్రజ్ఞాతయోగినశ్చ వచనచేష్టాదిలిఙ్గమ్ । తేనచలౌకికఏవార్థోఽనుమీయతేనచసోఽప్యనుభవరూపంచైతన్యమ్ ప్రతిపాదయితుంశక్నోతితథాచ। ఇక్షుక్షీరగుడాదీనాంమాధుర్యస్యాన్తరంమహత్। తథాపినతదాఖ్యాతుంసరస్వత్యాపిశక్యతే। ఏవమచేతనవ్యావృత్తత్వాచ్చేతనఇత్యుచ్యతేనతుచితిసమవాయః చైతన్యరూపత్వంవా।అసంప్రజ్ఞాతావస్థాయాం నిరుద్ధవృత్తిత్వేనాప్యలౌకికచైతన్యమితివ్యవహారాన్యథాసిద్ధేః । సంప్రజ్ఞాతావస్థాయాంతువృత్తిజ్ఞానేనైవచైతన్యమితివ్యపదేశః । ఏవందుఃఖనివృత్త్యానన్దరూపత్వమితి ప్రయోగః ॥ యదిభావాత్మకమానన్దరూపత్వం । తత్ కింసుఖమాత్రేప్రయోగః తథాసత్యజ్ఞాతస్యసుఖస్యాదర్శనాత్సుఖంతజ్జ్ఞానమ్జ్ఞాతాచేతికుతఃఅద్వైతమ్ । అథసుఖవిశేషేఆనన్దవ్యపదేశః । సుఖంచచైతన్యరూపంచేతినదృష్టమ్ । అవివేచకానామేవైతత్ । వివేచకాస్త్వేవంమన్యన్తే। దృష్టైవవ్యావృత్తిరూపత్వేనోపపత్త్యాదృష్టాలౌకికకల్పనా గుర్వీతి । యది చైతన్యంనస్యాత్ । వస్తుసంవేదనమేవనస్యాత్ । మా

ణాం వైరాగ్యాయతత్సిద్ధేః ॥౫౧॥ జగత్సత్యత్వమదుష్టకారణజన్యత్వా ద్బాధకాభావాత్ ॥౫౨॥ ఏతేషుపరమతనిరాకరణార్థేషుకపిలసూత్రేషు కేవలాద్వైతాదెరతిస్ఫుటతయా ప్రతీయమానత్వేన తాదృశవాద్యాకాంక్షాయాం వ్యాససూత్రేషుపరస్పరవిరుద్ధార్థప్రతిపాదకనానాభాష్యప్రచారేణసంశయేసతితన్నిర్ణయాకాంక్షాయాంచసత్యాంపతఞ్జలిజైమినిగౌతమకణాదాదిసూత్రకారాణాం పాశుపతాదితాన్త్రికమతప్రవిష్టానాంచార్వాకాదిబాహ్యమతప్రవిష్టానాంచాద్వైతానభ్యుపగమాద్వాదిత్వాసమ్భవేనపారిశేషికప్రమాణాత్ ప్రకారాన్తరేణ తన్నిర్ణయాకాంక్షానివృత్త్యసమ్భవాచ్చవ్యాసఏవవాదిత్వేపర్యవస్యతి । ఇతరథావ్యాసమహర్షిం వినాన్యస్యయస్యకస్య చిదప్రసిద్ధస్యవాదిత్వాభ్యుపగమేవాద్యంతరాభిమతకేవలాద్వైతస్యవ్యాసతాత్పర్యవిషయత్వాభావేపిభట్టభాస్కరయాదవప్రకాశరామానుజ మధ్వశ్రీకణ్ఠాదిభాష్యకారాభిమతార్థానాంమధ్యేఽయమేవార్థో వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి కేనాపినిర్ణేతుమశక్యత్వేనద్వైతవాదినాం స్వపక్షస్థాపనాభావప్రయుక్తనైగ్రహికత్వదూషణమాపద్యేత । తస్మాదుభయాకాంక్షాశాన్తయేవ్యాసఏవవాదీత్యకామేనాప్యభ్యుపగన్తవ్యం, అయమేవార్థస్తటస్థానాంనిర్మత్సరాణాంహృదయఙ్గమః॥

ఏవమ్ । యథాఅలాబువేణుతన్తూనాంతథావిధసంయోగవిశేషశ్శబ్దకారణం ॥ నతుత్రయాణాంసంయోగాదతిరిక్తంకించిదస్తి । తథాపాంచభౌతికత్వావిశేషేపిజన్తురూపేణపరిణతానాం పిండానాంతథావిధాత్సంబధాచ్చైతన్యమితి । ప్రకాశత్వేచాత్మనోప్యంశత్వేనజడత్వమితి ॥ ౫౦ ॥ ఏవంచస్వప్రకాశశ్రుతిర్బాధితాస్యాదిత్యత్రాహ।నేతి ॥౫౧॥ జడస్యత్రిగుణాత్మకత్వేసరాగహేతుత్వాత్ ప్రమాణాదయశ్చత్రిగుణాత్మత్వేనహేయాఇతిరాగోచ్ఛిత్తిశ్చకర్తవ్యేతితత్సిద్ధేఃస్వప్రకాశశ్రుతేరనన్యథాసిద్ధేః॥ ౫౧॥ జగతోమిథ్యాత్వాత్ కథమన్యథాసిద్ధిరిత్యత్రాహ॥జగదితి ॥౫౨॥ దుష్టకారణజన్యంయథాపీతశంఖజ్ఞానమ్ । బాధకంచనేదంరజతమితిజ్ఞానమ్ । నచేదంతథాప్రకృత్యాదీనామదుష్టత్వాత్ నేదంజగదితిప్రత్యయాభావాత్ బాధకంచనాస్తి ॥

అత్ర కేచిద్భేదవాదినః కపిలసూత్రగతకేవలాద్వైతానువాదబ్రహ్మసూత్రప్రతిక్రియాం కర్తుమసమర్థా అపి పరమ్పరాప్రాప్తభేదవాసనాకలుషితాన్తఃకరణాః నిజమతాభిమానం పరిత్యక్తుమశక్తాస్సన్తస్స్వోత్ప్రేక్షాకల్పితయుక్త్యాభాససూచీశకలైః కేవలాద్వైతానువాద బ్రహ్మసూత్రం పరిహర్తుమిచ్ఛన్తి॥ తథాహి। సాఙ్ఖ్యశాస్త్రానుసారేణ కేవలాద్వైతం వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యేతదయుక్తం। సాఙ్ఖ్యసూత్రాణామభిమతగ్రన్థేషు కుత్రాప్యనుదాహృతత్వేన కపిలోక్తత్వనిశ్చయాసమ్భవాదితి ప్రథమః పక్షః। ప్రాచీనాద్వైతగ్రన్థేషు కపిలసూత్రోక్తకేవలాద్వైతబాధకయుక్తిత్వేనానుపన్యాసాదితి ద్వితీయః। ప్రాచీనకపిలమహర్షిణాఽర్వాచీనవ్యాసప్రణీతసూత్రతాత్పర్యవిషయార్థస్యానువాదాఽసమ్భవాదితి తృతీయః। ఉదాహృతసూత్రేషు కుత్రాపి వ్యాసశబ్దప్రయోగాభావేన వ్యాసమతమనూద్యత ఇత్యస్యార్థస్య గగనకుసుమాయమానత్వాదితి చతుర్థః। సాఙ్ఖ్యసూత్రాణామాదితోఽన్తస్య కేవలాద్వైతాదేర్వేదాన్తసూత్రేషు క్వాప్యప్రతీయమానత్వేన ప్రత్యభిజ్ఞాభావాదితి పఞ్చమః। యది కపిలస్య వ్యాసమతనిరాకరణమవశ్యకర్తవ్యం స్యాత్ తదా ॥ ఈశ్వరాసిద్ధేః॥ ఇత్యాదిసూత్రేషు వ్యాసాభిమతజగత్కారణీభూతేశ్వరాదినిరాకరణమాత్రేణ చరితార్థతయా కేవలాద్వైతానువాదసూత్రాణామపి వ్యాసాభిమతార్థానువాదపరత్వమేవ కల్పనీయమితి నిర్బన్ధాభావాదితి షష్ఠః। కేవలాద్వైతానువాదినః కస్యచిదభావేఽపి సాఙ్ఖ్యసూత్రేషు స్వమతస్థాపనాయ స్వోత్ప్రేక్షితపక్షితయాఽద్వైతమనూద్య తన్నిరాకరణసంభవాదితి సప్తమః। తదానీన్తనస్య యస్య కస్యచిత్కేవలాద్వైతవాదినో మతమనూద్య తన్నిరాకరణసంభవాదిత్యష్టమః। సూతసంహితావిష్ణుపురాణాదిప్రసిద్ధ[illegible]జడభరతాదీనాం కేవలాద్వైతవాదినాం మతస్య నిరాకరణసంభవాదితి నవమః। వ్యాససూత్రేషు ॥ తదనన్యత్వమారమ్భణశబ్దాదిభ్యః ॥ ఇత్యాదినా ఆపాతప్రతిపన్నాఽద్వైతానువాదోపపత్తేరితి దశమః। ఆత్మేతి తూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చ ॥ ఇత్యాదిసూత్రానుసారేణ కేవలాద్వైతమేవ

వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి భ్రాన్తిమతా కపిలేన తదనువాదసమ్భవాదిత్యేకాదశః॥ సర్వజ్ఞేన కపిలేన భావిశఙ్కరాచార్యాభిమతకేవలాద్వైతాదేరనువదితుం శక్యత్వాదితి ద్వాదశః । వేదాన్త్యేకదేశినామాశ్మరథ్యౌడులోమికాశకృత్స్నబాదరీణాం మధ్యే యస్య కస్యచిన్మతమనూద్య తన్నిరాకరణసమ్భవాదితి త్రయోదశః పక్షః । తస్మాదుదాహృతసూత్రేషు కేవలాద్వైతానువాదాదేరన్యథోపపన్నతయా వ్యాస ఏవ వాదిత్వేన పర్యవస్యతీత్యుక్తేరయుక్తత్వేన కేవలాద్వైతమేవ వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యుద్ఘోషోయమభిత్తిచిత్రాయమాణ ఇతి॥

అత్రోచ్యతే । యదుక్తం సాఙ్ఖ్యసూత్రాణామభియుక్తగ్రన్థేషు కుత్రాప్యనుదాహృతత్వేన కపిలోక్తత్వనిశ్చయాసమ్భవాదితి । తదయుక్తం । శ్రీమత్సూతసంహితా వ్యాఖ్యాయాం తాత్పర్యదీపికాఖ్యాయాం విద్యారణ్యగురుచరణైః ॥ అత ఏవ సాఙ్ఖ్యైరుచ్యతే॥ సత్త్వరజస్తమసాం సామ్యావస్థా ప్రకృతిరితి । ఇత్యాదినా । పరిమళగ్రన్థే। ఆనుమానికమప్యేకేషామిత్యధికరణే । అప్పయ్యదీక్షితచరణైః । అత ఏవ స్థూలాత్పఞ్చతన్మాత్రస్య॥ ఇత్యాదీని ॥ సంహతపరార్థత్వాత్పురుషస్య॥ ఇత్యన్తాని కపిలసూత్రాణీత్యాదినా । పురుషార్థరత్నాకరేపి బాలకృష్ణానందచరణైః ॥ మోక్షస్తు లక్షితస్సాంఖ్యైః ॥ అథ త్రివిధదుఃఖాత్యన్తనివృత్తిరత్యన్తపురుషార్థః॥ ఇత్యాదినా కపిలసూత్రాణాముదాహృతత్వాత్ । నచోక్తరీత్యా కపిలసూత్రసద్భావేపి త్వదుదాహృతకేవలాద్వైతానువాదసూత్రాణాం న కపిలోక్తత్వసిద్ధిరితి వాచ్యం । కపిలసూత్రవ్యాఖ్యాతృభిరనిరుద్ధాచార్యాదిభిరేవ ॥ అథ త్రివిధదుఃఖాత్యన్తనివృత్తిరత్యన్తః పురుషార్థః॥ ౧-౧॥ ఇత్యారభ్య॥ యద్వా తద్వా తదుచ్ఛిత్తిః పురుషార్థస్తదుచ్ఛిత్తిః పురుషార్థః ॥ ౬-౭౦ ॥ ఇత్యన్తానాం సర్వేషాం సూత్రాణాం వ్యాఖ్యాతత్వేన తన్మధ్యపతితానాముదాహృతసూత్రాణామపి కపిలప్రణీతత్వావివాదాభావాత్॥

ద్వితీయపక్షోఽపినక్షోదక్షమః । అస్మద్భాష్యాదిప్రాచీనగ్రన్థేషుగౌతమకపిలాదిసూత్రకారాణామేవప్రతివాదిత్వేనలక్ష్యతయాతన్మతనిరాకరణప్రవృత్తానాంభాష్యకారాదీనామాధునికభేదవాదనిరాకరణార్థకపిలానువాదయుక్తిపర్యన్తధావనానపేక్షణాత్ । అప్పయ్యదీక్షితచరణాదిగ్రన్థకారాణాన్తుస్వసమానయుక్తిప్రమాణోపన్యాసమర్థభేదవాద్యసమ్భవాదేవకపిలసూత్రానువాదరూపప్రబలయుక్తిమనపేక్ష్యైవ పరమతనిరాకరణసమ్భవాత్ । ప్రాచీనగ్రన్థేష్వనుదాహరణమాత్రేణసాఙ్ఖ్యానువాదస్య కేవలాద్వైతసాధకయుక్తిత్వంనసమ్భవతీత్యేతస్య మూర్ఖప్రలపితత్వాచ్చ॥

తృతీయపక్షోఽపినమనోజ్ఞః । వ్యాసకపిలాదీనాంప్రతికల్పంలోకానుగ్రహార్థమవతీర్ణానామ్ప్రాచీనత్వార్వాచీనత్వవిభాగాభావేన స్వస్వమతస్థాపనాయపరస్పరాభిమతార్థానువాదోపపత్తేః॥

చతుర్థఃపక్షోఽప్యసఙ్గతః । కపిలసూత్రేషు కేవలాద్వైతనిరాకరణస్థలేవాద్యన్తరాభావేనవ్యాసఏవ కేవలాద్వైతవాదీత్యవగన్తుంశక్యతయా తత్రవ్యాసశబ్దప్రయోగేణాపిభవితవ్యమిత్యత్రనియామకాభావాత్ ।ఇతరథా వేదాన్తసూత్రేషు॥ ఈక్షతేర్నాశబ్దం॥ఇత్యాదిషుసాఙ్ఖ్యమతనిరాకరణేపికపిలశబ్దప్రయోగాపత్తేః॥

అతఏవపఞ్చమోఽకిఞ్చిత్కరః । కపిలసూత్రగతకేవలాద్వైతవాద్యభిమతార్థానువాదబలేనైవాద్వైతం వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇతి నిశ్చయసమ్భవేవేదాన్తసూత్రేషుతత్ప్రత్యభిజ్ఞాయా అనపేక్షితత్వాత్ । ప్రత్యభిజ్ఞాభావేఽద్వైతమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతికథమధ్యవసీయత ఇతిచేద్భ్రాన్తోఽసి। అన్యస్యాద్వైతవాదినోఽభావాదేవవ్యాసఏవాద్వైతవాదీత్యుక్తత్వాత్ । యదిచవేదాన్తసూత్రేష్వతిస్ఫుటతయాఽద్వైతాదికమేవప్రత్యభిజ్ఞాయేత । తదాత్వదీయభాష్యాదిగ్రన్థారమ్భానంభ

వేనత్వాన్మద్ధివరికల్పితవిరుద్ధశఙ్కాబుద్ధిరాన్మే పానవకాశః। అస్తిచభేదా పాధికత్వాద్వ్యంశే ప్రత్యభిజ్ఞా బ్రహ్మసూత్రేషు ॥ ఉపాధిభేదేప్యేకస్యనా నాయోగ ఆకాశస్యేవఘటాదిభిః ॥ ౧-౧౫౦ ॥ ఇత్యాదికపిలసూత్రై రసూచ్యమానస్యోపాధికభేదస్య ॥ అతఏవచోపమా సూర్యకాదివత్ ॥ ౩-౨-౧౮ ॥ ఆభాసఏవచ ॥ ౨-౩-౫౦ ॥ ఇత్యాదిసూత్రేషు ప్రతీయ మానత్వాత్॥ నాత్మాఽవిద్యానోభయంజగదుపాదానకారణంనిస్సఙ్గ త్వాత్ ॥౫-౬౫॥ఇతికపిలసూత్రేణనిరాక్రియమాణస్య బ్రహ్మగతజగదు

అత్రేవంభగవత్పాదీయంభాష్యం। యతఏవచాయమాత్మా చై తన్యరూపో నిర్విశేషో వాఙ్మనసాతీతః పరప్రతిషేధోపదేశ్యోఽ తఏవచా స్యోపాధినిమిత్తామపారమార్థికీంవిశేష వత్తామభిప్రేత్య జలసూర్యకాదివ దిత్యుపమోపాదీయతే మోక్షశాస్త్రేషు॥ యథాహ్యయంజ్యోతిరాత్మా వివస్వానపోభిన్నా బహుధైకోఽనుగచ్ఛన్। ఉపాధినా క్రియతే భేదరూపో దేవః క్షేత్రేష్వేవమజోయమాత్మా ॥ ఇతి ॥ ఏకఏవహిభూతాత్మా భూ తేభూతేవ్యవస్థితః । ఏకధాబహుధాచైవదృశ్యతే జలచంద్రవత్ ॥ఇత్యేవ మాదిషు। ౩-౨-౧౮॥

ఆభాసఏవచైషజీవఃపరస్యాత్మనః జలసూర్యకాదివత్ప్రతిపత్తవ్యః॥ నసఏవసాక్షాత్ । నాపివస్త్వంతరం । అతశ్చయథానైకస్మిన్జలసూర్య కేకంపమానే జలసూర్యకాంతరంకంపతే । ఏవంనైకస్మిన్జీవేకర్మఫల సంబంధినిజీవాంతరస్యతత్సంబంధః। ఏవమప్యవ్యతికరఏవకర్మఫలయోః॥ ఆభాసస్యచావిద్యాకృతత్వాత్తదాశ్రయస్యసంసారస్యావిద్యాకృతత్వో పపత్తిరితి । తద్వ్యుదాసేనచబ్రహ్మాత్మభావస్యోపదేశోపపత్తిః ॥ ౨-౩-౫౦ ॥

అత్రేయంబ్రహ్మసూత్రరత్నప్రభావ్యాఖ్యా ॥ నను బ్రహ్మణోలక్ష ణానభిధానాత్ప్రసిద్ధస్వరూపాజ్ఞానే బ్రహ్మైక్యజ్ఞానఫలకవేదాంతవా క్యవిచారస్యకర్తవ్యత్వాభావాత్తద్ద్వారా బ్రహ్మణోవిచార్యత్వంకథంసం భవతీత్యతఆహ ॥ జన్మాదీతి ॥ ౧-౧-౨ ॥ అస్యప్రత్యక్షాదిప్రమాణగ

పాదానత్వస్య ॥ జన్మాద్యస్యయతః ॥ ౧-౧-౨॥ ప్రకృతిశ్చప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధాత్ ॥ ౧-౪-౨౩ ॥ ఇతిసూత్రద్వయేప్రతీయమానత్వాచ్చ ॥

నన్వనేనసూత్రేణనిరాక్రియమాణస్య ప్రకృతివిశిష్టబ్రహ్మగతజగదుపాదానత్వస్య రామానుజశ్రీకణ్ఠాదిమతసాధారణత్వేనకథం కేవలాద్వైతవాద్యభిమతజగదుపాదానత్వస్యైవేయం ప్రత్యభిజ్ఞేతిచేదుచ్యతే । తస్మిన్సూత్రే కేవలాత్మాజగదుపాదానం।ఉతావిద్యా।తద్విశిష్టాత్మావేతిత్రిధావికల్ప్యతన్నిరాకరణప్రస్తావే । అవిద్యాజగదుపాదానత్వనిరాకరణపక్షేఅవస్తుభూతాఽవిద్యైవావిద్యాశబ్దార్థఇతివక్తవ్యం। ఇతరథా రామానుజాద్యభిమతనిత్యప్రకృతిపరత్వేనాజ్ఞైరపితాదృశ ప్రకృతేరేవ జగదుపాదానత్వాభ్యుపగమేనతన్నిరాకరణేస్వసిద్ధాన్తోచ్ఛేదప్రసఙ్గాత్ । నావిద్యాతోఽప్యవస్తునాబన్ధాయోగాత్ ॥ ౧-౨౦ ॥ ఇతి ప్రథమాధ్యాయగతావిద్యాశబ్దస్యావస్తుభూతాఽవిద్యాపరతయా నిర్ణీతత్వేనతత్ప్రత్యభిజ్ఞాపనైతత్సూత్రగతాఽవిద్యాశబ్దస్యాప్యవస్తుభూతాఽవిద్యాపరత్వ

మస్యజగతోజన్మాదిజన్మ ఉత్పత్తిరాదిర్యస్యజన్మస్థితిభంగస్యతజ్జన్మాదియతఃయస్మాద్భవతితద్బ్రహ్మేత్యర్థః। తథాచయతోవాఇమానిభూతానిజాయంతే। యేనజాతానిజీవంతి । యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి । తద్విజిజ్ఞాసస్వ । తద్బ్రహ్మేతి । శ్రుత్యాజగజ్జన్మాదికారణత్వరూపతటస్థలక్షణసంభవాత్ ॥ సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ ॥ ఇతిశ్రుత్యాసత్యజ్ఞానానందాదిరూపస్వరూపలక్షణసంభవాచ్చ బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానసంభవాద్బ్రహ్మావరోక్షజ్ఞానఫలకవేదాంతవాక్యవిచారద్వారా బ్రహ్మణోవిచార్యత్వం సంభవతీతిభావః ॥ ౧-౧-౨ ॥

ననుజన్మాద్యస్య యతఇతిసూత్రే బ్రహ్మణోజగత్కారణత్వముక్తంతచ్చనిమిత్తత్వరూపమేవ । సర్వత్రతథైక్షతబహుస్యామిత్యాదావీక్షాపూర్వకస్రష్టృత్వశ్రుతత్వాత్ । తథాచఏకవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞానసంగచ్ఛతే । కులాలాదిజ్ఞానేనఘటాదిజ్ఞానస్యానుభవాదిత్యతఆహ॥ప్రకృతిరితి ॥ ౧-౪-౨౩- ॥ ప్రకృతిశ్చబ్రహ్మజగదుపాదానంచభవతిచశబ్దే

చిత్వాచ్చ। తథాచావస్తుభూతావిద్యావిశిష్టబ్రహ్మగతజగదుపాదానత్వనిరాకరణస్యైవాత్రవక్తవ్యతయాతస్యజగదుపాదానత్వస్య రామానుజాదిమతసాధారణత్వాభావేన కేవలాద్వైతవాద్యభిమతజగదుపాదానత్వస్యైవపూర్వోక్తవేదాన్తసూత్రద్వయేపిప్రత్యభిజ్ఞానే నవివాదఇతి॥

నాపిష్ఠోగరిష్ఠః।ఈశ్వరాసిద్ధేః॥౧-౯౨॥ ఇత్యాదికపిలసూత్రైర్నిరాక్రియమాణస్యేశ్వరాదేర్గౌతమాదిమత సాధారణత్వేన తేషాంసూత్రాణాంవ్యాసమతనిరాకరణపరత్వాసమ్భవాత్ । తత్సూత్రాణాంనైయాయికాదిమతమాత్రనిరాసపరత్వాచ్చ । అతఏవ అనిరుద్ధవృత్తౌనైయాయికాదిమతఖణ్డనాభిప్రాయేణైవేశ్వరాసిద్ధేరిత్యాదిసూత్రాణివ్యాఖ్యాతాని । కేవలాద్వైతానువాదపరేష్వనేకేషుకపిలసూత్రేషువాద్యన్తరాభావేనాసాధారణ్యేనావశ్యకర్తవ్యవ్యాసమతనిరాకరణసమ్భవేమ

తాజ్జగన్నిమిత్తమపిభవతికుతః ప్రతిజ్ఞాదృష్టాంతానుపరోధాత్ । ప్రతిజ్ఞాయా యేనాశ్రుతంశ్రుతంభవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతంవిజ్ఞాతమిత్యాదావాత్మవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానరూపప్రతిజ్ఞాయాః ॥ దృష్టాంతస్యయథా సోమ్యైకేనమృత్పిండేనసర్వంమృణ్మయంవిజ్ఞాతం స్యాదిత్యుపాదానవిషయదృష్టాంతస్యచ।అనుపరోధాత్ అవిరోధాదిత్యర్థః।తథాచబ్రహ్మణోజగన్నిమిత్తత్వమాత్రస్వీకారేబ్రహ్మజ్ఞానాత్సర్వజ్ఞానస్యాసంభవాత్తాదృశప్రతిజ్ఞాయాఃమృద్విషయదృష్టాన్తోపన్యాసస్యచవిరోధస్స్యాత్ । అతోజగదుపాదానత్వమపిస్వీకరణీయమితిభావఇతి ॥ ౧-౪-౨౩- ॥

అత్రేయమనిరుద్ధవృత్తిః ఈశ్వరప్రత్యక్షస్యాలక్షణమిత్యతఆహ॥ ఈశ్వరేతి॥౧-౯౨॥ యదీశ్వరసిద్ధౌప్రమాణమస్తి । తదాతత్ప్రత్యక్షచిన్తోపపద్యతే।తదేవతునాస్తి। క్షిత్యాదిసకర్తృకంకార్యత్వాదితిప్రమాణమస్తీతిచేన్నకింశరీరీవేఅశరీరీత్యుభయథాపికర్తృత్వాసంభవాద్విశేషవాదినాంకార్యత్వస్యాభాసత్వాత్ । ఏతదన్యత్రబహుప్రపంచితమితి॥౧-౧౨॥

స్తరసాధారణార్థనిరాకరణపరైరీశ్వరాసిద్ధేరిత్యాదిసూత్రై రేవ వ్యాస మతనిరాకరణచరితార్థత్వకల్పనస్యాయుక్తత్వాచ్చ॥

నాపిసప్తమః । వస్తుత్వేసిద్ధాన్తహానిః ॥ ౧-౨౧ ॥ ఇతిసూత్రే కస్యచిద్వాదిన స్సిద్ధాన్తంసిద్ధవత్కృత్యైవతన్మతనిరాకరణస్య ప్రతీయమానత్వేనోత్ప్రేక్షితపక్షమాదాయతన్నిరాకరణాయోగాత్॥

అష్టమోపినష్టః । తదానీన్తనః కేవలాద్వైతవాదీత్యుక్తేసమహర్షిర్వాన్యోవా । నాద్యః । యదిమహర్షిస్తదాకపిలకణాదాదిమతవత్తదీయమతస్యాపి గురుశిష్యపరమ్పరయా ప్రచారావశ్యమ్భావేనఖిలత్వానుపపత్తేః । నద్వితీయః । అన్యః కేవలాద్వైతవాదీకశ్చిదప్రసిద్ధోస్తీత్యత్రమానాభావాత్ । ప్రసిద్ధవ్యాసమహర్షింపరిత్యజ్యాప్రసిద్ధాద్వైతవాదిగవేషణాసమ్భవాచ్చ

నవమోప్యవమః । సూతజడభరతాదీనాంస్వాతన్త్ర్యేణతన్త్రప్రవర్తకతయాసాఙ్ఖ్యతన్త్రప్రవర్తకకపిలప్రతివాదిత్వాసమ్భవేనతన్మతనిరాకరణానుపపత్తేః । కిఞ్చతేషాంవాదిత్వాభ్యుపగమేశ్రీమత్సూతసంహితావిష్ణుపురాణాదీనాంత్వన్మతేవ కేవలాద్వైతపరత్వస్యసాధనీయత్వేనతత్సమానార్థకవేదాన్తానామపి కేవలాద్వైతపరత్వస్యసిద్ధతయాఽస్మదిష్టసిద్ధేః । ఉక్తరీత్యా కేవలాద్వైతప్రతిపాదకస్యవిష్ణుపురాణాదేర్భేదపరత్వవ్యవస్థాపకానాం భవద్భాష్యకారప్రభృతీనాంత్వన్మతేవభ్రాన్తికల్పనేనత్వదనిష్టప్రసఙ్గశ్చ॥

దశమోవిషమః । వికల్పాసహత్వాత్ । ఆపాతప్రతిపన్నకేవలాద్వైతనిరాకరణాభ్యుపగమేఽనూద్యమానకేవలాద్వైతంవ్యాసస్యపూర్వపక్షఇత్యుచ్యతే । సిద్ధాన్తఇతివా । నాద్యః। వస్తుత్వేసిద్ధాన్తహానిః॥ ౧-౨౧ ॥ ఇతివ్యాఖ్యాప్రక్రియావిలక్షణసామఞ్జస్యాత్ । వ్యాససిద్ధా

త్తనిరాకరణాయప్రవృత్తేనకపిలేనతత్పూర్వపక్షనిరాకరణాయోగాచ్చ ద్వితీయేఇష్టాపత్తిః ॥

నాప్యేకాదశః । స్వమతస్థాపనాయపరమతనిరాకరణప్రస్తావేస కలతన్త్రసిద్ధాంతార్థనిర్ణయజాగరూకస్యసర్వజ్ఞస్యకపిలస్యఇతరమతాను వాదాంశేఽభ్రాన్తస్య వ్యాసమతానువాదాంశమాత్రేభ్రాన్తికల్పనస్య భ్రాన్తిమూలకత్వాత్ ॥

నాపిద్వాదశః। గౌతమకణాదప్రభృతిసూత్రకారమతనిరాకరణ ప్రాయపాఠానురోధేనవ్యాస మతనిరాకరణస్యైవౌచిత్యేనతద్భాష్య కృద్భిశఙ్కరాచార్యమతనిరాకరణస్యాప్రసక్తత్వాత్ । ఇతరథారా మానుజమధ్వశ్రీకంఠాదిభాష్యకృన్మతానామపి నిరాకరణీయత్వప్రసఙ్గః నహిసాఙ్ఖ్యసూత్రేషురామానుజాదిభాష్యకారాభిమత విశిష్టాద్వైతాది నిరాకరణం క్వాప్యుపలభ్యతే । అస్తుభావిశంకరాచార్యపక్షనిరాకర ణం । తథాపినానుపపత్తిః । వ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయాయైదంపర్యేణప్రవృ త్తభాష్యకారాణామ్మధ్యేవిశిష్యభగవత్పాదపక్షమేవలక్షీకృత్య నిరాక రణదర్శనేనతదభిమత కేవలాద్వైతమేవ వ్యాసతాత్పర్యవిషయఇత్యవధా ర్యతఇతిసిద్ధంనస్సమీహితం ॥

నాపివేదాన్త్యేకదేశినామాశ్మరథ్యౌడులోమికాశకృత్స్నబా దరీణామ్మధ్యే యస్యకస్యచిన్మతమనూద్యతన్నిరాకరణసంభవాదితిత్ర యోదశః । స్వతన్త్రతన్త్రప్రవర్తకగౌతమకణాదాదిమతనిరాకరణ ప్రాయపాఠేప్రధానమల్లనిబర్హణన్యాయేనవేదాన్తతన్త్రప్రవర్తకవ్యా సమతస్యైవనిరాకరణౌచిత్యేనతదేకదేశిభూతాశ్మరథ్యాదిమతనిరాకర ణస్యాన్యాయ్యత్వాత్ । అన్యథా ॥ ఈక్షతేర్నాశబ్దం॥ ఇత్యాదిసూత్రే షుసాఙ్ఖ్యమతనిరాకరణస్థలేపితదేతదేకదేశిభూతపఞ్చశిఖసనన్దనాచార్యాది

మతానామేవనిరాకరణీయత్వాపత్తేః । నచేష్టాపత్తిః । సకలభాష్యేషు కపిలమతమేవలక్షీకృత్యతన్మతనిరాకరణదర్శనేనతద్విరోధాపత్తేః । యదిచకపిలోక్తకేవలాద్వైతమతనిరాకరణపరసకలసూత్రాణాం వేదాన్తైకదేశిభూతాశ్మరథ్యాదిమతనిరాకరణపరత్వంతదాతత్రవ్యాసమతనిరాకరణాభావాద్యావత్పరమతంననిరాక్రియతే తావత్స్వమతమప్రతిష్ఠితమ్భవతీతిన్యాయేనకపిలస్యస్వసిద్ధాన్తసిద్ధిప్రసఙ్గః॥

కిఞ్చాశ్మరథ్యాదీనామ్మధ్యేకస్యమతంనిరాక్రియతే।నతావదాశ్మరథ్యస్య।వాక్యాన్వయాదిత్యధికరణేభగవత్పాదరామానుజ శ్రీకణ్ఠభాష్యేషుప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్లిఙ్గమాశ్మరథ్యః ॥ ౧-౪-౨౦॥ ఇతిసూత్రవ్యాఖ్యానేజీవ

అవస్థితేరితిగుణసూత్రభాష్యేభగవత్పాదైరేతన్మతత్రయం విభజ్యదర్శితం ॥ యథా ॥ కాశకృత్స్నస్యాచార్యస్యావికృతఃపరమేశ్వరోజీవోనాన్యఇతిమతం । ఆశ్మరథ్యస్యతుయద్యపిజీవస్యపరస్మాదనన్యత్వమభిప్రేతం । తథాప్రతిజ్ఞాసిద్ధేరితిసాపేక్షత్వాభిధానాత్కార్యకారణభావః కియానప్యభిప్రేతఇతిగమ్యతే । ఔడులోమిపక్షేపునఃస్పష్టమేవావస్థాన్తరాపేక్షౌభేదాభేదౌగమ్యేతే । తత్రకాశకృత్స్నీయంమతంశ్రుత్యనుసారీతిగమ్యతఇతి ॥

అత్రైతత్సూత్రభాష్యప్రతిపాదితమాశ్మరథ్యాది మతరహస్యం న్యాయరక్షామణౌశ్రీమదప్పదీక్షితైరిత్థంస్పష్టీకృతం। యథాసుదీప్తాత్పావకాద్విస్ఫులింగాస్సహస్రశఃప్రభవన్తేసరూపాః । ఇత్యాదిశ్రుతేః । పరమాత్మకార్యభూతాఃజీవాఃపరమాత్మనోనాత్యన్తభిన్నాః।కింతువహ్నికార్యభూతాఃవిస్ఫులింగాఃవహ్నేరివతతోభిన్నాభిన్నాస్తే। తథాపిపరమాత్మనిద్రష్టవ్యత్వేనోపదేష్టవ్యే యదాదిమధ్యానసానేషు జీవాత్మత్వవర్ణనేనపరమాత్మనస్తదభేదప్రదర్శనం తత్ప్రతిజ్ఞాసిద్ధేర్లిఙ్గం। సర్వవిజ్ఞానప్రతిజ్ఞాయాఅభేదాంశేనోపపాదనీయా । నతుభేదాంశేనేత్యాశ్మరథ్యఆచార్యోమన్యతే ॥ ౧-౪-౨౦ ॥

బ్రహ్మణోః కార్యకారణభావప్రయుక్తస్వాభావిక భేదాభేదవాదాశ్మర థ్యాభిమత ఇతి ప్రతిపాదనేన శ్రుతప్రకాశికాయామయం యాదవపక్షోఽస్మి న్సూత్రేఉపన్యస్తః తత్రహి కార్యాత్మనాకారణాత్మనాచజీవ బ్రహ్మ ణోర్భేదాభేదౌ స్వాభావికౌ మతావితీత్యాదినాతదభిమతస్వాభావికభేదా భేదస్యస్పష్టతయా ప్రతిపాదనేనచతాదృశస్వాభావికభేదవాదినం ప్రతి॥ ఉ పాధిభేదేప్యేకస్యనానాయోగః ఆకాశస్యేవఘటాదిభిః॥ ఇత్యాదినౌపాధిక భేదమనూద్యైవమేకత్వేనపరివర్తమానస్యనవిరుద్ధధర్మాధ్యాసః॥ ఇత్యా దినాతన్నిరాకరణస్యానుచితత్వాత్ ।

అతఏవౌడులోమిమతనిరాకరణపరమేతదిత్యపినిరస్తం । తస్మి న్నేవాధికరణే ॥ ఉత్క్రమిష్యతఏవమ్భావాదిత్యౌడులోమిః॥ ౧-౪-౨౧॥ ఇతిసూత్రస్వారస్యపర్యాలోచనయాముక్తేః పూర్వంస్వాభావికోభేదః। ము క్త్యనన్తరంస్వాభావికోఽభేదశ్చఔడులోమ్యభిమతఇత్యర్థస్యప్రతిపాదనే

ఔడులోమిస్త్వాచార్యోమన్యతే । సంసారదశాయాంపరమా త్మనోభిన్నఏవజీవః। స్వాభావికానాంకర్తృత్వభోక్తృత్వాదిధర్మాణా మాశ్రయస్తత్తద్ధర్మప్రవృత్తినిమిత్తకానాంనామ్నాంచ విషయభూతః ముక్తికాలేస్వకీయంనామరూపజాతంవిహాయపరమాత్మనైక్యం ప్రా ప్నోతి। యథానద్యస్స్యన్దమానాస్సముద్రేఽస్తంగచ్ఛన్తినామరూపే విహాయ। తథావిద్వాన్నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరంపురుషముపైతి దివ్యమితిశ్రవణాత్ । తథాచముక్తికాలేదేహేన్ద్రియసంఘాతాదు త్క్రమిష్యతోజీవస్యపరమాత్మైక్యంభవిష్యతీతిభవిష్యదైక్యమపేక్ష్య భేదకాలేప్యభేదవర్ణనమితి। ఏతదేవమతం। పాంచరాత్రికాఅప్యాస్థితాః। ఆముక్తేర్భేదఏవస్యాజ్జీవస్యచపరస్యచ। ముక్తస్యతునభేదోఽస్తిభేదహే తోరభావతఇతి ॥ ౧-౪-౨౧ ॥న్యా॥ర॥ణిః॥

నతమ్నాత్రిపవమేకత్వేనేత్యాది సూత్రోక్తోపాధిభేదనిరాకరణ స్యానవకాశాత్ ।

అయఞ్చార్థో భాష్యాదిగ్రన్థేషుస్పష్టః ॥ అత్రరామానుజభాష్యే॥ అత్రజీవాత్మనఉత్క్రాన్తేఃపూర్వమనేవమ్భావఃకింస్వాభావికఃఉతౌపాధికః । తత్రాపిపారమార్థికోఽపారమార్థికోవాఇత్యాదినావికల్ప్యేత్యుక్తోమిమతంనిరాకృతం । శ్రుతప్రకాశికాయాన్తుసమ్భావితపక్షయోః పరాభిమతంపరిశేషయితుంస్వాభావికౌపాధికవికల్పఃకృతః । శఙ్కరభాష్యోక్తపక్షద్వయస్యాప్యుత్క్రమిష్యత ఇత్యేకేనైవసూత్రేణ నిరా

రజ్జోరేవభుజంగరూపేణేవ వ్యాధకులసంప్రవృద్ధస్య రాజపుత్రస్యైవవ్యాధభావేనేవచ పరమాత్మనఏవజీవభావేనావస్థితేరాదిమధ్యావసానేషుజీవవర్ణనమిదంపరమాత్మప్రదర్శనమేవభవతి । స్థూలదర్శిలోకప్రతీతిసాకర్యార్థంజీవరూపేణోపక్రమ్య మధ్యావసానయోరపిజీవరూపప్రదర్శనమితికాశకృత్స్న ఆచార్యోమన్యతే । నఖలుజీవస్యతేజఃప్రభృతివదన్యోపాధికంకార్యత్వముపపద్యతే వినాశిత్వప్రసంగాత్ । నన్వేష్టాపత్తిఃఅత్రైవతాన్యేవానువినశ్యతినప్రేత్యసంజ్ఞాఽస్తీత్యుక్తత్వాదితిచేత్ ॥ మైవం । తదనన్తరంఅత్రైవమాభగవాన్మోహాంతమాపీపదత్ నవాఅహమిదంవిజానామీతివాక్యేన కథముపక్రాంతాఽమృతఫలభాక్త్వేనవివక్షితస్యాత్మనోవినాశిత్వంకథఞ్చవిజ్ఞానైకస్వభావత్వేనతస్యసంజ్ఞాభావఇత్యభిప్రాయవత్యామైత్రేయ్యాశంకితేయాజ్ఞవల్క్యేన ॥ నవాఅరేఅహంమోహంబ్రవీమీత్యారభ్య తస్యవినాశసంజ్ఞాఽభావవచనయోరభిప్రాయాంతరస్యస్వయమేవవర్ణితత్వాత్ । తత్రఅవినాశీవాఅరేఽయమాత్మాఅనుచ్ఛిత్తిధర్మేతి వినాశవచనస్యాభిప్రాయోవర్ణితః । అవినాశీతివినాశకారణశూన్యత్వలక్షణంవినాశాయోగ్యత్వముచ్యతే । విపూర్వాన్నశేర్జంతాత్పచాద్యచిణేరనిటీతిణిలోపేసతివినాశశ

చికీర్షితత్వజ్ఞాపనాయపారమార్థికాపారమార్థికవికల్పః కృతఇత్యాది నా ఔపాధికభేదద్వయమపిభగవత్పాదభట్టభాస్కరాభిమతమితిజ్ఞాపనేనపరిశేషాత్స్వాభావికభేదపక్షాదులోమిసిద్ధాన్తఇతితస్యభాష్యస్యతాత్పర్యం స్పష్టీకృతం ।

ఆతఏవాస్మద్భగవత్పాదభాష్యేప్యుక్తం ॥ ఔడులోమిపక్షేస్పష్టమేవావస్థాన్తరాపేక్షౌభేదాభేదావితివాచస్పత్యేపి ॥ జీవోహిపరమాత్మనోత్యన్తభిన్న ఏవసతుదేహేన్ద్రియమనోబుద్ధ్యాదిసంపర్కాత్సర్వదాకలుషః । తస్యజ్ఞానధ్యానాదిసాధనసమ్పన్నస్యదేహేన్ద్రియాదిసఙ్ఘాతాదుత్క్రమిష్యతఃపరమాత్మనైక్యోపపత్తేరితి । కల్పకతరుగ్రన్థేపి ఉపాధిసంపర్కహేతుఃకాలుష్యేసజీవపరభేద ఇత్యనేనభాష్యవాచస్పత్యకల్పతరుగ్రన్థపర్యాలోచనేనౌడులోమిమతేముక్తేఃపూర్వం స్వాభావికోభేద స్తదనన్తరమభేదఇతిస్పష్టీకృతం ।

శిఖామణిదీపికాయామపి । సంసారదశాయాంవస్యపరమేశ్వరాద్భేదేపిమోక్షదశాయాం తద్భావప్రాప్తేర్జీవశబ్దైః పరమేశ్వరాభిధానమిత్యౌడులోమిమతమితిసూత్రంవ్యాచష్టే । ఉత్క్రమిష్యతఇత్యాదినావ

శబ్దోవినాశకారణవాచీ । ఏవమవినాశిశబ్దస్యవినాశకారణవద్వ్యతిరిక్తవరత్వంబృహదారణ్యకఏవజనకయాజ్ఞవల్క్యసంవాదేపిదృశ్యతే । నహిద్రష్టుర్దృష్టేర్విపరిలోపోవిద్యతేఅవినాశిత్వాదితి । అనుచ్ఛిత్తిధర్మేత్యత్రధర్మశబ్దస్స్వభావవచనః । ధర్మాఃపుణ్యయమన్యాయస్వభావాచారసోమపాఇతి । సహజంనిజమాజానంధర్మస్సర్గోనిసర్గవదితిచ । తస్యస్వభావవాచిత్వస్మరణాత్ । ఉచ్ఛిత్తిర్వినాశోధర్మస్స్వభావోయస్యసోయముచ్ఛిత్తిధర్మానసభవతీత్యనుచ్ఛిత్తిధర్మాస్వాభావికవినాశరహితఇత్యర్థః। అనేన ఔపాధికవినాశోఽస్యవ్యపదేష్టుం శక్యోఽస్తీతి తదభిప్రాయంప్రాగ్వినాశవచనమిత్యుక్తంభవతి । మాధ్యందినపాఠేతుఅనుచ్ఛిత్తిధర్మేత్యేతదనన్తరముపాధిరపి విశిష్యదర్శితః మాత్రాఽ

ష్ఠాభేదేనస్వాభావికభేదాభేదవాదౌడులోమ్యభిమతఇతిప్రతిపాదితం । తస్మా
దౌడులోమింప్రతికపిలోక్తదూషణానవకాశః ॥

నాపికాశకృత్స్నస్య । తత్ర కిం శ్రీకణ్ఠరామానుజభాష్యరీత్యాతన్మ
తమనూద్యతఇత్యుచ్యతే । అస్మద్భగవత్పాదభాష్యరీత్యావా । నాద్యః॥
తస్మిన్నేవాధికరణే ॥ అవస్థితేరితికాశకృత్స్నః॥ ౧-౪-౨౨ ॥ ఇతిసూత్రే
శ్రీకణ్ఠరామానుజభాష్యయోఃకాశకృత్స్నస్యతదభిమతవిశిష్టాద్వైతవాది
త్వప్రతిపాదనేనతమ్ప్రతిపూర్వోక్తకపిలదూషణానవకాశాత్ । తదుక్తం
శ్రీకణ్ఠభాష్యే ॥ సర్వశ్రుతిసామరస్యవిచారే ॥ సర్వేషాంచిదచిద్వస్తూనా
మన్తర్యామితయాఽనుప్రవిష్టస్సర్వశరీరస్సర్వశబ్దవాచ్యఃపరమేశ్వరశ్శివ
ఇతివిజ్ఞాయతే । అతఃకాశకృత్స్నమతమేవసమఞ్జసంశ్రుతిసూత్రమహాభి
యుక్తసమ్మతమితి॥

సంసర్గస్తస్యభవతీతి।మాత్రాదేహేంద్రియాదయఃసంసారదశాయాం
జీవస్యోపాధిత్వేనస్థితాఃతాసాంబ్రహ్మవిద్యయాసమూలం నాశాన్ముక్తికా
లేతాభిరసంసర్గోఽస్యభవతీత్యర్థః ॥ తథాచదేహేంద్రియాదినాశోపాధికో
ఽస్యనాశవ్యపదేశఇతిభావః । యత్రహిద్వైతమివభవతితదితరఇతరంప
శ్యతితదితర ఇతరంజిఘ్రతిత్యాదినాయత్రత్వస్యసర్వమాత్మైవాభూత్త
త్కేనకంపశ్యేత్ తత్కేనకంజిఘ్రేదిత్యాదినాచ సంసారదశాయామేవా
పారమార్థికభేదప్రతిభాసవత్యాం కర్తృకరణకర్మక్రియాదిభేదసద్భా
వవద్రూపగంధరసాదివిశేషవిజ్ఞానమస్తి । ముక్తిదశాయాంతుసర్వస్య
భేదప్రపంచస్యవిద్యయాప్రవిలయేనకర్తృకరణకర్మక్రియాదిభేదాభావా
త్ తద్విశేషవిజ్ఞానంనాస్తీత్యుక్త్యాసంజ్ఞాభావవచనంవిశేషవిజ్ఞానాభావపర
మితితదభిప్రాయోవర్ణితః । ఏతేనాశ్మరథ్యాభిమతం జీవస్యపరమాత్మ
నోభిన్నాభిన్నత్వమపినిరస్తమ్ । యత్రహిద్వైతమివేతీవకారేణద్వైత
స్యాపారమార్థికత్వద్యోతకేనసర్వస్యైవభేదస్య నిషిద్ధత్వాత్ తత్కేనకం
పశ్యేదిత్యాదిభిర్భిన్నవస్తుదర్శనస్యనిషిద్ధత్వాచ్చేతి ॥న్యా॥ ౪॥ ణిః॥

తథారామానుజభాష్యే ॥ స్వశరీరభూతేజీవాత్మన్యాత్మతయా వస్థితేజ్జీవశబ్దేనబ్రహ్మప్రతిపాదనమితికాశకృత్స్నాచార్యోమన్యతేస్మ। జీవశబ్దశ్చజీవస్యపరమాత్మపర్యన్తస్యైవ వాచకోనజీవమాత్రస్యేతీతి। నద్వితీయః। యద్యప్యస్మద్భగవత్పాదభాష్యరీత్యాకాశకృత్స్నః కేవలాద్వైతవాద్యేవేతితమ్మన్త్రిపూర్వోక్తకపిలదూషణంసావకాశమేవ। తథాపికాశకృత్స్నమతమేవవ్యాసమతమితిసకలభాష్యకారమత సమ్మతత్వేన తన్మతనిరాకరణేవ్యాసమతస్యైవనిరాకృతత్వసిద్ధ్యావ్యాసః కేవలాద్వైతవాదీతిసిద్ధన్నస్సమీహితం ॥

మధ్వభాష్యేతు। కృష్ణద్వైపాయనమతాదేకదేశవిదఃపరేవదన్తి। యథాప్రాజ్ఞంనవిరోధఇత్యాదినాఽశ్మరథ్యాదులోమికాశకృత్స్నానామ్భేదవాదిత్వాఙ్గీకారేణకపిలోక్తదూషణ విషయత్వప్రసక్తేరేవాభావాన్నతేషాంవాదిత్వకల్పనా ॥

నాపిబాదరిమతనిరాకరణం। భగవత్పాదరామానుజ శ్రీకణ్ఠమధ్వభాష్యేషు ॥ అభావంబాదరిరాహహ్యేవం ॥ ౪-౪-౧౦ ॥ ఇతిసూత్ర

అత్రసూత్రేబ్రహ్మవిద్యాభరణేబాదరేర్మతమేవం నిష్కృష్య దర్శితం ॥ యది శ్రుతిప్రామాణ్యాత్సంకల్పాతిరిక్త సాధనాపేక్షాఉపాసకేనాస్తీతిర్హి ॥ మనసైతాన్కామాన్పశ్యన్రమతే యఏతేబ్రహ్మలోక ఇతిశ్రుతిప్రామాణ్యాచ్ఛరీరమపిసవిశేషేఫలోపభోగేమాస్త్వితి ప్రత్యవస్థానాత్సంగతిః। ననుమనసేతినిర్దేశోమనఃప్రాపకోభవిష్యతికథమేతావతాశరీరాభావ్యా ఽవగంతవ్యఇతిచేన్నకామాన్పశ్యన్రమత ఇతిభోగప్రతిపాదనాదేవార్థసిద్ధేమనసితన్నిర్దేశస్యేతరవ్యావర్తకత్వాత్। నచభూమవిద్యాయాం ॥ సఏకధాభవతిత్రిధాభవతి॥ఇత్యాదినిర్దేశస్యఏకస్మిన్నేవశరీరభేదోపాధికతయానిర్వహణీయతయాశరీరమప్యాంతరముక్తౌస్వీకర్తవ్యమితివాచ్యంభూమవిద్యాయాంనిర్విశేషవిషయాయా మామ్నాతస్యశరీ

వ్యాఖ్యానేము క్తిదశాయాన్దేహేన్ద్రియాద్యభావమాత్రస్వైవబాదర్యభిమతత్వప్రతిపాదనేన కేవలాద్వైతస్యాప్రతిపాదనాత్ । నహిశరీరాభావప్రతిపాదనమాత్రేణాభేదస్సిద్ధ్యతి । తథాసతినైయాయికాదీనామపిముక్తిదశాయాన్తదీయగ్రన్థేషుశరీరాభావప్రతిపాదనేన జీవబ్రహ్మణోరైక్యాభ్యుపగమాపత్తేః । తథాచ తమ్ప్రతికపిలోక్తదూషణమసమఞ్జసమేవ ॥

తస్మాదుక్తరీత్యాకపిలోక్తసూత్రేషు కేవలాద్వైతాదేరతిస్ఫుటతయాప్రతీయమానత్వేనతేషామన్యథయితుమశక్యత్వాత్ । తాదృశాద్వైతవాద్యన్తరాభావాత్ । అస్మిన్తన్త్రేతన్త్రాన్తరేషువాయత్రకుత్రచిద్భేదవాదిత్వేనవ్యాసమహర్షి మురరీకృత్యతదభిమతభేదానువాదపూర్వకనిరాకరణపరసూత్రాణామభావాత్ । వ్యాససూత్రేషుమహతాప్రయత్నేనాసాధారణ్యేనకపిలమేవలక్షీకృత్యతన్మతనిరాకరణేనతద్వత్కపిలసూత్రేష్వపివ్యాసమేవ లక్షీకృత్యతన్మతస్యనిరాకరణీయత్వావశ్యమ్భావాచ్చవ్యాసఏవవాదిత్వేనపర్యవస్యతీతిసుష్ఠూక్తమితి ॥

తథైవానిరుద్ధవృత్తావపిప్రథమాధ్యాయె । ఏకఆత్మేతివేదాన్తినః । తథాచ । నిత్యస్సర్వత్రగోహ్యాత్మాకూటస్థోదోషవర్జితః । ఏకస్సభిద్యతేభ్రాన్త్యామాయయానస్వభావతఇత్యాదినా శ్రీమత్సూతసంహితావచనోపష్టమ్భపూర్వకమాత్మైకత్వంవేదాన్త్యభిమత మితిప్రతిపాదితం । తత్రైవపఞ్చమాధ్యాయే । శుక్తిరజతాదిష్వనిర్వచనీయత్వమేవ వేదాన్త్యభిమతమితిజ్ఞాపయితుం ॥ నానిర్వచనీయస్యతదభావాత్ ॥ ఇతిసూత్రావతారికాయాంవేదాన్తమతందూషయతీత్యుక్తం ॥

రథేవస్యసవిశేషవిద్యాయాంసంచారయితుమశక్యత్వాత్ । పరమముక్తౌప్రాణభూమవిద్యాఫలభూతాయాం శరీరాసంభవాచ్చతస్యార్థవాదమాత్రత్వాదితిబాదరేర్న్యాయః ॥ ౪-౪-౧౦ ॥ బ్ర॥ వి॥ భ॥

కిఞ్చయథావేదాన్తశాస్త్రే॥ మహద్దీర్ఘవద్వాహ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యాం॥ ౨-౨-౧౧॥ ఇత్యధికరణేభగవతా వ్యాసేనకణాదమతనిరాకరణంకృతం। తద్వద్వైశేషికతన్త్రేభగవతాకణాదేనవ్యాసాభిమతకేవలాద్వైతమేవనిరాకృతం। తథాహివైశేషికతన్త్రేతృతీయాధ్యాయేద్వితీయాహ్నికేస్వసిద్ధాన్తేఆత్మనోలిఙ్గగమ్యత్వమ్ప్రతిపాద్యవేదాన్త్యభిమతాత్మానంఖణ్డయితుం॥ తస్మాదాగమికః॥ 3-౨-౮॥ ఇతిసూత్రేణాగమైకసమధిగమ్యమాత్మానమనూద్యతస్యైవాత్మనః॥ సుఖదుఃఖజ్ఞాననిష్పత్త్యవిశేషాదైకాత్మ్యం। వ్యవస్థాతోనానా॥ 3-౨-౧౯॥ ఇతి సూత్రేణ

అత్రేయంసూత్రరత్నప్రభా। నను ప్రపంచస్యబ్రహ్మోపాదానకత్వేకార్యస్యకారణగుణసజాతీయగుణకత్వస్యావశ్యకత్వాజ్జగతశ్చేతనత్వంస్యాదిత్యాశంక్యతాదృశనియమస్యత్ర్యణుకాదౌ వ్యభిచారమాహ॥ మహదితి॥ వైశేషికాస్తావత్ద్వ్యణుకైస్త్రిభిస్త్ర్యణుకముత్పద్యతే ద్వ్యణుకనిష్ఠాణుత్వంత్ర్యణుకేఽణుత్వంనజనయతి। ఏవంపరమాణుద్వయంద్వ్యణుకంజనయతిపరమాణుగతపారిమాండల్యంద్వ్యణుకేపారిమాండల్యంనజనయతి। కింతుపరమాణుగతద్విత్వసంఖ్యాద్వ్యణుకేఽణుత్వహ్రస్వత్వేజనయతీత్యేవంప్రక్రియాంవదంతి॥ కారణగుణాఃకార్యేస్వసమానజాతీయగుణానారభంతఇత్యపివదంతి। తన్మతరీత్యైవతాదృశనియమస్యద్వ్యణుకపరిమాణేపరమాణుపరిమాణేచ వ్యభిచారేణతాదృశనియమాసంభవః। అతో మహద్దీర్ఘవద్వా। వాశబ్దశ్చార్థకఃఅనుక్తహ్రస్వాణుసముచ్చాయకః। తథాచమహద్దీర్ఘద్వ్యణుకవత్ హ్రస్వాణువచ్చేత్యర్థః। హ్రస్వపరిమండలాభ్యాంహ్రస్వాద్ద్వ్యణుకాన్మహద్దీర్ఘత్ర్యణుకవత్। పరిమండలాత్ పరమాణోఃహ్రస్వాణువచ్చేత్యర్థః। తథాచహ్రస్వాణుభిన్నపరమాణోఃహ్రస్వాణువత్। మహద్దీర్ఘభిన్నహ్రస్వాణోఃమహద్దీర్ఘత్ర్యణుకవచ్చాచేతనభిన్నచేతనబ్రహ్మణోఽచేతన జగదుత్పత్తౌనకించిద్బాధకమితిభావః॥ ౨-౨-౧౧॥

తదభిమతమేకత్వమప్యనూద్య॥ నానాత్మానోవ్యవస్థాతః॥ 3-౨-౨౦ శాస్త్రసామర్థ్యాచ్చ ॥ ఇతిసూత్రద్వయేనాత్మైకత్వనిరాకరణపూర్వకమాత్మనానాత్వంవ్యవస్థాపితం। అయమర్థస్తత్సూత్రవ్యాఖ్యానాదాస్పష్టః।తద్యథా। ఏవంసమధిగతస్యాత్మనోనానాత్వైకత్వసన్దేహేపూర్వపక్షమాహ॥ సుఖదుఃఖజ్ఞాననిష్పత్త్యవిశేషాదైకాత్మ్యంసర్వశరీరాణాం।సర్వేషుశరీరేష్వేకఏవాత్మాతల్లిఙ్గానాంసుఖదుఃఖజ్ఞానాదీనాంసర్వత్రావిశేషాదుక్తంసల్లిఙ్గావిశేషాద్విశేషలింగాభావాచ్చైకోభావ ఇతి॥ సిద్ధాన్తమాహ। నానాత్మానోవ్యవస్థాతః ॥ ప్రతిశరీరంనానాత్మానఃకుతః। వ్యవస్థాతః। వ్యవతిష్ఠన్తేహిజ్ఞానసుఖాదయః ప్రతిశరీరంనైకాధికరణ్యేనానుసన్ధీయన్తే। ఐకాత్మ్యేత్వేకశరీరఇవానుసన్ధానప్రసఙ్గః। హేత్వన్తరమాహ। శాస్త్రసామర్థ్యాచ్చ। శాస్త్రాణ్యప్యేవంసమర్థితానిభవన్తి। జ్ఞాజ్ఞౌద్వావజావీశనీశౌ। భోక్తృభోగ్యంప్రేరితారంచమత్వా।ద్వాసుపర్ణాసయుజాసఖాయా। యథాగ్నేఃక్షుద్రావిస్ఫులిఙ్గావ్యుచ్చరన్తి। ఏవమస్మాదాత్మనోవ్యుచ్చరన్తి। ఏకోబహూనాం యోవిదధాతీత్యాదీని॥ ఏకత్వశాస్త్రాణిత్వీశ్వరవిషయాణి। తస్మాత్ప్రతిశరీరంభిన్నాఆత్మానఇత్యాదికణాదసూత్రేతద్వ్యాఖ్యానేష్వాత్మైకత్వమేవ వేదాన్తశాస్త్రాభిమతమిత్యనూద్యనిరాకృతం॥

కిఞ్చయథావేదాన్తశాస్త్రే॥ తర్కాప్రతిష్ఠానాత్॥ ౨-౧-౧౧॥

తర్కేణసమన్వయ విరోధోనాస్తీత్యత్రయుక్త్యంతరమాహ॥ తర్కాప్రతిష్ఠానాదప్యన్యథానుమేయమితిచేదేవమప్యనిర్మోక్షప్రసంగః॥ తర్కాప్రతిష్ఠానాదపి కేవలతర్కస్యాఽప్రతిష్ఠానాదప్యప్రతిష్ఠితత్వాచ్చన తర్కేణసమన్వయవిరోధఇత్యర్థః। తర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వంకథమితిచేదిత్థమ్ఏకేనతార్కికేణాతిప్రయత్నపూర్వకంకేన చిత్తర్కేణానుమితోఽప్యర్థః. అన్యేనసమర్థతరేణాన్యథానీయతే ఏవంతేనాప్యనుమితోఽప్యర్థస్తదన్యేనశ్రేష్ఠతమేనాన్యథానీయతే అతఃతర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వాత్

ఇత్యధికరణే భగవతా వ్యాసేన గౌతమమతనిరాకరణం కృతం । తద్వన్న్యాయతన్త్రేఽపి కేవలాద్వైతమేవ వేదాన్తశాస్త్రాభిమత మిత్యనూద్య నిరాకృతమితి ద్రష్టవ్యం ॥

కిఞ్చ యథా వేదాన్తశాస్త్రే ॥ ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్తః ॥ ౨-౧౩॥ ఇత్యధికరణే భగవతా వ్యాసేన పతఞ్జలిమతనిరాకరణం కృతం । తద్వద్యోగశాస్త్రేఽపి కేవలాద్వైతమేవ వేదాన్తశాస్త్రాభిమత మిత్యనూద్య నిరాకృతం । తథాహి భోజవృత్తౌ “స్వరూపప్రతిష్ఠా వా చేతిశక్తే” రితిసూత్రవ్యాఖ్యానావసరే యే తు వేదాన్తవాదినశ్చిదానన్దమయత్వమాత్మనో మోక్షమ్మన్యన్తే తేషాం న యుక్తః పక్షః । తథాహి ఆనందస్య సుఖరూపత్వాత్సుఖస్య చ సదైవ సంవేద్యతయైవ ప్రతిభాసాత్సంవేద్యమానత్వఞ్చ సంవేదనవ్యతిరేకేణానుపపన్నమితి సంవేదన సంవేద్యయోరభ్యుపగమాద్ద్వైతహానిరిత్యాదినా వేదాన్త్యభిమతత్వేన కేవలాద్వైత మేవానూద్య నిరాకృతం

ధ్యమ్ం నను తర్కమాత్రస్యాప్రతిష్ఠితత్వే తర్కాప్రతిష్ఠానాత్తర్కేణ సమన్వయవిరోధో నాస్తీత్యేవంరూపస్యాపి తర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వాత్ । తేన పరమతనిరాకరణాసంభవాత్కస్యచిత్తర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వేపి కస్యచిత్తర్కస్య ప్రతిష్ఠితత్వసంభవాత్ప్రతిష్ఠితేన తర్కేణ సమన్వయ విరోధో భవతీత్యాశంక్య సమాధత్తే. అన్యథానుమేయమితి చేదేవమప్యనిర్మోక్షప్రసంగ ఇతి. అన్యథా అప్రతిష్ఠితతర్కాదన్యేన ప్రతిష్ఠితతర్కేణానుమేయం సమన్వయవిరోధన మనుమేయమితి చేదేవమప్యస్య తర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వేప్యనిర్మోక్షప్రసంగః. లింగాదిహీనే బ్రహ్మణి వేదనిరపేక్షస్య తర్కస్యాప్రతిష్ఠితత్వదోషాదనిర్మోక్షప్రసంగ ఇత్యర్థః తథా చౌపనిషదే బ్రహ్మణి వేదనిరపేక్షస్య తర్కస్యాప్రమాణత్వాన్న తేన సమన్వయవిరోధ ఇతి భావః ॥ ౨-౧-౧౧ ॥

కిఞ్చ యథా వేదాన్తశాస్త్రే ॥ఫలమతఉపపత్తేః॥ 3-2-38 ॥ ఇత్యధికరణే భగవతా వ్యాసేన జైమినిమతనిరాకరణం కృతం। తద్వస్మిన్మాంసాశాస్త్రేపి కేవలాద్వైతమేవ వేదాన్తశాస్త్రాభిమతమిత్యనూద్య నిరాకృతం । తథాహి తర్కపాదే వార్తికే ॥ స్వయఞ్చ శుద్ధరూపత్వాదభావాచ్చాన్యవస్తునః । స్వప్నాదివదవిద్యాయాః ప్రవృత్తిస్తస్య కిఙ్కృతా ॥ అన్యేనోపప్లవేఽభీష్టే ద్వైతవాదః ప్రసజ్యతే । స్వాభావికీమవిద్యాన్తు నోచ్ఛేత్తుం కిఞ్చిదర్హతి ॥ విలక్షణోపపాతే హి నశ్యేత్స్వాభావికీ క్వచిత్ ।

అత్రేదం భగవత్పాదభాష్యం । తస్యైవ బ్రహ్మణో వ్యావహారిక్యామీశిత్రీశితవ్యవిభాగావస్థాయామయమన్యస్స్వభావో వర్ణ్యతే। యదేతదిష్టానిష్టవ్యామిశ్రలక్షణం కర్మఫలం సంసారగోచరం త్రివిధం ప్రసిద్ధం జన్తూనాం కిమేతత్కర్మణో భవత్యాహోస్విదీశ్వరాదితి భవతి విచారణా । తత్ర తావత్ప్రతిపాద్యతే ఫలమత ఈశ్వరాద్భవితుమర్హతీతి । కుతః—ఉపపత్తేః । సహి సర్వాధ్యక్షః సృష్టిస్థితిసంహారాన్విచిత్రాన్విదధద్దేశకాలవిశేషాభిజ్ఞత్వాత్కర్మిణాం కర్మానురూపం ఫలం సంపాదయతీత్యుపపద్యతే । కర్మణస్త్వనుక్షణవినాశినః కాలాన్తరభావి ఫలం భవతీత్యనుపపన్నం । అభావాద్భావానుత్పత్తేః । స్యాదేతత్కర్మ వినశ్యత్స్వకాలమేవ స్వానురూపం ఫలం జనయిత్వా వినశ్యతి తత్ఫలం కాలాన్తరితం కర్త్రా భోక్ష్యత ఇతి । తదపి న పరిశుద్ధ్యతి ప్రాగ్భోక్తృసంబన్ధాత్ఫలత్వానుపపత్తేః । యత్కాలం హి యత్సుఖం దుఃఖం వాత్మనా భుజ్యతే తస్యైవ లోకే ఫలత్వం ప్రసిద్ధం । న హ్యసంబద్ధస్యాత్మనా సుఖస్య దుఃఖస్య వా ఫలత్వం ప్రతియన్తి లౌకికాః । అథోచ్యేత మా భూత్కర్మానన్తరం ఫలోత్పాదః । కర్మకార్యాదపూర్వాత్ఫలముత్పత్స్యత ఇతి । తదపి నోపపద్యతే। అపూర్వస్యాచేతనస్య కాష్ఠలోష్టసమస్య చేతనేనాప్రవర్తితస్య ప్రవృత్త్యనుపపత్తేః । తదస్తిత్వే చ ప్రమాణాభావాత్ । అర్థాపత్తిః ప్రమాణమితి చేత్ । న । ఈశ్వరసిద్ధేరర్థాపత్తిక్షయాత్ ॥ 3-2-38 ।

నత్వేకాత్మాభ్యుపాయానాం హేతురస్తివిలక్షణః ॥ ఇత్యాదినా భట్టపా
దైరపి కేవలాద్వైతమేవానూద్య నిరాకృతం । శాస్త్రదీపికాయాంత
ర్కపాదే॥ స్యాన్మతం । ఆత్మైవైకో జగదాదావాసీత్ । స ఏవ స్వేచ్ఛ
యా వ్యోమాదిప్రపఞ్చరూపేణ పరిణమతే బీజమివ వృక్షరూపేణ । చిదేక
రసం కథం జడరూపేణ పరిణమత ఇతి చేన్న పరమార్థతః పరిణామం బ్రూమః
కిన్త్వపరిణతమేవ పరిణతవదేకమేవ సదనేకధా ముఖమివాదర్శేష్వవిద్యా
వశాద్వివర్తమానమాత్మైవాత్మనశ్చిద్రూపమచిద్రూపమివాద్వితీ
యం సద్వితీయమివ పశ్యతి । సేయమవిద్యోపాదానా, స్వప్నప్రపఞ్చవన్మ
హదాదిప్రపఞ్చసృష్టిః । తథా చ సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ । ఆత్మైవేదం స

నను వేదవిరుద్ధప్రధానకారణత్వప్రతిపాదనేన సాంఖ్యస్మృతేరప్రా
మాణ్యేఽపి శ్రుతిసిద్ధయోగప్రతిపాదకత్వేన యోగస్మృతేః ప్రమాణత్వా
త్ । తత్రాపి ప్రధానకారణత్వావగమేన యోగస్మృత్యా బ్రహ్మణి వేదాం
తసమన్వయవిరోధః స్యాదేవేత్యత ఆహ ॥ ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్తః ఇతి
ఏతేన సాంఖ్యస్మృతేః ప్రధానకారణత్వాంశే శ్రుతివిరోధేన ప్రత్యాఖ్యాత
త్వేన యోగో యోగస్మృతిరపి ప్రత్యుక్తః నిరాకృత ఇత్యర్థః । తథా చ యో
గస్మృతేర్యోగాంశే తాత్పర్యవత్త్వేన తత్ప్రకృతి విరోధాభావాత్ప్రామా
ణ్యం ప్రధానాంశే తాత్పర్యాభావాన్న తత్రాప్రామాణ్యమితి తయా న సమ
న్వయవిరోధః సాంఖ్యస్మృతేస్తు ప్రధానే తాత్పర్యవత్త్వేఽపి తదంశే శ్రుతివిరో
ధేనాప్రామాణ్యాన్న తయా శ్రుతిసమన్వయవిరోధః । నను యోగస్మృ
తేః ప్రధానే తాత్పర్యాభావే తన్నిరాకరణం కిమర్థమితి చేన్న కించిదాలం
బ్య యోగః ప్రతిపాదనీయ ఇతి సాంఖ్యస్మృతిప్రసిద్ధం ప్రధానాదికమాలం
బనత్వేన గృహీతం తేన తత్రాపి ప్రామాణ్యశంకాయాం తన్నిరాకరణస్యా
ప్యావశ్యకత్వాత్ నను యోగస్య న శ్రుతిసిద్ధత్వమితి చేన్న త్రిరున్నతం స్థాప్య
సమం శరీరమిత్యాది శ్రుతిష్వనేకత్ర యోగప్రతిపాదనాత్ । తస్మాన్న యో
గస్మృత్యా బ్రహ్మణి సమన్వయవిరోధ ఇతి భావః ॥ ౨-౧-3॥

ర్వం। నేహనానాస్తికిఞ్చన।ఇత్యాదయోబహవ్యోఽద్వైతవాదాః।తథా।
ఇన్ద్రోమాయాభిః పురురూపఈయ్యత ఇతిభేదావగతేర్వ్యక్తమేవమా
యానిబన్ధనత్వందర్శితం । తథా ॥ లోకాన్తంపరాదుర్యోఽన్యత్రాత్మనో
లోకాన్వేదేత్యాదినాఅనాత్మదర్శననిన్దా । మృత్యోస్సమృత్యుమా
ప్నోతియఇహనానేవపశ్యతీతిచనానాత్వదర్శననిన్దా। సర్వమిదమద్వితీయం
బ్రహ్మపరం।అనర్థకరీభేదదృష్టిఃసృష్టిశ్చావిద్యోపాదానేత్యేతమర్థంప్రకట
యతీత్యాదినాపార్థసారథిమిశ్రైరపికేవలాద్వైతమేవవేదాన్తశాస్త్రాభి
మతమిత్యనూద్యనిరాకృతం ॥

పాణినితన్త్రేపిభర్తృహరిణోక్తం । యత్రద్రష్టాచదృశ్యఞ్చద
ర్శనఞ్చాపికల్పితం । తస్యైవార్థస్యసత్యత్వమాహుస్త్రయ్యన్తవేదినఇతి॥

కిఞ్చయథావేదాన్తశాస్త్రే॥పత్యురసామఞ్జస్యాత్ ॥ ౨-౨-32॥
ఇత్యధికరణేభగవతావ్యాసేనపశుపతిమతనిరాకరణంకృతం । తద్వచ్ఛ
వాగమేపిభగవతాశివేనకేవలాద్వైతమేవవేదాన్తశాస్త్రాభిమత మిత్య

ఇదానీంసత్యాసత్యయోరేకత్రాసంభవదోషేణార్థాతమతేనిర
స్తేఽపాదానత్వనిమిత్తత్వయోరేకత్రాసంభవాదభిన్నోపాదాన నిమిత్తే
బ్రహ్మణిశ్రుతిసమన్వయోనసంభవతీతి శైవాదీనామాక్షేపేప్రాప్తేసి
ద్ధాంతయతి। పత్యురితి ॥ పత్యురీశ్వరస్యజగదుపాదానప్రధానాదిప్రేరక
త్వేననిమిత్తత్వమాత్రంసంభవతి। కుతః। అసామంజస్యాత్. ఈశ్వరస్య
జగత్సర్జనేప్రవృత్తౌరాగద్వేషాదిప్రసంగాదసామంజస్యంస్యాత్। అతఃప్ర
ధానాదిప్రేరకత్వేననిమిత్తత్వమాత్రంనసంభవతీత్యర్థః । తథాచప్రవృ
త్తేఃరాగద్వేషాది పూర్వకత్వేనదృష్టత్వాత్ దృష్టానుసారేణకల్పనా
యాంరాగద్వేషాదిదోషప్రసంగస్స్యాత్. అస్మాకంతుశ్రుత్యనుసారి
త్వేనబహుస్యామితిశ్రుతిమనుసృత్యోపాదానత్వస్యాపిస్వీకారాదనిర్వచ
నీయత్వాంగీకారాచ్చమన్మతే ఈశ్వరేరాగద్వేషాది ప్రసక్తిర్నాస్తీ
తిభావః ॥౨-౨-32॥

నూన్యనిరాకృతం । తథాహిమృగేన్ద్రసంహితాయాం । జ్ఞానపాదేద్వితీ
యపటలే । భరద్వాజఉవాచ । వేదాన్తసాఙ్ఖ్యసదసత్పారార్థికమతాది
షు । ససాధనాముక్తిరస్తికోవిశేషశ్శివాగమే । శక్రఉవాచ । ప్రణేత్ర
సర్వదర్శిత్వాన్నస్ఫుటోవస్తుసఙ్గ్రహః । ఉపాయాస్సఫలాస్తద్వచ్ఛై
వేసర్వమిదంపరం । వేదాన్తేష్వేకఏవాత్మా చిదచిద్వ్యక్తిలక్షితః । ఆ
త్మైవేదఞ్జగత్సర్వంనేహనానాస్తికిఞ్చన । ప్రతిజ్ఞామాత్రమేవేదంనిశ్చ
యఃకింనిబన్ధనః । అథప్రమాణంతత్రాత్మాప్రమేయత్వంప్రపద్యతే ।
యత్త్రైతముభయంతత్రచతుష్టయమపిస్థితం । అద్వైతహానిరేవంస్యా
న్నిష్ప్రమాణకథాన్యథా । భోగసామ్యావిమోక్షౌచయానేష్టావాత్మ
వాదిభిః । నాదత్తేకస్యచిత్పాపంనచైవసుకృతంవిభురితి ॥ అత్రవేదాన్త
సాఙ్ఖ్యార్హతకణాదాదిమతేష్వపి ముక్తిస్తత్సాధనాన్యపిసన్తీతితన్మతా
పేక్షయాశివాగమస్యకోవిశేషఇతీన్ద్రం ప్రతిభరద్వాజేనప్రశ్నేకృతేసతి
ప్రణేత్రసర్వదర్శిత్వాదిత్యుత్తరవచనేనవేదాన్తాదిశాస్త్రప్రణేతౄణామ
సర్వజ్ఞత్వాత్తన్మతేష్వర్థనిర్ణయోనసమ్భవతీతిసామాన్యతో దూషయి
త్వావిశిష్యవేదాన్తమతమాదౌదూషయితుం, వేదాన్తేష్విత్యాదినాని
ష్ప్రపఞ్చాద్వితీయాత్మస్వరూపవేదాన్తమతమనూద్యతన్నిరాకరణాయ
వికల్పఃకృతః। కింవేదాన్తాఃప్రమాణం ? ఉతాప్రమాణం ? యదిప్రమా
ణంతదాఆత్మాప్రమేయఇతివస్తుద్వయం । యత్రప్రమాణం, ప్రమే
యశ్చ । తత్రప్రమాతాప్రమితిశ్చేతిపునరపివస్తుద్వయమితి వస్తుచతు
ష్టయాపత్త్యాఽద్వైతహానిస్స్యాత్ । ద్వితీయేవేదాన్తమతస్యాప్రా
మాణికత్వమేవ । ఆత్మనపకత్వాత్ ॥ సర్వేషాంసుఖాద్యనుభవసామ్య
మపిస్యాత్ । అవిమోక్షప్రసఙ్గశ్చేత్యేవమ్ప్రకారేణనిరాకృతం॥ఏతన్మృ
గేన్ద్రసంహితావ్యాఖ్యాతృభిర్భట్టనారాయణశ్రీకణ్ఠాచార్యైః తద్వ్యా
ఖ్యానవ్యాఖ్యాతృభిరఘోరశివాచార్యైశ్చ వేదాన్తమతానువాదతన్ని
రాకరణప్రకారోవిస్తరేణబహుధాప్రపఞ్చితః । తత్సర్వంగ్రన్థవిస్తర

భయాన్నేహావిలిఖ్యతే। తథాపిజ్ఞాపనార్థంకిఞ్చిద్విలిఖ్యతే । తత్రభట్ట నారాయణశ్రీకణ్ఠాచార్యవృత్తిగ్రన్థేవేదాన్తేష్వేకఏవేతి। తథాఏకోవశీ సర్వభూతాన్తరాత్మా । ఏకంవిశ్వంబహుధాయఃకరోతీత్యాదిశ్రుతిభిః పరమాత్మైవ సకలచిదచిద్భావావిర్భావతిరోభావ ప్రకృతిభూతపరి పూర్ణషాడ్గుణ్యాద్భగవస్వతన్త్రఏకోపిసన్సంసృ(సా)త్యర్థంతత్తద్వివిధమ నోలక్షణోపాధిభేదస్వభావాన్తరానువిధాయీయథావదవగతోభ్యుద యాయభవతీతివేదాన్తస్యైవతథాతథాద్వైచిత్ర్యేణావస్థితేస్సత్యత్వాత్। ద్వైతప్రతిభానస్యద్విచన్ద్రాదివిజ్ఞానవద్భ్రాన్తత్వాత్ । తథాచాహతత్ర భగవాన్ త్రిత(భర్తృ)హరిః। యథావిశుద్ధమాకాశంతిమిరోపప్లుతోజనః। సఙ్కీర్ణమివ మాత్రాభిశ్చిత్రాభిరభిమన్యతే । తథేదమమృతంబ్రహ్మ నిర్వికారమవిద్యయా। కలుషత్వమివాపన్నంభేదరూపేప్రవర్తతఇతి॥ ఏవంచాభిన్నమేవేదంపరంబ్రహ్మపరమాత్మలక్షణం। మనసాంహిసం సారవద్భిస్సుఖదుఃఖాదిభిర్యోగః । పరమాత్మాతుసూర్యఇవామ్భః ప్రతిబిమ్బభేదైరుపాధిభిరభిన్నోపిభిన్నఇవప్రతిభాతి । యథాహ్యయం జ్యోతిరాత్మావివస్వానపోభిన్నాబహుధైకోనుగచ్ఛన్ । ఉపాధినాక్రి యతేభేదరూపోదేవఃక్షేత్రేష్వేవమజోయమాత్మా॥ తదేతన్నోపపద్యత ఇతి।అఘోరశివాచార్యకృతేఏతద్వృత్తివ్యాఖ్యానేపి। అథాన్యదర్శనా స్ఫుటత్వప్రకాశనాయప్రథమంవేదాన్తవాదిమతస్యాస్ఫుటత్వం సూచ యిత్వాదర్శయితుంవేదాన్తేష్విత్యాదిశ్లోకార్థేన తన్మతముపన్యస్యతి।త దేవదర్శయత్యాత్మైవేదమిత్యాది । అవిద్యానుబన్ధతోఽసత్యరూప ఏవపశుమృగాద్యనన్తశరీరభేదేనబహుప్రకారోర్థో జీవాత్మభిర్దృశ్యతే స్వప్నఇవ। స్వప్నేహ్యనన్తపురుషప్రకాశాదిప్రకారోదృశ్యతే। తతశ్చ ద్విచన్ద్రప్రతిభాసవద్ద్వైతప్రతిభాసోప్యసత్యఇత్యేక ఏవాత్మాశ్రుతితో యుక్తితశ్చసిద్ధఇతి। తస్మాన్మృగేన్ద్రసంహితాతద్వృత్తితద్వ్యాఖ్యానప ర్యాలోచనయాకేవలాద్వైతమేవవేదాన్తశాస్త్రాభిమతమితిసిద్ధం॥

తథాగస్త్యమహర్షిప్రణీతశివరహస్యేపి తృతీయాంశేషట్త్రింశాధ్యాయే॥ నతేగౌతమాకాశనిత్యత్వవాదో మతో వేదవేదాన్తతత్వజ్ఞమూర్తే। నతేజైమినేశ్శబ్దనిత్యత్వవాదో నమిథ్యాత్వవాదోపి వేదాన్తినాం తే॥ నబన్ధోపిమోక్షోపి వేదాన్తశాస్త్రే తథాదృష్టిసృష్టిప్రవాదోపిదృష్టః। అవిద్యావిలాసోనకోపీహకల్ప్యేవిలాసైర్యతస్తైజగజ్జాలమాసీత్ ॥ నచానన్తవేదాన్తవార్తావిచారేహరారాధకారాధ్యభావాభిమానః। నచేన్నాధునాకర్మమార్గోవినష్ట శ్శివారాధనామార్గవార్తాకుతస్స్యాత్ । ఇతి ॥ అత్రగౌతమాభిమతాకాశనిత్యత్వం జైమిన్యభిమతశబ్దనిత్యత్వం వేదాన్త్యభిమతప్రపఞ్చమిథ్యాత్వంబన్ధమోక్షవ్యవస్థారాహిత్యదృష్టిసృష్ట్యాదికంచానూద్యనిరాకృతం । ఏవఞ్చగౌతమజైమినిసూత్రకారప్రాయపాఠాత్ వేదాన్తిశబ్దస్యాపిబ్రహ్మసూత్రప్రణేతృవ్యాసమహర్షిపరత్వస్యసిద్ధత్వేనకేవలాద్వైతమేవవ్యాసతాత్పర్యవిషయఇతిసిద్ధం ॥

కిఞ్చయథావేదాన్తశాస్త్రే। ఉత్పత్త్యసమ్భవాత్ ॥౨-౨-౪౨॥

ననువేదవిరుద్ధస్యేశ్వరనిమిత్తత్వమాత్రవాదస్యాసంగత్వేపీశ్వరస్యనిమిత్తత్వముపాదానత్వఞ్చాంగీకుర్వతాం భాగవతానాంసిద్ధాంతస్యసంగతత్వాద్వాసుదేవఃపరమాత్మాపరమార్థతత్వం జగదుపాదానంజగన్నిమిత్తంచతస్మాత్సంకర్షణాఖ్యోజీవఉత్పద్యతే తస్మాత్ప్రద్యుమ్నాఖ్యంమనఉత్పద్యతేతస్మాద నిరుద్ధాఖ్యోహంకార ఉత్పద్యతఇతితైరంగీకృతత్వాజ్జీవస్యేశ్వరాదుత్పన్నత్వేనాఽభేదాసంభవాజ్జీవాభిన్నేబ్రహ్మణ్యుక్తస్య శ్రుతిసమన్వయస్యతన్మతేన విరోధోభవతీత్యాశంకాయాం శ్రుతివిరుద్ధజీవోత్పత్త్యాద్యంశేతన్మతస్యభ్రాంతి మూలకత్వమేవేత్యభిప్రాయేణ వేదావిరుద్ధాంశమంగీకృత్య వేదవిరుద్ధజీవోత్పత్త్యాద్యంశందూషయతి ॥ ఉత్పత్త్యసంభవాదితి ॥ పరమాత్మనోవాసుదేవాజ్జీవోత్పత్తేరసంభవాద్భాగవతమతం జీవోత్పత్త్యాద్యంశేభ్రాంతిమూలకమిత్యర్థః । అన్యథా జీవోత్పత్త్యంగీకారే జీవ

సముదాయఉభయహేతుకేపితదప్రాప్తిః ॥ ౨-౨-౧౮ ॥ నైకస్మిన్నసమ్భ

స్యఘటాదివదనిత్యత్వప్రసక్త్యాత్త్వదభ్యుపగతో భగవత్ప్రాప్తిరూపమో
క్షః కస్యస్యాత్తస్మాజ్జీవోత్పత్తిర్నాంగీకరణీయేతిభావః ॥ ౨-౨-౪౨ ॥
సూ॥౪॥భా॥

వైశేషికాః పరమాణూచ్ఛేదేనదేహాదీనా మాశుతరవినాశాంగీకారాదాయతనపరమాణూనాం స్థాయిత్వాంగీకారాదర్థవైనాశికాఇత్యుచ్యంతే। సర్వక్షణికవాదినస్తుపూర్ణవైనాశికాఇత్యుచ్యంతేఽర్థవైనాశికమతనిరాకరణేకృతేపూర్ణవైనాశికమతముపస్థితం।అతఃప్రసంగాత్తదపినిరాకరోతి। సముదాయఇతి॥ అత్రబుద్ధమునిశిష్యాః వైభాషికసౌత్రాంతికవిజ్ఞానవాదిసర్వశూన్యవాద్యాఖ్యాశ్చత్వారః। తత్రవైభాషికసౌత్రాంతికయోర్బాహ్యార్థాః జ్ఞానంచసర్వేక్షణికాస్సత్యభూతాఇత్యత్రసామ్యమతోమతద్వయమేకీకృత్యనిరాక్రియతే।తస్మతప్రక్రియాతుపృథివ్యప్తేజోవాయవశ్చత్వారిభూతాని। భౌతికానిరూపాదివిషయేంద్రియాణిసర్వాణిపరమాణుపుంజస్వరూపాణ్యేవ। పరమాణుపుంజవ్యతిరిక్తమవయవిభూతంకించిత్కార్యంనాస్తి। పరమాణుహేతుకఃపృథివ్యాదిసముదాయోబాహ్యఆధ్యాత్మికస్సముదాయస్స్కంధహేతుకః।స్కంధాశ్చరూపవిజ్ఞానవేదనాసంజ్ఞాసంస్కారాఇతిపంచవిధాః। తత్రసవిషయేంద్రియాణిరూపస్కంధః। అహమిత్యాలయవిజ్ఞానప్రవాహోవిజ్ఞానస్కంధః। సుఖదుఃఖాఽదిప్రత్యయః వేదనా స్కంధః।గౌరశ్వఇత్యాదిశబ్దవిశిష్టసవికల్పకప్రత్యయస్సంజ్ఞాస్కంధః।రాగద్వేషమోహాస్సంస్కారస్కంధః।తత్రవిజ్ఞానస్కంధశ్చిత్తమితిఇతరేచత్వారశ్చైత్తాఇత్యుచ్యంతే। పరంచిత్తచైత్యాత్మకఃఆధ్యాత్మికస్సముదాయస్స్కంధహేతుకఇతి। సూత్రార్థస్త్విత్థం। ఉభయహేతుకేఽప్యణుహేతుకేస్కంధహేతుకేపి సముదాయే బాహ్యాసముదాయేఆన్తరసముదాయేచతదప్రాప్తిస్తస్యసముదాయస్యాప్రాప్తిరసంభవః స్థిరచేతనరాహిత్యాదితిశేషః। తథాహ్యచేతనానాం

వాత్ ॥౨-౨-౩౩॥ ఏకఆత్మనశ్శరీరేభావాత్ ॥౩-౩-౫౩॥ ఇత్యధికరణచతుష్టయేపిభగవతావ్యాసేన పాఞ్చరాత్రబౌద్ధార్హతచార్వాకతన్త్రచతుష్టయనిరాకరణంకృతం । తద్వత్పాఞ్చరాత్రాదితన్త్రచతుష్టయేపి కేవలా

స్కన్ధానామణూనాంవాస్వతస్సముదాయాఽయోగాదన్యస్యస్థిరచేతనస్యానఙ్గీకారాత్సముదాయకర్తురభావేఽణూనాంస్కన్ధానాంచసముదాయోనసంభవతీతిభావః ॥ ౨-౨-౧౮- ॥ సూ॥ ౫॥ భా ॥

ఏవంముక్తకచ్ఛానాంబౌద్ధానాంమతేనిరస్తేవివసనానాంజైనానాంమతముపస్థితం।తన్మతసిద్ధాంతస్తుసర్వేషాంపదార్థానామనేకరూపత్వంతథాహివస్తునఏకరూపత్వేసర్వాత్మనాతదస్తీతిప్రాప్యాత్మనాపివస్తునోఽస్తిత్వాత్తత్ప్రాప్త్యర్థముపాదానాదివ్యవహారో నస్యాదతో వస్తునోఽస్తిత్వేపినసర్వాత్మనాఽస్తిత్వంకింతు కథంచిద్రూపేణాఽ స్తిస్తిత్వంకథఞ్చిద్రూపేణానాస్తిత్వంవక్తవ్యం । తథాసతివస్తునోఘటాదిరూపేణాఽస్తిత్వేపిప్రాప్యాదిరూపేణనాస్తిత్వాత్తత్ప్రాప్త్యర్థముపాదానాదివ్యవహారస్సిద్ధ్యతి । అతస్సప్తభంగనయంవిరుద్ధధర్మద్వయమాదాయసర్వేషుపదార్థేషుయోజయంతి।సప్తభంగనయోనామసప్తస్వస్తిత్వాదిష్వేకస్మిన్వస్తునియోవిరోధభంగస్తస్మిన్న్యాయో యుక్తిస్సప్తభంగనయః।సఏవంరూపః। స్యాదస్తిస్యాన్నాస్తిస్యాదస్తిచనాస్తిచస్యాదవక్తవ్యస్స్యాదస్తిచవక్తవ్యస్స్యాన్నాస్తిచావక్తవ్య స్స్యాదదస్తినాస్తిచావక్తవ్యఇతి। తస్యాఽయమర్థః। స్యాదిత్యస్యకథంచిదిత్యర్థఃతథాచాఽస్తిత్వవివక్షాయాంకథంచిదస్తీతిప్రథమోభంగః। నాస్తిత్వవివక్షాయాంకథంచిన్నాస్తీతిద్వితీయోభంగః।క్రమేణోభయవివక్షాయాంకథంచిదస్తి నాస్తీతితృతీయోభంగః । యుగపదుభయవివక్షాయామస్తిత్వనాస్తిత్వయోర్యుగపద్వక్తుమశక్యత్వాదవక్తవ్యత్వం వస్తునఇతిచతుర్థోభంగః । ఆద్యచతుర్థభంగయోఃక్రమేణవివక్షాయాంపంచమోభంగః। ద్వితీయ

ద్వైతమేవ వేదాన్తశాస్త్రాభిమతమిత్యనూద్య నిరాకృతమితి ద్రష్టవ్యం।
ఏవఞ్చోక్తగ్రన్థేషు తత్ర తత్ర కేవలాద్వైతానువాదపూర్వకనిరాకరణ
స్థలే కేవలాద్వైతస్య వేదాన్తమతత్వప్రతిపాదనేన తాదృశాద్వైతమేవ వే
దాన్తశాస్త్రార్థ ఇతి సిద్ధౌ వ్యాసస్యైవ వేదాన్తశాస్త్రప్రవర్తకతయా వే
దాన్తవాదిత్వావశ్యంభావేన కేవలాద్వైతమేవ వ్యాసాభిమతమితి స్పష్టం।
తస్మాత్సర్వవాదిసమ్ప్రతిపన్నకపిలకణాదగౌతమపతఞ్జలిజైమినితన్త్రే
షు సూత్రభాష్యవార్తికవృత్తిగ్రన్థేషు పాశుపతపాఞ్చరాత్రబౌద్ధార్హత
తన్త్రేష్వప్యుక్తరీత్యా దశతన్త్రేషు వేదాన్తిమతనిరాకరణప్రస్తావే కేవలా
ద్వైతస్యైవానూద్యమానత్వాత్। ప్రతివాదివాక్యసమ్భవపూర్వకం
సకలజనహృదయఙ్గమతయా తదేవాద్వైతం వ్యాసతాత్పర్యవిషయ ఇత్యు
త్పశ్యామః॥

ఏవఞ్చ సకలవేదాన్తవాక్యార్థసూచకానాం వ్యాససూత్రాణామ
ద్వితీయే బ్రహ్మణి తాత్పర్యేఽవధారితే తన్మూలభూతానాం సర్వాసాముప
నిషదామప్యద్వితీయే బ్రహ్మణి తాత్పర్యం సిద్ధమేవ।

చతుర్థయోర్వివక్షాయాం సప్తభఙ్గః। ఆద్యద్వితీయచతుర్థానాం వివ
క్షాయాం సప్తమోభఙ్గ ఇత్యేవమేకత్వానేకత్వనిత్యత్వానిత్యత్వాదివిరు
ద్ధధర్మద్వయమాదాయ సర్వత్రోక్తనయో యోజనీయ ఇతి। తథా చ స
ర్వవస్తూనాం సత్వాసత్వనిత్యత్వానిత్యత్వాదివిరుద్ధానేకధర్మవత్త్వేనానే
కరూపత్వాదేకరూపే నిత్యే బ్రహ్మణి కథం శ్రుతిసమన్వయ ఇతి శఙ్కా
యాం తన్నిరాకరణార్థమాహ। నైకస్మిన్నసమ్భవాదితి। ఏకస్మిన్ పరమా
త్మరూపే వస్తున్యసమ్భవాద్విరుద్ధధర్మాణామసమ్భవాద్వస్తునోఽనేక
రూపవత్త్వం నాస్తీత్యర్థః। తథా చ యదస్తి తదస్త్యేవ। యన్నాస్తి త
న్నాస్త్యేవ। యన్నిత్యం తన్నిత్యమేవ నానిత్యం యథా వస్తుభూతః ప్రత్య
గాత్మా। ఏవం ప్రపఞ్చస్యాపి త్వన్మతే వస్తుభూతత్వాన్నానేకరూపత్వసం

అతఏవోక్తం శ్రీమత్సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖండే దశమాధ్యాయే॥ ఏకమేవాద్వితీయంస్యాదిత్యాహశ్రుతిరాదరాత్ । మాయామాత్రమిదంద్వైతమితిచాహపరాశ్రుతిః॥ ఏకత్వమ్పశ్యతోమోహశ్శోకఃక ఇతిచాహహి । ద్వితీయాద్వైభయంనాల్పేసుఖ మిత్యపిచాహ

భవః । అస్మిన్మతేతుప్రపంచోనసన్నాప్యసత్ ।కింత్వనిర్వచనీయఏవ। అతస్సర్వవ్యవహారస్సంభవతీతిభావః ॥ ౧-౧-33 ॥ సూ॥ ౪॥ భా ॥

ఆత్మా దేహస్తదన్యో వా చైతన్యం మదశక్తివత్ ॥
భూతమేలనజం దేహనాన్యత్రాత్మావపుస్తతః॥
భూతోపలబ్ధిర్భూతేభ్యోవిభిన్నా విషయిత్వతః॥
సైవాత్మా భాతి కాద్దేహాదన్యోసౌపరలోకభాక్॥

మదశ్చిదాదీనాంక్రత్వర్థతానాస్తికింతుపురుషార్థత్వ మిత్యుక్తే సతికోసౌపురుషఇతిప్రసంగాద్విచార్యతే । తదేతదధికరణంపూర్వోత్తరయోరుభయోః మీమాంసయోః శేషభూతం। స్వర్గమోక్షభాగినఆత్మనః ప్రతిపాద్యత్వాత్ తత్రబార్హస్పత్యాలౌకాయతికాః దేహఏవఆత్మేతిమన్యంతే। అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంచైతన్యస్యదేహఏవోపలంభాత్ । సతిహిదేహేచైతన్యముపలభ్యతేనత్వసతి । నచచైతన్యస్యజాత్యంతరతయాదేహవ్యతిరిక్తఆత్మత్వంశంకనీయం క్రముకనాగవల్లీచూర్ణానాంసంయోగాన్మదశక్తిరివదేహాకారపరిణతేభ్యోభూతేభ్యోజాయమానం చైతన్యంకథంనామజాత్యంతరంస్యాత్ । తస్మాత్ । చేతనోదేహఆత్మా । ఇతిప్రాప్తేబ్రూమః॥ వ్యతిరేకస్తద్భావాభావిత్వాన్నతూపలబ్ధివదితిసిద్ధాంతసూత్రం। పృథివ్యాదీనాంభూతానాముపలబ్ధిర్భూతేభ్యో వ్యతిరిక్తాభవితుమర్హతి । విషయిత్వాత్ । యద్యద్విషయి । తత్తద్విషయాద్వ్యతిరిక్తం । యథారూపాచ్చక్షుః । తథాసతితాదృశచైతన్యమాత్మతత్త్వంవదంతంప్రతికథంభౌతికదేహరూపత్వమాపద్యేత । సత్యేవదేహేచైతన్యముపలభ్యతే । నాసతి।ఇత్యన్వయవ్యతిరేకావుక్తౌతత్రవ్యతిరేకోఽసిద్ధః।అసత్యపిదేహేపరలోక

హి । అతస్తర్కప్రమాణాభ్యాంవస్త్వేకత్వంసునిశ్చితం । ఏదుపామను
భూత్యాచవస్త్వేకత్వంసునిశ్చితం । వస్త్వేకత్వంమహావాక్యాదేవజాన
న్తియేద్విజాః । తేముచ్యన్తేహిసంసారాద్యథాస్వప్నాత్ప్రబోధతః । భే
దదర్శనమాస్థాయముక్తింవాఞ్ఛన్తియేనరాః। తేమహాఘోరసంసారేప
తన్త్యేవనసంశయఇతి ॥ తత్రైవైకోనచత్వారింశే ॥ అథాతస్సమ్ప్ర
వక్ష్యామిసమాసేననవిస్తరాత్ । అవిరోధంతువేదానామశేషాణాంముని
శ్వరాః । ద్వివిధోవేదరాశిస్తుమునయస్సంశ్రితవ్రతాః । సత్యాద్వైత
పరఃకశ్చిద్ద్వైతమార్గస్సమాసతః । కల్పితద్వైతనిష్ఠస్తువేదభాగోఽపరో
ద్విజాః। సత్యమేవసదాఽద్వైతమసత్యంద్వైతమాస్తికాః। ప్రత్యక్షాదే
రగమ్యత్వాదద్వైతస్యతుసర్వదా । తత్రైవార్థవతీసాక్షాదద్వైతశ్రు
తిరాస్తికాః। అన్తరేణశ్రుతిమ్భేదోలోకసిద్ధస్సదైవహి। తేననార్థవతీతత్ర
శ్రుతిర్మానాతిగామినీతి ॥ తత్రైవబ్రహ్మగీతాయాంపఞ్చమాధ్యాయే॥
త్వంశబ్దార్థోయఆభాతిసోహంశబ్దార్థఏవహి । యోహంశబ్దార్థఆభాతిస
త్వంశబ్దార్థఏవహి । త్వమహంశబ్దలక్ష్యార్థస్సాక్షాత్ప్రత్యక్చితిస్సురాః ।
తచ్ఛబ్దస్యైవలక్ష్యార్థస్సైవనాత్రవిచారణా । త్వమహంశబ్దవాచ్యార్థ
స్సైవదేహాదివస్తునః। నతచ్ఛబ్దార్థతాంవక్తిశ్రుతిస్తత్త్వమసీతియా। తద
ర్థైక్యవిరుద్ధార్థస్త్యక్త్వావాచ్యగతంశ్రుతిః । అవిరుద్ధంచిదాకారంలక్ష
యిత్వాబ్రవీతిహి । తదర్థేచత్వమర్థైక్యవిరుద్ధాంశంవినైవతు । కారణ
త్వాదివాచ్యస్థంలక్షయిత్వాతుకేవలం । చిదాకారంపునస్తస్యత్వమర్థై
క్యంబ్రవీతిచ । తత్వంశబ్దార్థభూతస్యచిన్మాత్రస్యపరాత్మనః । ఏకత్వంయ
త్స్వతస్సిద్ధం సహివాక్యార్థఆస్తికాః । ఇతోన్యథాయోవాక్యార్థ
స్సోఽవాక్యార్థోనసంశయఇతి ॥ తత్రైవద్వాదశాధ్యాయే ॥ వేదానామ

గామినశ్చిదాత్మనఃశాస్త్రేణోపలంభాత్ । శాస్త్రస్యచప్రామాణ్యంసమ
ర్థనీయం । సత్యపిమృతేదేహే చైతన్యానుపలబ్ధేశ్చాన్వయాసిద్ధిః ।
3-3-53 ॥ వై ॥ న్యా ॥ లా ॥

స్వర్థే ఖార్థంయేవదన్తివిమోహితాః। మహాసాహసికాఏవనేతరేహినసంశయః। మనుక్తార్థప్రకారేణవినాయేప్రవదన్తితే॥ అర్థకూపేనిరాలమ్బేపతన్త్యేవనసంశయః। వేదార్థఃపరమాద్వైతం నేతరత్సురపుఙ్గవాః। నచేదత్రైవమేమూర్ధాపతిష్యతినసంశయః। అన్యథావేదవాక్యానామర్థ ఇత్యతిశఙ్కయా। అనిశ్చితార్థాశ్చేన్మూర్ధాయుష్మాకఞ్చపతిష్యతి। ఇతఃపరంనవక్తవ్యంవిద్యతేసురపుఙ్గవాః। సత్యమేవమయాప్రోక్తంశంభోః పాదంస్పృశామ్యహమితి॥

ఏవంభగవద్గీతాయామపి కేవలాద్వైతపరత్వమేవాభ్యుపగన్తవ్యంత్రయోదశాధ్యాయే॥ క్షేత్రజ్ఞఞ్చాపిమాంవిద్ధిసర్వక్షేత్రేషుభారత। క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోర్జ్ఞానంయత్తజ్జ్ఞానంమతంమమ॥ తత్క్షేత్రంయచ్చయాదృక్చయద్వికారియతశ్చయత్। సచయోయత్ప్రభావశ్చతత్సమాసేనమేశ్రుణు॥ ఋషిభిర్బహుధాగీతంఛన్దోభిర్వివిధైఃపృథక్। బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవహేతుమద్భిర్వినిశ్చితైః॥ ఇత్యాదిభగవద్వచనైఃక్షేత్రజ్ఞశబ్దితస్యజీవస్యమామితిబ్రహ్మత్వంప్రతిపాద్యతస్యైవార్థస్యబ్రహ్మసూత్రప్రతిపాద్యత్వాభిధానేన బ్రహ్మసూత్రాణాఞ్చకేవలాద్వైతపరత్వస్యనిర్ణీతతయాతత్సమానార్థకబ్రహ్మగీతాయా అపికేవలాద్వైతపరత్వావధారణాత్॥

అతఏవపాఞ్చరాత్రేపాద్మసంహితాయాం। పరక్షేత్రజ్ఞయోరైక్యమాత్మనోశ్శ్రుతిచోదితం। క్షేత్రజ్ఞస్యబహుత్వంహిదేహభేదాత్ప్రతీయతే। ఏకస్యైవతుబింబస్యదర్పణేషుయథాభిదా। భూతపఞ్చకసఙ్ఘాతక్షేత్రంతత్రవ్యవస్థితః। జీవోయస్తంవిదుఃప్రాజ్ఞాఃక్షేత్రజ్ఞంపరసమ్మతం। ఇత్యాదినాపరక్షేత్రజ్ఞయోరైక్యముక్తం॥

అతఏవహనుమత్కృతపైశాచభాష్యేప్యుక్తంద్వితీయాధ్యాయే॥ నాసతోవిద్యతేభావోనాభావోవిద్యతేసతః। ఉభయోరపిదృష్టోఽన్త

స్త్వనయోస్తత్త్వదర్శిభిః । అసతోఽవిద్యమానస్య రజ్జుసర్పవద్దృష్టనష్టస్వభావస్య జగతో భావస్సత్తా న విద్యతే । తథా పరమార్థతస్సత ఆత్మనః అభావః అవిద్యమానతా న విద్యతే । సర్వత్రావ్యభిచారాత్ । అనయోస్సదసతోర్దృష్ట ఉపలబ్ధః । అన్తః నిశ్చయః తత్త్వదర్శిభిరాత్మదర్శిభిరిత్యర్థః । తస్మాత్తత్త్వదర్శినాం దృష్టిమాశ్రిత్య శోకం మోహం చ హిత్వా శీతోష్ణాదీన్తితిక్షస్వేత్యభిప్రాయ ఇతి ॥ తత్రైవాష్టాదశాధ్యాయే । భక్త్యా మామభిజానాతి యావాన్యశ్చాస్మి తత్త్వతః । తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనన్తరం ॥ భక్త్యా భజనేన మాం సర్వేశ్వరమభిజానాతి అవగచ్ఛతి యావానహముపాధికృతభిన్నప్రపఞ్చరూపేణ ॥ యశ్చాస్మీతి అపాస్తసమస్తోపాధిస్వరూపేణేతి చ తత్త్వతః పరమార్థతః । ఏవం తతో జ్ఞాత్వా తతో మాం తదనన్తరం । విశతే ప్రవిశతి బ్రహ్మైవ సమ్పద్యత ఇత్యర్థః ఇత్యాదినా ప్రపఞ్చమిథాత్వ ప్రతిపాదన పూర్వకం జీవ బ్రహ్మణోరైక్యం ప్రతిపాదితం.

తథా యాజ్ఞవల్క్యస్మృతావపి । ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్ । తథాత్మైకోఽప్యనేకశ్చ జలాధారేష్వివాంశుమాన్ ఇత్యాదివచనజాతమపి కేవలాద్వైతమేవ ప్రతిపాదయతి ॥

ఏవం విష్ణుపురాణేఽపి । తద్భావభావమాపన్నస్తథాసౌ పరమాత్మనా । భవత్యభేదీ భేదస్తు తస్యాజ్ఞానకృతో భవేత్ । విభేదజనకేఽజ్ఞానే నాశమాత్యన్తికం గతే । ఆత్మనో బ్రహ్మణో భేదమసన్తం కః కరిష్యతి । జ్ఞానస్వరూపమత్యన్తనిర్మలం పరమార్థతః । తమేవార్థస్వరూపేణ భ్రాన్తిదర్శనతః స్థితం । ప్రత్యస్తమితభేదం యత్సత్తామాత్రమగోచరం । వచసామాత్మసంవేద్యం తజ్జ్ఞానం బ్రహ్మసంజ్ఞితం । అహం మమేత్యవిద్యేయం వ్యవహారస్తథానయోః । పరమార్థస్త్వసంలాప్యో గోచరో వచసాం న యః । అహం హరిస్సర్వమిదం జనార్దనో నాన్యత్తతః కారణకార్యజాతం । ఈదృఙ్మనో యస్య న తస్య భూయో భవోద్భవా ద్వన్ద్వగదా భవన్తి ॥ ఇత్యాదివచనజాతమపి కేవలాద్వైతమేవ ప్రతిపాదయతి ॥

శ్రీమద్భాగవతేప్యేకాదశస్కన్ధే ఏకాదశాధ్యాయే శ్రీకృష్ణః । బ
ద్ధో ముక్త ఇతి వ్యాఖ్యా గుణతో మే న వస్తుతః । గుణస్య మాయామూల
త్వాన్న మే మోక్షో న బన్ధనం । శోకమోహౌ సుఖం దుఃఖం దేహాపత్తి
శ్చ మాయయా । స్వప్నే యథాత్మనః ఖ్యాతిస్సంసృతిర్న తు వాస్తవీ ।
విద్యావిద్యే మమ తనూ విద్ధ్యుద్ధవ శరీరిణాం । మోక్షబన్ధకరీ ఆద్యే మాయ
యా మే వినిర్మితే । ఏకస్యైవ మమాంశస్య జీవస్యైవ మహామతే । బ
న్ధోఽస్యావిద్యయానాదిర్విద్యయా చ తథేతరః ॥ తృతీయస్కన్ధే ॥ కపిలదే
వహూతిసంవాదే । అష్టావింశాధ్యాయే ॥ సర్వభూతేషు చాత్మా
నం సర్వభూతాని చాత్మని । ఈక్షేతానన్యభావేన భూతేష్వివ తథాత్మ
తాం । స్వయోనిషు యథా జ్యోతిరేకం నానా ప్రతీయతే ॥ యోనీ
నాం గుణవైషమ్యాత్తథాత్మా ప్రకృతిస్థితః । తస్మాదిమాం స్వాం ప్ర
కృతిం దైవీం సదసదాత్మికాం । దుర్విభావ్యాం పరాభావ్య స్వరూపేణా
వతిష్ఠతే ॥ ఏకోనత్రింశాధ్యాయే । అర్చాదావర్చయేత్తావదీశ్వరం
మాం స్వకర్మకృత్ ॥ యావన్న వేద స్వహృది సర్వభూతేష్వవస్థితం ।
ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి యః కరోత్యన్తరోదరం । తస్య భిన్నదృశో మృత్యుర్విద
ధే భయముల్బణం ॥ ద్వాత్రింశే । జ్ఞానమాత్రం పరం బ్రహ్మ పరమాత్మే
శ్వరః పుమాన్ । దృశ్యాదిభిః పృథగ్భావైర్భగవానేక ఈయతే । ఏతావా
నేవ యోగేన సమగ్రేణేహ యోగినః । యుజ్యతేభిమతో హ్యర్థో యదసఙ్గ
స్తు కృత్స్నశః । జ్ఞానమేకం పరాచీనైరిన్ద్రియైర్బ్రహ్మ నిర్గుణం । అవ
భాత్యర్థరూపేణ భ్రాన్త్యా శబ్దాదిధర్మిణా ॥ త్రయస్త్రింశే ॥ భక్తిప్రవా
హయోగేన వైరాగ్యేణ బలీయసా ॥ యుక్తానుష్ఠానయోగేన జ్ఞానేన బ్ర
హ్మయోగినా । విశుద్ధేన తదాత్మానమాత్మనా విశ్వతోముఖః । స్వా
నుభూత్యా తిరోభూతమాయాగుణవిశేషణం । బ్రహ్మణ్యవస్థితమతిర్భగ
వత్యాత్మసంశ్రయే । నివృత్తజీవాపత్తిత్వాద్వ్వతక్లేశాత్మనిర్వృతిః । ని
త్యారూఢసమాధిత్వాత్పరావృత్తగుణభ్రమః । న సస్మార తదాత్మానం

స్వప్నదృష్టమిథ్యాత్వమిత్యాదివచనజాతమపి కేవలాద్వైతమేవ ప్రతిపాద
యతి । తథాహ పూర్వోక్తరీత్యా కపిలాదిసూత్రగత కేవలాద్వైతవాదో
పోద్బలితశ్రుతిసూత్రస్మృతీతిహాసపురాణానాం కేవలాద్వైతపరత్వస్యై
వనిర్ధారితత్వేన। సత్యాద్వైతపరః కశ్చిద్వేదభాగస్సమాగతః।కల్పితాద్వై
తనిష్ఠస్తు వేదభాగోఽపరో ద్విజా ఇతి శ్రీమత్సూతసంహితావచనానుసారే
ణ తత్రతత్ర భేదప్రతిపాదకానాం శ్రుతిసూత్ర స్మృతీతిహాసపురాణానాం
కల్పితద్వైతపరత్వమేవార్థ్యయం॥

అతఏవ సాక్షాత్పరమేశ్వరావతారభూతైః సర్వజ్ఞైః సకలశ్రుతి
సూత్రస్మృతీతిహాసపురాణతాత్పర్యవిషయీభూతార్థావధారణధురీణైః
శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదైః సూత్రగీతాసనత్సుజాతసహస్రనామాదిభా
ష్యేషు కేవలాద్వైతమేవపరమార్థ ఇత్యతిస్ఫుటతయా ప్రతిపాదితం। అత
ఏవ బ్రహ్మాండాదిపురాణే। వ్యాకుర్వన్వ్యాససూత్రాణి శ్రుతేరర్థం యథోచి
వాన్। స ఏవార్థశ్శ్రుతేర్గ్రాహ్యశ్శంకరస్సవితాననః। ఇతి। కూర్మ
పురాణేపి। కరిష్యత్యవతారాణి శంకరో నీలలోహితః। శ్రౌతస్మార్త
ప్రతిష్ఠార్థం భక్తానాం హితకామ్యయా। ఉపదేక్ష్యతి తజ్జ్ఞానం శిష్యాణాం
బ్రహ్మసంజ్ఞితమితి।

తస్మాత్సకలశ్రుతిసూత్రస్మృతీతిహాసపురాణతాత్పర్యవిషయీ
భూతం నిరస్తసమస్తసజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదసత్తాకం నిత్యశుద్ధబుద్ధ
ముక్తస్వభావం సచ్చిదానందస్వరూపం నిర్విశేషం పరంబ్రహ్మేత్యర్థం।

నన్వేవమపి కేవలాద్వైతస్య వ్యాసతాత్పర్య విషయత్వవ్యవస్థాప
నేన రామానుజమధ్వాదిమతవ్యవస్థాపనేపి వ్యాసమహర్షిప్రతివాదినాం కపి
లకణాదాదిసూత్రకారాణాం మతే ద్వైతమతం నిరాకృతమేవా
ర్థతుల్యత్వాత్తేషాం మతస్య నిరాకరణాయ కేవలాద్వైతస్థాపనం వ్యర్థమితి
చేన్న హి వయం వ్యాసప్రతివాదికపిలకణాదాదిమతనిరాకరణాయ కేవలా
ద్వైతప్రమాణోపన్యాసం ప్రవర్తామహే కిం తర్హి కపిలాద్యనువా

దబలేనవ్యాసతాత్పర్యవిషయీభూతార్థావధారణాయైవ ॥ తస్మింశ్చావధారితే వ్యాసశిష్యైశ్శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదైః కపిలకణాదాదిమతనిరాకరణపూర్వకం కేవలాద్వైతస్థాపనే యత్నః కృత ఇతి నాస్మాకమేవ నిర్బన్ధః ॥

కిఞ్చ భాష్యవివరణవాచస్పత్యపఞ్చదశప్రకరణాదిగ్రన్థేష్వేవ శ్రుతియుక్త్యనుభవబలేనకపిలకణాదాదిమతన్నిరాకృత్య కేవలాద్వైతంవ్యవస్థాపితమేవ। నచాభేదశ్రుతియుక్త్యనుభవవద్భేదశ్రుతియుక్త్యనుభవానామపి విద్యమానత్వేన కేవలాద్వైతమేవ శ్రుతితాత్పర్యవిషయఇతిసూత్రభాష్యాదిగ్రన్థేషు కథంవ్యవస్థాపితమితి వాచ్యం॥ ద్వితీయాద్వైభయమ్భవతీత్యాహ హి శ్రుతిః। కో మోహః కశ్శోకః ఏకత్వమనుపశ్యతః॥ ఇతిచాహ హి సా సాక్షీ శ్రుతిరద్వైతమార్గికాః। ఏకత్వమితి వాక్యార్థోనాపరో మునిసత్తమాః। స్తుతినిన్దేవిరుద్ధే తే యది భేదో వివక్షిత ఇతి శ్రీమత్సూతసంహితావచనేన భేదనిన్దాపూర్వకమభేదస్య స్తూయమానత్వాత్। అభేదశ్రుతీనాంషడ్విధతాత్పర్యలిఙ్గాద్యుపేతత్వేనప్రబలత్వాత్। నచనారాయణస్యాంశో భగవాన్బాదరాయణః। ఇత్యారభ్య। సూత్రయామాసవేదాన్తవాక్యార్థంశఙ్కరాజ్ఞయేత్యన్తేనపూర్వోక్తపురాణవచనేన "అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసే"త్యాదివ్యాససూత్రాణామేవోపనిషద బ్రహ్మస్వరూపనిర్ణయైదమ్పర్యేణప్రవృత్తత్వాచ్చ వ్యాసాభిమత కేవలాద్వైతమేవ సకలశ్రుతిమహాతాత్పర్యవిషయఇత్యకామేనాప్యభ్యుపగన్తవ్యత్వాత్॥

నను కపిలకణాదగౌతమపతఞ్జలిజైమినిభిస్సర్వజ్ఞైరేవద్వైతతన్త్రాణాంప్రణీతత్వేన తేషాం మోహాసంభవాద్వ్యాసేన తదభిమతార్థస్యైవ గ్రాహ్యతయా కథం వ్యాససూత్రాభిమతకేవలాద్వైతార్థగ్రహణమేవ యుక్తః। న చ తేషాం ప్రత్యేకం వ్యాసేన తేషాం భ్రాన్తిః కల్ప్యత ఇతి వాచ్యం। సర్వజ్ఞానాం కపిలాదిమహర్షీణాం భ్రాన్తికల్పనస్యానుచితత్వాదితి చేన్న ప్రకృతిపరమాణ్వాదిభిన్నభిన్నజగత్కారణవాదినాం కపిలక

ణాదాదీనాంపరస్పరవిరుద్ధతన్త్రప్రవర్తకతయా ఐకమత్యాభావేనభూ యోనుగ్రహన్యాయానవతారాత్ । అతఏవప్రోక్తమభియుక్తైః । కపిలో యదిసర్వజ్ఞఃకణాదోనేతికాప్రమా । తావుభౌయదిసర్వజ్ఞౌమతభేదఃకథ మ్భవేదితి । కిఞ్చకణాదస్యాక్షపాదస్యవ్యాసస్యకపిలస్యచ । పతఞ్జలేర్జైమి నేశ్చదర్శనానిభవన్తిషడిత్యాదిప్రసిద్ధకణాదగౌతమకపిలవ్యాసపతఞ్జలిజై మినితన్త్రసిద్ధాన్తానాంమధ్యేఏకఏవసిద్ధాన్తార్థోవ్యాసకపిలాది మహర్షిస మ్మతఇతిస్వీకర్తవ్యం। అన్యథాపరస్పరవిరుద్ధసకలతన్త్రసిద్ధాన్తార్థానాన్తద భిమతత్వే తేషాంవ్యాసకపిలాదిసకలమహర్షీణాంభ్రాన్తిరేవస్యాత్ । తత్రయస్మిన్నర్థేఽభ్యుపగమ్యమానేసర్వేషామభ్రాన్తత్వంసిధ్యతి సఏ వార్థోగ్రాహ్యః । తతశ్చకపిలకణాదాదితన్త్రసిద్ధాన్తస్యద్వైతాదేశ్చ్రు తివిరుద్ధత్వేనతదభ్యుపగమేతేషాంమహర్షీణాంభ్రాన్త్యాపత్త్యా సకలవే దాన్తతాత్పర్యవిషయీభూతవ్యాసమహర్షిసిద్ధాన్తకేవలాఽద్వైతమేవ తేషాంసర్వేషాంసమ్మతమిత్యస్మిన్నర్థేనవివాదః ॥

వస్తుతస్తుకపిలగౌతమాదిమహర్షీణామపి కేవలాద్వైతమేవాభి మతమితిశ్రీమద్భాగవతాదిపురాణపర్యాలోచనయానిర్ణీయతే । తథా హిశ్రీమద్భాగవతతృతీయస్కన్ధే । జ్ఞానమాత్రంపరంబ్రహ్మపరమా త్మేశ్వరఃపుమాన్ । దృశ్యాదిభిఃపృథగ్భావైర్భగవానేకఈయతే । జ్ఞాన మేకంపరాచీనైరిన్ద్రియైర్బ్రహ్మనిర్గుణం । అవభాత్యర్థరూపేణభ్రాన్త్యా శబ్దాదిధర్మిణా ॥ ఇత్యాదిపూర్వోదాహృతవచనైఃకపిలస్యకేవలాద్వై తమేవాభిమతమితినిశ్చీయతే॥

తథాబ్రహ్మవైవర్తేగౌతమఃనమోఽజస్యేశ్వరేశాయస్వాఖ్యహీనా యశమ్భవే । తత్త్వానాంపరతత్త్వాయయస్వయమ్భానాయహేతవే । చి చ్ఛక్తిజ్ఞానశక్తిశ్చేలతార్యాణిచలచ్ఛిదా । తత్త్వతోయత్స్వరూపం హిఏవిద్యాతేనపృథక్తతిః । తస్మైఽజస్యేశ్వరేశాయనమోఽద్వైతస్వరూ పిణే ఉక్తమాహాత్మ్యమాహీనాయేచజీవాఃపృథగ్విధాః । తత్త్వతో

నాతిరిచ్యన్తే యస్మాత్ తాంసాంబాన్మహేశ్వరాత్ । తస్మై నమస్సదేశాయన మోవై సర్వసాక్షిణే । యత్సత్తాజగతస్సత్తా యత్సత్తాంసవినాజగత్ । యస్యభాసాజగద్భాసం యం వినా న జగత్పృథక్ । ఆదిత్యసోమావగ్నిశ్చ యద్భాసా భాన్తినిత్యశః । తస్మై జ్యోతిశ్వరేశాయనమోఽద్వైతస్వ రూపిణే । యదానన్దోఖిలానన్దో భాతిస్వయమేవహి । యశ్శివః పరమానన్దో వర్తతే సర్వజన్తుషు । తస్మై జ్యోతిశ్వరేశాయనమోవై సర్వసాక్షిణే ॥ ఇత్యాదివచనైః గౌతమస్య కేవలాద్వైతమేవాభిమతమితి ప్రతిపద్యతే ॥

తథాన్యేవ । ఏకాదశరుద్రసంహితాయాం । వ్యాసజైమినిసంవాదే । అహంహిభగవత్సాక్షాచ్ఛిష్యభూతస్సశిక్షితః । తథాపిమే ఽ పరోక్షజ్ఞానం నాస్తి మహామునే । తస్యమేముక్త్యుపాయన్తు వదకారుణ్యచేతసా । ఇతిపృష్టో మునిశ్శ్రీమాన్మహాకారుణికోత్తమః । ఆహూయజైమినింమాశ్చరహస్యేతమువాచహ । వ్యాసః । సాధుపృష్టంత్వయావత్స లోకానాఞ్చహితప్రదం । వదామ్యహముపాయన్తేశవాన్యేపాంచముక్తిదం । సాంబమూర్తిప్రసాదేననాజ్ఞాతంమమవిద్యతే । జ్ఞానాదేవవిముక్తిస్స్యాన్నాన్యథాకర్మకోటిభిః । జ్ఞానంవేదాన్తజంజ్ఞానమజ్ఞానఞ్చాన్యదిష్యతే । జీవబ్రహ్మైక్యవిషయంతదపిస్యాన్నచేతరత్ । తచ్చశమ్భోః ప్రసాదేనగురోశ్చైవప్రసాదతః । తథావేదాన్తవాక్యానాంతాత్పర్యస్యవిచారణాత్ । జాయతేతచ్ఛివజ్ఞానంనాన్యథాసత్యమీరితం ॥ ఇత్యాదివచనైర్జైమినేః కేవలాద్వైతమేవాభిమతమిత్యవధార్యతే॥

తథాస్కాన్దే శేషశివసంవాదే । యథార్థంమత్స్వరూపస్యలోకైరమితతేజసః । అతిగుహ్యాంస్వసంవేద్యం శ్రుణుత్వంవదతోమమ ॥ శివః । వపమాయాసముత్పన్నః ప్రపఞ్చః కర్మణిస్థితః । నైవజానాతిమరణంసుఖం దుఃఖం భయం ద్వేషం । కల్ప్యతేనియతంకర్తా స్పృత్తికాయాంయథాఘటః । మాయయామయికల్ప్యన్తే తథాసర్గాదికాః క్రియాః । నక

లంనిష్కళంచేతిమమరూపద్వయంస్మృతం । సకలఞ్చక్షుషాగ్రాహ్యం
ధ్యేయంచనియతాత్మభిః। నిష్కళంతునిరాకారంనిరఞ్జనమనామయం ।
నతద్దృశ్యంనచధ్యేయంనైవాలోచ్యంనృభిఃఫణిన్ । తథాపితేప్రపశ్యన్తి
యేబుద్ధ్యామత్పరాయణాః । నిర్ద్వన్ద్వానిరహఙ్కారానిరస్తకలికల్మ
షాః । ఆశీవిషంఫణీన్ద్రత్వాంజ్వలద్వహ్నివిలోచనం । సహస్రశిరసంద్ర
ష్ట్వాభవేల్లోకోభయాకులః । అత్రిర్నామమహాతేజాస్తథాదివ్యస్తపోధ
నః । అనసూయాచతత్పత్నీపుత్రస్త్వాంమాప్తుమిచ్ఛయా । కమలాక్ష
మజంవిష్ణుం ధ్యాత్వాపూజయతాంచిరం। ప్రదదౌత్వాంతయోశ్శేషస్సోపి
దేవఃకృపానిధిః । తదాజన్మభయాద్బాలోలసత్పఞ్చఫణాన్వితః । తత్ప
త్న్యాస్సాన్నశుద్ధాయాదృష్టోభూస్త్వఙ్కరాఞ్జలౌ । పుత్రాభిలాషి
ణ్యాథసాకరస్థమ్బాలరూపిణం । విలోక్యసహసాభీతాత్వామముఞ్చన్మ
హీతలే । పతఞ్జలిసమాఖ్యోభూస్తదాతత్పాతనాద్భువి । అద్యత్వంతా
దృశోభూత్వాసహితఃప్రజ్ఞయానయా । నామ్నాపతఞ్జలిఃఖ్యాతోధ్యా
యన్మాంహృదిసన్తతం । ఇత్యాదివచనైపతఞ్జలిఃఖ్యాతోధ్యాయన్మాం
హృదిసన్తతం । ఇత్యాదివచనైపతఞ్జలేఃకేవలాద్వైతమేవాభిమతమి
త్యవసీయతే ॥

ఏవమేవకణాదస్యాపికేవలాద్వైతమేవాభిమతమితిద్రష్టవ్యం॥

తస్మాత్కపిలకణాదాదీనాఞ్కేవలాద్వైతమేవాభిమతమితినక
స్యాపిభ్రాన్తికల్పనా । నచోక్తరీత్యాకేవలాద్వైతస్యకపిలకణాదాద్య
భిమతత్వేతేషాం వ్యాసాభిమతాద్వైతనిరాకరణానుయోగేన కేవలా
ద్వైతానువాదబలేనైవాద్వైతస్య వ్యాసతాత్పర్యవిషయత్వసమర్థన
సంరంభోవిఫలస్స్యాదితివాచ్యం । తేషాఞ్కేవలాద్వైతస్యముఖ్యతా
త్పర్యవిషయత్వేవిచికీర్షితస్వసిద్ధాన్తాభినివేశమాత్రేణ తన్నిరాకరణసమ్భ
వాత్ । కార్యాన్తరాభినివేశమాత్రేణస్వాభిమతార్థనిరాకరణమభియు
క్తానామపిదృశ్యతే ॥ తథాహిశ్రీమద్రామాయణే । శ్రీరామచన్ద్రేణా

తిసంపాదే ॥ అష్టకాపితృదైవత్యమిత్యయం ప్రసృతో జనః । అన్నస్యోప
ద్రవం పశ్య మృతో హి కిమశిష్యతి । యది భుక్తమిహాన్యేన దేహమన్యస్య గ
చ్ఛతి । దద్యాత్ప్రవసతః శ్రాద్ధం న తత్పథ్యశనం భవేత్ । దానసంవననా
హ్యేతే గ్రన్థా మేధావిభిః కృతాః । యజస్వ దేహి దీక్షస్వ తపస్తప్యస్వ స
న్త్యజ । నాస్తి పరమిత్యేవ కురు బుద్ధిం మహామతే । ప్రత్యక్షం యత్తదా
తిష్ఠ పరోక్షం పృష్ఠతః కురు । సతాం బుద్ధిం పురస్కృత్య సర్వలోకనిదర్శినీం ।
రాజ్యం త్వం ప్రతిగృహ్ణీష్వ భరతేన ప్రసాదితః ॥ రామః ॥ సత్యఞ్చ ధర్మ
ఞ్చ పరాక్రమఞ్చ భూతానుకంపాం ప్రియవాదితాంచ । ద్విజాతిదేవాతిథి
పూజనఞ్చ పన్థానమాహుస్త్రిదివస్య సన్తః ॥ తేనైవమాజ్ఞాయ యథావ
దర్థమేకోదయం సంప్రతిపద్య విప్రాః । ధర్మం చరన్తస్సకలం యథావత్కా
ఙ్క్షన్తి లోకాగమమప్రమత్తాః । నిన్దామ్యహం కర్మ పితుః కృతం తద్యస్త్వా
మగృహ్ణాద్విషమస్థబుద్ధిం । బుద్ధ్యానయైవంవిధయా చరన్తం సునాస్తికం
ధర్మపథాదపేతం । యథా హి చోరస్స తథా హి బుద్ధస్తథాగతం నాస్తికమ
త్ర విద్ధి । తస్మాద్ధి యశ్శక్యతమః ప్రజానాం స నాస్తికే నాభిముఖో బుధస్స్యా
త్ । త్వత్తో జనాః పూర్వతరే పరాశ్చ శుభాని కర్మాణి బహూని చక్రుః । జి
త్వా సదేమంచ పరంచ లోకం తస్మాద్ద్విజాస్స్వస్తి హుతం కృతంచ ॥ ధ
ర్మే రతాస్సత్పురుషైస్సమేతాస్తేజస్వినో దానగుణప్రధానాః । అహింస
కా వీతమలాశ్చ లోకే భవన్తి పూజ్యా మునయః ప్రధానాః ॥ ఇతి బ్రువన్త
ం వచనం సరోషం రామం మహాత్మానమదీనసత్వం । ఉవాచ తథ్యం పున
రాస్తికఞ్చ సత్యం వచస్సానునయఞ్చ విప్రః ॥ జాబాలిః ॥ న నాస్తికానాం వ
చనం బ్రవీమ్యహం న నాస్తికోహం న చ నాస్తి కిఞ్చన । సమీక్ష్య కాలం పున
రాస్తికోభవం భవేయ కాలే పునరేవ నాస్తికః ॥ న చాపి కాలోయముపాగ
తశ్శనైః యథా మయా నాస్తికవాగుదీరితా । నివర్తనార్థం తవ రామ కార
ణాత్ప్రసాదనార్థఞ్చ మయైతదీరితం ॥ క్రుద్ధమాజ్ఞాయ రామం తు వసిష్ఠః ప్ర
త్యువాచహ । జాబాలిరపి జానీతే లోకస్యాస్య గతాగతిం ॥ నివర్తయితు
కామస్తు త్వామేతద్వాక్యముక్తవాన్ । ఇత్యాది జాబాలి శ్రీరామచన్ద్రవి

సిద్ధవచనైర్వస్తుతో ధర్మమార్గప్రవర్తకేనజాబాలిమహర్షిణా శ్రీరామచన్ద్రనివర్తనార్థం నాస్తికపక్షమవలమ్బ్యధర్మమార్గేఽనూద్యనిరాకృతేసతితత్ప్రయుక్తే శ్రీరామచన్ద్రకోపానన్తరం తస్యనాస్తికత్వాభావప్రతిపాదనేనజాబాలిమహర్షేర్నాస్తికపక్షస్థాపనధర్మమార్గనిరాకరణయోస్తాత్పర్యాభావేపిధర్మమార్గానువాదాంశేతాత్పర్యస్యసద్భావాత్ । తద్వదక్షపిలకణాదాదీనాం ద్వైతస్థాపనాఽద్వైతనిరాకరణయోస్తాత్పర్యాభావేపి కేవలాద్వైతస్య వ్యాసతాత్పర్యవిషయత్వ సమర్థనసంరంభోఽస్మాకం సఫలఏవ ॥

నచవేదాన్తవిరుద్ధార్థ ప్రతిపాదకానామక్షపిలకణాదాదితన్త్రాణాఙ్కాగతిరితివాచ్యం । వేదాన్తతాత్పర్యవిషయకేవలాద్వైతజ్ఞానాయ తదపేక్షితాసంగోదాసీనసాక్షిరూపత్వంపదార్థ వివేకప్రయోజనతయాసాఙ్ఖ్యశాస్త్రేణ । తదపేక్షితయమాద్యష్టాఙ్గయోగప్రతిపాదకతయాయోగశాస్త్రేణ । తదపేక్షితచిత్తశుద్ధిసమ్పాదకధర్మవిచారపరతయాజైమినిశాస్త్రేణ । తదపేక్షితషోడశపదార్థసప్తపదార్థోప పాదనపూర్వకదేహేన్ద్రియాది వ్యతిరిక్తాత్మనిర్ణయానుకూలతయా గౌతమకణాదశాస్త్రయోశ్చోపయోగసమ్భవాత్ ॥ నచతథాసతి కేవలాద్వైతజ్ఞానోపయోగిపదార్థమాత్ర నిరూపణస్యైవకర్తవ్యత్వేనతద్విరుద్ధప్రపఞ్చసత్యత్వాదికమపి తేషుశాస్త్రేషుకిమర్థంనిరూపితమితివాచ్యం । వేదాన్తశాస్త్రానధికారిణాంమన్దమతీనాం స్థూలారున్ధతీన్యాయేనక్రమేణ బ్రహ్మసత్తావధారణాయైవవేదానుకూలశాస్త్రప్రవృత్తిసిద్ధ్యర్థంవస్తుతః ప్రపఞ్చసత్యత్వాభావేపితత్తత్పురుషవాసనాసిద్ధప్రపఞ్చసత్యత్వాద్యుపదేశస్యావశ్యకత్వేన తన్నిరూపణసమ్భవాత్ ॥

ఏవమేవపాఞ్చరాత్రపాశుపతాదితన్త్రాణామపితాత్పర్యం ద్రష్టవ్యం॥పాశుపతపాఞ్చరాత్రప్రణేతృభిశ్శివవిష్ణ్వాదిభిశ్శ్రుతిపురాణాదిషుకేవలాద్వైతస్యస్ఫుటతయాప్రతిపాదనేనతదనుకూలతయాతేషాం తన్త్రా

ణామపి కేవలాద్వైతపరత్వస్యాసిద్ధత్వాత్ ॥ తత్రతత్ర పాఞ్చరాత్రపాశుప తాదితన్త్రేషు కేవలాద్వైతస్యాస్ఫుటతయా ప్రతిపాదనాచ్చ। అతఏవపూ ర్వమేవోక్తం॥ పరక్షేత్రజ్ఞయోరైక్యమాత్మనోఽశుద్ధిచోదితం। ఇత్యా దినా। తథాచ తన్త్రస్థభేదవాక్యానాం కేవలాద్వైతజ్ఞానోపయోగివై వవిష్ణ్వాద్యుపాసనాపరత్వమిత్యవధేయం ॥

ఏవమేవ బౌద్ధచార్వాకాదిబాహ్యతన్త్రాణామపి తాత్పర్యం ద్రష్ట వ్యం। బౌద్ధచార్వాకాదిబాహ్యతన్త్రప్రణేతృభిర్భగవద్బుద్ధ బృహస్పతి ప్రభృతిభిశ్శ్రీమత్సాత్వత సంహితాదిపురాణేషు కేవలాద్వైతమభ్యుపగత మితిప్రతిపాదనేన తదీయతన్త్రాణామపితత్రైవ తాత్పర్యవర్ణనస్యాయుక్త త్వాత్ ॥ తన్త్రస్థప్రపఞ్చశూన్యత్వప్రతిపాదకవచనానాం ప్రపఞ్చస్య హేయత్వసూచనద్వారా కేవలాద్వైతజ్ఞానోపయోగివైరాగ్యసమ్పాద కతయాచరితార్థత్వేన ప్రపఞ్చశూన్యత్వే తాత్పర్యాభావాత్ ॥ దేహాత్మ త్వాదివిరుద్ధాంశప్రతిపాదకవచనానాన్తు । అనేకజన్మార్జితదురితవాసనా క్రాన్తపురుషవిశేషాణాం ఝటితి దేహవిలక్షణాత్మజ్ఞానాసమ్భవేన స్థూలా రున్ధతీన్యాయేన దేహవిలక్షణాత్మజ్ఞానోపయోగిత్వాత్ ॥

నను సకలశ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు వైదిక వ్యతిరిక్తతన్త్రాణామ గ్రాహ్యత్వప్రతిపాదనాత్కథం తేషాం వేదాన్తశాస్త్రోపయోగిత్వోపపాద నమితి చేత్సత్యం। తేషు తన్త్రేష్వవాన్తరతాత్పర్యేణ తత్తత్సిద్ధాన్త త్వేన ప్రతిపాద్యమానస్య వేదాన్తవిరుద్ధార్థస్యైవ పారమార్థికత్వబుద్ధ్యా తేషామనుపాదేయత్వేప్యుక్తరీత్యా తేషాం తన్త్రాణామపి పరమ్పరయా వే దాన్తశాస్త్రోపయోగిత్వమితి బుద్ధ్యా ఉపాదేయత్వేన తదుపపాదనసమ్భ వాత్ ।తస్మాద్బౌద్ధచార్వాకపాఞ్చరాత్రపాశుపతన్యాయవైశేషికపూర్వ మీమాంసాసాఙ్ఖ్యయోగతన్త్రాణామప్యుక్తరీత్యా వేదాన్తశాస్త్రోప యోగిత్వం సమ్భవతీతి న కాప్యనుపపత్తిః ॥

అతఏవోక్తం శ్రీమత్సూతసంహితాయాం యజ్ఞవైభవఖణ్డే ద్వా వింశాధ్యాయే ॥ అథాతస్సమ్ప్రవక్ష్యామి మార్గప్రామాణ్యనిర్ణయం। శ్ర

యాసహితాయాయంశ్రుణుధ్వంమునిపుఙ్గవాః ॥ వేదాంశ్చధర్మశా
స్త్రాణిపురాణంభారతంతథా । వేదాఙ్గాన్యుపవేదాంశ్చకామికాద్యాగ
మానపి ॥ కాపాలంలాకులఞ్చైవతయోర్భేదాన్ద్విజర్షభాః । తథాపాశు
పతంసోమంభైరవప్రముఖాగమాన్ ॥ తేషామేవోపవేదాంశ్చశతశోఽ
థసహస్రశః । విష్ణ్వాగమాంస్తథాబ్రాహ్మాన్బుద్ధానార్హాగమానపి॥ లౌ
కాయతంతర్కశాస్త్రంబహువిస్తరసంయుతం। మీమాంసామతిగమ్భీ
రాంసాఙ్ఖ్యయోగంతథైవచ॥ అనేకభేదాన్యన్యానితథాశాస్త్రాన్తరాణ్య
పి । నిర్మమేశఙ్కరస్సాక్షాత్సర్వజ్ఞస్సఙ్గ్రహేణతు ॥ ప్రసాదాదేవరుద్ర
స్యబ్రహ్మవిష్ణ్వాదయస్సురాః ॥ సిద్ధవిద్యాధరాయక్షరాక్షసాద్యాస్త
థైవచ ॥ మునయశ్చమనుష్యాశ్చయథాభాగంద్విజోత్తమాః । తాన్యేవ
విస్తరేణైవసఙ్గ్రహేణైవవాపునః ॥ కుర్వన్తితానిమానానికథితానిమనీ
షిభిః । అధికారివిభేదేనసైకస్యైవసదాద్విజాః॥ తర్హైకరేతేపిమార్గాస్తు
నహన్తవ్యామనీషిభిః । యథాతోయప్రవాహాణాంసముద్రఃపరమావ
ధిః । తథైవసర్వమార్గాణాంసాక్షాన్నిష్ఠామహేశ్వరః ॥ యేనయేనప్రకా
రేణజనైరేభిరుపాసితః । తత్తన్మార్గానుగుణ్యేనసాధకత్వముపైతిసః ॥ త
త్ప్రసాదాత్క్రమాన్మార్గాన్విశిష్టానేతిమానవః । తత్రతత్రస్థితోదే
వఃప్రసాదంకురుతేఽస్యతు ॥ సోపానక్రమతోదేవోవేదమార్గస్యకార
ణం । వేదమార్గస్థితోదేవస్సాక్షాన్ముక్తేస్తుకారణం ॥ తత్రాపికర్మభాగ
స్థోజ్ఞానశ్రద్ధాప్రదోహరః । జ్ఞానభాగస్థితశ్శమ్భుర్జ్ఞానద్వారేణమోక్షదః॥
ఏకరూపాపరాముక్తిస్తత్తద్విషయామతిః । ఏకరూపాభవేన్నైవనా
నారూపాభవిష్యతి ॥ వేదాన్తశ్శఙ్కరంసాక్షాన్నిర్విశేషాద్వయాత్మనా ।
వక్తిమార్గాన్తరాన్నైవతతోవిద్యాతువేదజా ॥ అతోమార్గాన్తరా
జ్జాతామతయోమతిమత్తరాః। అవిద్యానైవవిద్యాస్స్యురితిసమ్యఙ్నిరూ
పణం ॥ తస్మాన్మార్గాన్తరాణాన్తుప్రామాణ్యంవేదవిత్తమాః । ముక్తేర
న్యత్రతేనాత్రైవక్రమేణైవాత్మమానతా ॥ అతోవేదాన్తమార్గస్థోమహా
దేవోఽచిరేణతు । ముక్తిందదాతినాన్యత్రస్థితస్సోపిక్రమేణతు ॥ దదా
తిపరమాంముక్తిమిత్యేషాశాశ్వతీశ్రుతిః ॥ అతోవేదాశ్రయోముక్త్యై
నాన్యమార్గంసమాశ్రయేత్ ॥ వేదమార్గైకనిష్ఠానాంనకించిదపిదుర్లభం।

అత్రైవపరమాముక్తిర్నచాన్యత్రతుపుష్కలా ॥ అతోఽధికారిభేదేనమార్గోమానంనసంశయః । ఈశ్వరస్యస్వరూపేచబన్ధహేతౌతథైవచ । జగతఃకారణేముక్తౌజ్ఞానాదౌచతథైవచ । మార్గాణాంయేవిరుద్ధాంశావేదాన్తేనవిచక్షణాః ॥ తేపిమందమతీనాఞ్చమహామోహావృతాత్మనాం । వాఞ్ఛామాత్రానుగుణ్యేన ప్రవృత్త్యానయథార్థతః । దర్శయిత్వాతృణంమర్త్యోధావన్తీంగాంయథాగ్రహీత్ ॥ దర్శయిత్వాతథాతేషామిదంపూర్వంమహేశ్వరః । పశ్చాత్పాకానుగుణ్యేనదదాతిజ్ఞానముత్తమం ॥ తస్మాదుక్తేనమార్గేణశివేనకథితాఅమీ ॥ మార్గామానంనచామానంమృషావాదీకథంశివః । మహాకారుణికోదేవస్సర్వజ్ఞోనిర్మలఃఖలు ॥ తథాపివేదోమార్గాణాముత్తమస్సర్వసాధకః ॥ సర్వముక్తంసమాసేనమార్గప్రామాణ్యనిర్ణయం । ఏవంబుధ్వాశ్రుతౌశ్రద్ధాఙ్కురుధ్వంయత్నతోద్విజాః ॥ ఇతి ॥

తస్మాత్సకలశ్రుతిసూత్రస్మృతీతిహాసపురాణాఽగమతన్త్రాణాం వ్యాసాభిమతకేవలాద్వైతఏవతాత్పర్యస్యావధారితత్వేనతాదృశాద్వైతమేవపరమార్థఇతిసిద్ధం॥

ఇతి శ్రీమద్రాధామాధవసంవాదాద్యనేకప్రబన్ధనిర్మాణధురీణస్య
శ్రీ వేఙ్కటపతికవి సార్వభౌమస్యతనూభవేన సుదన్తాకల్యా
ణాద్యనేకప్రబన్ధరచనాచాతురీధౌరేయస్య అళగిరిక
వేరనుజేన వీణావాదనప్రవీణేన వేదాన్తసిద్ధాన్త
రహస్యార్థప్రకాశనధురంధరేణ
శ్రీమదయ్యణ్ణవిద్వన్మణినా
విరచితే
వ్యాసతాత్పర్య నిర్ణయే
కేవలాద్వైత వివేకోనామ
ప్రథమః పరిచ్ఛేదః
ఓంతత్సత్.

శ్రీశఙ్కరగురవేనమః

శ్రీవ్యాసతాత్పర్యనిర్ణయః

ద్వితీయపరిచ్ఛేదః.

సమస్తజగదాధారసగుణబ్రహ్మనిర్ణయం ।
భగవత్పాదసిద్ధాన్తమనుసృత్యకరోమ్యహం ॥

అత్ర కేచిదప్పయ్యదీక్షితచరణానామద్వైతవిద్యాచార్యాణాం పరమతాత్పర్యవిషయీభూతార్థమవిజ్ఞాయ తత్కృతశివతత్త్వవివేకాదిగ్రన్థానాలోక్య బ్రహ్మవిష్ణుశివాపేక్షయా తురీయశివస్య వ్యావహారికాధిక్యం వర్ణయన్తి। తద్భ్రమనివారణవ్యాజేన సగుణబ్రహ్మనిర్ణయాయ ద్వితీయపరిచ్ఛేద ఆరభ్యతే॥

నన్వస్తు వ్యాసతాత్పర్యవిషయీభూతకేవలాద్వైతస్వరూపం సత్యజ్ఞానానన్దాత్మకం నిర్విశేషం పరం బ్రహ్మ ॥ తజ్జ్ఞానప్రాప్తిః కథమితిచేదుచ్యతే । నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన । యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వృణుతే తనూం స్వాం । ఇతి క్షేత్రం తథా జ్ఞానం జ్ఞేయం చోక్తం సమాసతః । మద్భక్త ఏతద్విజ్ఞాయ మద్భావాయోపపద్యతే। ఈశ్వరానుగ్రహాదేవ పుంసామద్వైతవాసనా। మహాభయపరిత్రాణాద్విప్రాణామేవ జాయతే । అతివిశుద్ధచిత్తానాం ప్రసాదాదేవ మే హరే ॥ ఇచ్ఛాసాయుజ్యరూపాయాం ముక్తౌ సమ్యగ్విజాయతే । మమ ప్రసాదహీనానాం సాతూన్ముక్తౌ న జాయతే ॥ వేదమార్గైకనిష్ఠానాం మద్భక్తానాం మహాత్మనాం । ప్రవృత్తిపర్యన్తా శ్రద్ధా సాతూన్ము

త్తానజాయతే॥ అనేకజన్మసంసిద్ధశ్రౌతస్మార్తానువర్తినాం । పరమా
ద్వైతవిజ్ఞానంజాయతేసురపుఙ్గవాః ॥ యుష్మాకమపిసర్వేషాంశివస్యప
రమాత్మనః। పరమాద్వైతవిజ్ఞానంప్రసాదాదేవనాన్యథా॥ఇత్యాదిశ్రుతి
స్మృతిపురాణేషుపరమేశ్వరప్రసాదాదేవ కేవలాద్వైతవిజ్ఞానప్రాప్తిరితి
ప్రతిపాదనేనప్రాచీనబహుజన్మార్జితపుణ్యపరిపాకవిశుద్ధచిత్తస్యపురుషస్య
పరమేశ్వరప్రసాదాదేవతాదృశం బ్రహ్మజ్ఞానంశ్రవణాదిద్వారాసమ్పద్య
తే। అన్యేషాన్తుపరమేశ్వరప్రసాదహీనానాంగౌతమదధీచిశాపగ్రస్తానాం
మహాపాపామ్బునిధినిమగ్నానాం కేవలాద్వైతజ్ఞానరుచిరపినజాయతే ।
ప్రత్యుతప్రద్వేషఏవజాయతే । అతఏవోక్తంశ్రీమత్సూతసంహితా
యాం ॥ గౌతమస్యమునేశ్శాపాద్దధీచిమునిశాపతః । పూర్వజన్మకృతా
త్పాపాదయమ్భోనరోచతే ॥ మహాపాపవతాంనౄణాంపరమాద్వైత
వేదనే। ప్రద్వేషోజాయతేసాక్షాద్వేదజన్యేశివేపిచేతి । తస్మాత్కేవలా
ద్వైతజ్ఞానస్యపరమేశ్వరప్రసాదాధీనత్వేన తత్ప్రసాదాయతదుపాసనమవ
శ్యంకర్తవ్యం ॥

అథకశ్చమహేశ్వరః యస్యప్రసాదాద్బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తి రితి
చేదత్రాభిధీయతే । మాయాంతుప్రకృతిం విద్యాన్మాయినంతుమహే
శ్వరం । అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమేతత్ ॥ ఈశ్వరోజగతఃకర్తామా
యయాస్వీయయాపురా। అభేదేనస్థితఃపూర్వకల్పవాసనయాన్వితః॥ కా
లకర్మానుగుణ్యేనస్వాభిన్నస్వీయమాయయా । అభిన్నోపితయాస్వస్య
భేదంకల్పయతిప్రభుః ॥ కల్పితోయంద్విజాభేదోనాభేదంబాధతేసదా ॥
కల్పితానామవస్తుత్వాదవిరోధశ్చసిధ్యతి । పునఃపూర్వగుణోత్పన్నవాస
నాబలతోఽనఘాః ॥ ఈక్షితాపూర్వవద్భూత్వాస్వశక్త్యాపరయా
యుతః ॥ ఇత్యాదిశ్రుతిపురాణపర్యాలోచనయా మాయోపహితచైత
న్యమేవపరమేశ్వరఇత్యుచ్యతే, తస్యైవపరమేశ్వరస్య" యతోవాఇ
మానిభూతానిజాయన్తే॥ తదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతి ॥ జన్మా
ద్యస్యయతః॥ ప్రకృతిశ్చప్రతిజ్ఞాదృష్టాన్తానుపరోధాత్ ॥ ఇత్యాదిశ్రుతి

సూత్రేభ్యోజగజ్జన్మాదికారణత్వంప్రతిపాద్యతే। సృష్ట్యాదిషుమాయాసం
బన్ధమాత్రస్యైవప్రయోజకత్వాత్ ॥ జగజ్జన్మాదికారణత్వంచాభిన్నని
మిత్తోపాదానత్వేపర్యవసన్నం। తత్రోపాదానత్వంచస్వాధ్యస్తసమస్త
ప్రపఞ్చాధిష్ఠానత్వంవక్తవ్యం। ఏతచ్చామూర్తవ్యాపకరూపేణైవపర
మేశ్వరస్యసమ్భవతి। నతువిగ్రహోపహితపరిచ్ఛిన్నరూపేణ। విగ్ర
హస్యసర్వత్రప్రపఞ్చేనుస్యూతత్వాభావాత్। తస్యైవమాయోపహి
తస్యసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యనన్తకల్యాణగుణశాలిత్వమభ్యుపగమ్యతే।
పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతే స్వాభావికీజ్ఞానబలక్రియాచ। ఇత్యాది
శ్రుతేః। అతఏవసర్వోపేతాచతద్దర్శనాదిత్యధికరణేవికరణత్వాన్నేతిచే
త్తదుక్తమితిసూత్రభాష్యే ॥ అపాణిపాదోజవనోగ్రహీతాపశ్యత్య
చక్షుస్సశృణోత్యకర్ణః। ఇత్యకరణస్యాపిబ్రహ్మణస్సర్వసామర్థ్యందర్శ
యతీత్యాదినాపరమేశ్వరస్య శరీరాపేక్షాంవినాపిసకలసామర్థ్యమస్తీతి
సిద్ధాన్తితం। తథాచ। పూర్వోక్తజగజ్జన్మాదికారణత్వరూపలక్షణలక్షి
తఃమాయాబిమ్బభూతఃపరమేశ్వరఏకఏవసర్వోపాస్యః। తత్ప్రతిబి
మ్బోజీవఉపాసకః। సోఽప్యన్తఃకరణభేదాదనేకరూపతయావ్యవహ్రి
యతే ॥ ఏకఏవహిభూతాత్మాభూతేభూతేవ్యవస్థితః। ఏకధాబహుధా
చైవదృశ్యతేజలచన్ద్రవత్ ॥ ఇత్యాదిశ్రుతేఃపరమేశ్వరస్త్వేకఏవసన్భ
క్తానుగ్రహార్థంస్వేచ్ఛయైవ బ్రహ్మవిష్ణుశివాదిలీలావిగ్రహాన్పరిగృహ్ణాతీ
త్యభ్యుపగమ్యతే ॥ అమూర్తోపాసనస్యోత్తమాధికారివిషయత్వేపిమా
యోపహితస్యామూర్తస్యపరమేశ్వరస్య మన్దాధికారిణాంబుధ్యనారో
హేణతదుపాసనస్యతాదృశైఃకర్తుమశక్యత్వాత్ ॥ తదుక్తంరామతాపి
న్యాం ॥ చిన్మయస్యాద్వితీయస్యనిష్కలస్యాశరీరిణః। ఉపాసకానాం
కార్యార్థంబ్రహ్మణోరూపకల్పనేతి ॥ జ్ఞానవాసిష్ఠేపి ॥ నదేవఃపుణ్డ
రీకాక్షోనచదేవస్త్రిలోచనః ॥ నదేవోదేహరూపోసౌనదేవశ్చిత్తరూప
కః। అకృత్రిమమనాద్యన్తంవేదనందేవఉచ్యతే। అజ్ఞాతశివతత్త్వానాం
సాకారాద్యర్చనంస్మృతం। యోజనాధ్వస్యశక్తస్యక్రోశాధ్వాపరిక

ల్ప్యతే ॥ ఇతి ॥ పాఞ్చరాత్రేపి ॥ న తే రూపం న చాకారో నాయుధాని న చాస్పదం । తథాపి పురుషాకారో భక్తానాం త్వం ప్రకాశసే ॥ శివాగమేపి ॥ యతీనాం మన్త్రిణాం చైవ జ్ఞానినాం యోగినాం తథా । ధ్యానపూజానిమిత్తం హి తనుం గృహ్ణాతి చేచ్ఛయా ॥ ఇతి ॥ అత ఏవ అన్తస్తద్ధర్మోపదేశాదిత్యధికరణేషు । స్యాత్పరమేశ్వరస్యాపీచ్ఛావశాన్మాయామయం రూపం సాధకానుగ్రహార్థమిత్యాదిభాష్య సన్దర్భేణాఽశరీరస్యాపి పరమేశ్వరస్యాదిత్యమణ్డలాద్యన్తర్వర్తిహిరణ్మయ పురుషాదిరూపేణోపాస్యత్వ మితి సిద్ధాన్తితం ॥

నను జగత్కారణస్య సదసద్రూపసాధారణతయా వాదివిప్రతిపత్తివిషయత్వాచ్ఛూన్యవాదవ్యావృత్తయే ॥ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదితి శ్రుత్యా సద్రూపత్వం ప్రతిపాద్యతే । తస్య సద్రూపస్య జగత్కారణస్య చేతనాచేతనసాధారణతయా వాదివిప్రతిపత్తివిషయత్వాత్సాఙ్ఖ్యవైశేషికాద్యభిమతప్రకృతిపరమాణ్వాదిజగత్కారణవాదవ్యావృత్తయే ॥ ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీదితి శ్రుత్యా చేతనత్వం ప్రతిపాద్యతే । తస్య సతశ్చేతనస్య జగత్కారణస్య జీవబ్రహ్మసాధారణరూపతయా వాది విప్రతిపత్తివిషయత్వాద్ధిరణ్యగర్భేన్ద్రాగ్నిసూర్యాదిజీవవ్యావృత్తయే బ్రహ్మ వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీదితి శ్రుత్యా బ్రహ్మరూపత్వం ప్రతిపాద్యతే । తస్య సతశ్చేతనస్య బ్రహ్మణో జగజ్జన్మాదికారణస్య శివనారాయణాదిసాధారణరూపతయా వాదివిప్రతిపత్తివిషయత్వాత్తద్వ్యావృత్తయే భాగవతన్యాయేన ॥ యదా తమస్తన్న దివా న రాత్రిర్న సన్న చాసచ్ఛివ ఏవ కేవలః ॥ ఇత్యాది శ్రుత్యా శివరూపత్వం వా । ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీత్ । ఇత్యాది శ్రుత్యా విష్ణురూపత్వం వాస్త్వితి చేదుచ్యతే । అత్ర కిం భేదపక్షమాశ్రిత్య శివస్య విష్ణోర్వా జగత్కారణత్వముచ్యతే । అభేదపక్షమాశ్రిత్య వా । నాద్యః । ప్రథమపరిచ్ఛేద ఏవ భేదశఙ్కాపఙ్కప్రక్షాలనస్య కృతత్వేన పునః పునస్తద్దూషణవాదస్య లజ్జావహత్వాత్ । అత ఏవ ద్వితీయపరిచ్ఛేదారమ్భే రామానుజ

మధ్వశ్రీకంఠాదిభేదప్రతిపాదకభాష్యాణామమూలకత్వజ్ఞాపనాయభగవత్పాదసిద్ధాంతమనుసృత్యసగుణ బ్రహ్మనిర్ణయంకరోమీత్యస్మాభిర్నాందీశ్లోకప్రతిపాదితం।నద్వితీయః।ఛాగపశున్యాయస్థలే“అగ్నీషోమీయంపశుమాలభేత”ఇత్యత్రశ్రుతస్యపశుశబ్దస్యఛాగగవాది సాధారణతయాసామాన్యస్యానుష్ఠానాయోగేనతదనుష్ఠానాయవిశేషాకాంక్షాయాం “అగ్నీషోమాభ్యాంఛాగస్యవపాయామేదసః” ఇతి మంత్రవర్ణపర్యాలోచనయాసామాన్యవిశేషన్యాయావతారేణ విశేషపర్యవసానాభ్యుపగమేఽపి ప్రకృతేతాదృశన్యాయానవతారేణజగత్కారణస్యబ్రహ్మణః దేవతావిశేషపర్యవసానాభావాత్॥తథాహి॥సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ॥ ఆనందోబ్రహ్మేతివ్యజానాత్॥ ఇత్యాదిశ్రుత్యాసచ్చిదానందాఖండస్వరూపత్వంబ్రహ్మణఃప్రతిపాద్యతే తస్యబ్రహ్మణోనిర్విశేషత్వాజ్జగజ్జన్మాదికారణత్వంనోపపద్యతఇతికృత్వా।అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమేతత్।మాయినంతుమహేశ్వరం।ఇత్యాదిశ్రుత్యామాయోపహితవేషేణ జగజ్జన్మాదికారణత్వముపపాద్యతే।ఏతాదృశమాయోపహితబ్రహ్మణఏవ ఛాందోగ్యైతరేయ తైత్తిరీయశాఖాదిషువాక్యాంతర మనపేక్ష్యైవసదాదిపదైరనూద్యసదాదిపదవాచ్యంబ్రహ్మైవజగత్కారణమితినిశ్చితత్వేనవిశేషాకాంక్షాభావాత్సామాన్యవిశేషన్యాయోఽత్రానుచితఏవ॥

కించ అభేదపక్షేశివస్యనారాయణస్యవాజగత్కారణత్వమితివిచారఏవనసంభవతి। ఉభయోర్భేదాభావాత్।నచశివనారాయణయోస్స్వరూపకృతభేదాభావేఽపి తయోరౌపాధికభేదమంగీకృత్యఛాగపశున్యాయావతారేఽవిరోధఇతివాచ్యం । ఉపాసనాప్రకరణే శివనారాయణయోరౌపాధికభేదలేశోఽపినాస్తీత్యస్యబహుధావక్ష్యమాణత్వాత్। నచతథాపి శివనారాయణయోరన్యతరస్యజీవభావమేవాఙ్గీకృత్య తదితరస్యజగత్కారణత్వమస్త్వితివాచ్యం శ్లో॥ బ్రహ్మావిష్ణుశ్చరుద్రశ్చవిభక్తా అపిపండితాః । పరమాత్మవిభాగస్థానజీవవ్యూహసంస్థితాః॥ ఇత్యాదిబహుప్రమాణైస్త్రిమూర్తీనామీశ్వరభావస్యవక్ష్యమాణత్వాత్॥

॥ఇచ్చ॥ నద్బ్రహ్మాదిసామాన్యశబ్దానాంశివేనారాయణేవావిశేషేవ
ర్యవసానమిత్యభ్యుపగమే॥ సర్వాననశిరోగ్రీవస్సర్వభూతగుహాశయః । స
ర్వవ్యాపీచభగవాన్ తస్మాత్సర్వగతశ్శివః ॥ అంతర్బహిశ్చతత్సర్వం వ్యాప్య
నారాయణస్థితః॥ఇత్యాదిశ్రుత్యాశివనారాయణశబ్దయోర్వ్యాపకపర
త్వముచ్యతే । “ఉమాసహాయంపరమేశ్వరంప్రభుంత్రిలోచనంనీలకం
ఠంప్రశాంతం। ధ్యాత్వామునిర్గచ్ఛతిభూతయోనింసమస్తసాక్షింతమ
సఃపరస్తాత్ ॥ అథపునరేవనారాయణః । సోఽన్యత్కామంమనసాఽ
ధ్యాయత। తస్యధ్యానాన్తస్థస్యలలాటాత్త్ర్యక్షశ్శూలపాణిఃపురుషోఽ
జాయత। ఇత్యాదిశ్రుత్యావిగ్రహవిశిష్టపరత్వముచ్యతేవా । నాద్యః॥స
త్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మేతిశ్రుత్యంతరగతబ్రహ్మపదేనైవచరితార్థత్వే
నబ్రహ్మశివనారాయణశబ్దానాం హస్తకరపాణిశబ్దవద్వ్యాపకస్వరూపప
ర్యాయత్వాద్విశేషాకాంక్షాఽభావేనభాగపశున్యాయస్యానవతారాత్।
బ్రహ్మశివనారాయణశబ్దానామేకార్థపరత్వేఽపి “బ్రహ్మవాదినోవద
న్తి” “అథాతోబ్రహ్మజిజ్ఞాసా” “యంబ్రహ్మవేదాన్తవిదోవదన్తి”
త్యాదిశ్రుతిసూత్రపురాణేషువేదాన్తవాదినాం బ్రహ్మశబ్దవ్యవహారస్యై
వనుప్రసిద్ధత్వాచ్చ॥

నద్వితీయః । వికల్పాసహత్వాత్ తత్రాపికిం కేవలవిగ్రహస్య
జగత్కారణత్వముచ్యతే? ఉతకేవలబ్రహ్మణః తద్విశిష్టస్యవా? నా
ద్యః। కేవలవిగ్రహస్య మాయాకార్యత్వాచ్చేతనత్వాభావేన వ్యాపక
త్వాభావేనచనిమిత్తోపాదానకారణద్వయరూపత్వాసమ్భవాత్ । నచ
శ్లో॥ ఘృతకాఠిన్యవద్విప్రాః కేవలంకృపయైవతు। ఆవిర్భూతంమహానంద
తాండవంకరుణాలయం ॥ ఇత్యాదిస్కాందవచనమనుసృత్యఘృతకాఠి
న్యదృష్టాంతేన విగ్రహవిగ్రహిణోరభేదమంగీకృత్య తద్విగ్రహస్యజగ
త్కారణత్వేకోదోషఇతివాచ్యం విగ్రహస్యపరిచ్ఛిన్నత్వాత్ విగ్రహిణో
ఽపరిచ్ఛిన్నత్వాచ్చతయోరభేదస్యవక్తుమశక్యత్వాత్ । నచవిగ్రహస్యా
ప్యపరిచ్ఛిన్నత్వేబాధకాభావఇతివాచ్యం విగ్రహస్యసావయవత్వేనతస్యా

పరిచ్ఛిన్నత్వస్య వక్తుమనర్హత్వాత్। శ్లో॥ సత్త్వంరజస్తమఇతిప్రకృ
తేర్గుణాస్తైర్యుక్తఃపరఃపురుషఏకఇహాస్యధత్తే। స్థిత్యాదయేహరివిరించి
హరేతిసంజ్ఞాంశ్రేయాంసితత్రఖలుసత్త్వతనోర్నృణాంస్యు॥ రిత్యాది
భాగవతపురాణాదివచనేషుభగవద్విగ్రహస్యమాయామయత్వేన ప్రతి
పాదితత్వాచ్చ।నచవిగ్రహవిగ్రహిణోరైక్యప్రతిపాదకస్కాందపురాణా
దివచనానాంకాగతిరితివాచ్యంపూర్వోక్తస్కాందపురాణాదివచనానాం
బాధితార్థప్రతిపాదకత్వేనస్వార్థేతాత్పర్యాభావేఽపి ఉపాసకానా మపివి
శ్వాసోత్పాదనేతాత్పర్యమితివక్తుంశక్యత్వాత్ । నద్వితీయః। తత్రాపికిం
మాయాతీతశుద్ధబ్రహ్మణోజగత్కారణత్వముచ్యతే ? మాయోపహిత
స్యవా ? నాద్యః “ అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమేతత్ ” “ మాయినస్
తుమహేశ్వర ” మిత్యాదిశ్రుత్యనుసారేణమాయాసంబంధమంతరా ని
ర్విశేషస్యమాయాతీతబ్రహ్మణఃప్రపంచహేతుత్వాభావాత్। ద్వితీయే
ఇష్టాపత్తిః।త్వయావిగ్రహవిశిష్టస్యైవ జగత్కారణత్వాభ్యుపగమేన
త్వదనిష్టప్రసంగశ్చ । నాపితృతీయః।తత్రాపికింవిగ్రహవిశిష్టస్యనిమిత్త
త్వముచ్యతే ? ఉపాదానత్వముచ్యతేవా ? పక్షద్వయేపిసిద్ధాన్తహానిప్ర
సంగః । సత్త్వప్రధానమాయోపహితవేషేణ బ్రహ్మణోనిమిత్తత్వంత
మః ప్రధానమాయోపహితవేషేణ బ్రహ్మణఉపాదానత్వమితి స
కలగ్రంథకారైఃప్రతిపాదితత్వాత్ । తదుక్తంపంచదశీప్రకరణే విద్యా
రణ్యగురుచరణైః॥ శ్లో॥ జగతోయదుపాదానంమాయామాదాయతా
మసీం । నిమిత్తంశుద్ధసత్వాంతాముచ్యతేబ్రహ్మతద్గిరా।ఇతి॥ నచైవంస
తిపురుషసూక్తకైవల్యతాపనీయాదిశ్రుతిషువిగ్రహవిశిష్టస్యైవ జగ
త్కారణత్వప్రతిపాదనేనతచ్ఛ్రుతీనాంకాగతిరితివాచ్యం॥ శ్లో॥ కానిచి
ద్వేదవాక్యానిబ్రాహ్మణావేదపారగాః। రుద్రమూర్తింసమాశ్రిత్యశివేపర
మకారణే। పర్యవస్యంతివిప్రేంద్రాస్తథావాక్యానికానిచిత్ । ఆగ్నే
యీంమూర్తిమాశ్రిత్యశ్రుతివాక్యానికానిచిత్। సూర్యమూర్తింముని
శ్రేష్ఠాస్తథవాక్యానికానిచిత్। పురాణైర్దశభిర్విప్రాఃప్రోక్తోరుద్రస్త

ష్ఠైవచ । చతుర్భిర్భగవాన్విష్ణుర్ద్వాభ్యాంబ్రహ్మాప్రకీర్తితః । అగ్నిరేకేనవిప్రేంద్రాస్తథైకేనదివాకరః । ఏవంమూర్త్యభిధానేనద్వారేణైవమునీశ్వరాః । ప్రతిపాద్యోమహాదేవస్థితస్సర్వాసుమూర్తిషు । సఏవమోచకస్సాక్షాచ్ఛివస్సత్యాదిలక్షణః ॥ ఇత్యాదివక్ష్యమాణస్కాందవచనేషు “శివేపరమకారణే” “స్థితస్సర్వాసుమూర్తిషు” ఇత్యుపక్రమోపసంహారపర్యాలోచనయామాయోపహితాఽమూర్త పరమేశ్వరగతజగత్కారణత్వమేవశివవిష్ణ్వాది విగ్రహోపాసనాయతత్తద్విగ్రహవిశిష్టేషుప్రతిపాద్యతఇతిపురుషసూక్త కైవల్యతాపనీయాదిశ్రుతితాత్పర్యవర్ణనోపపత్తేః। విగ్రహవిశిష్టస్యైవ జగత్కారణత్వపక్షే శివవిగ్రహవిశిష్టస్యనారాయణవిగ్రహవిశిష్టస్యవాజగత్కారణత్వ మితి వినిగమకాభావాచ్చ “యదిశ్వేతాశ్వతరాథర్వశిఖాదిశ్రుత్యాశివవిగ్రహవిశిష్టస్యైవసర్వకారణత్వం। తథాఅథపునరేవనారాయణస్సోన్యత్కామోమనసాధ్యాయతతస్యధ్యానాన్తస్థస్యలలాటాత్త్ర్యక్షశ్శూలపాణిఃపురుషోఽజాయత” ఇత్యాదిమహోపనిషదాదిశ్రుత్యనుసారేణ వైష్ణవాభిమతవిగ్రహవిశిష్టనారాయణస్యసకలకారణత్వంకింనస్యాత్ ।నచబ్రహ్మావిష్ణురుద్రేంద్రాస్తేసంప్రసూయంతే।కారణంతుధ్యేయస్సర్వైశ్వర్యసంపన్నస్సర్వేశ్వరశ్శంభురాకాశమధ్యే।ఇత్యాదిశ్రుత్యా నారాయణస్యశివజన్యత్వంప్రతిపాద్యతఇతినతస్యసర్వకారణత్వమితివాచ్యం।నారాయణాద్రుద్రోజాయతఇత్యాదిశ్రుత్యాశివస్యాపినారాయణజన్యత్వప్రతిపాదనేనతస్యాపిసర్వకారణత్వానుపపత్తేస్తుల్యత్వాత్ ।తస్మాద్వినిగమనావిరహేణశివవిష్ణ్వాద్యభిన్నఃఅస్మదభిమతమాయోపహితాఽమూర్తపరమేశ్వరఏవసర్వకారణమిత్యభ్యుపేయం॥

ఏతేసబ్రహ్మావిష్ణురుద్రేంద్రాస్తే సంప్రసూయంతేఇతిశ్రుత్యాబ్రహ్మాదిత్రిమూర్తీనాముత్పత్తి ప్రతిపాదనేనతేషాంజీవభావఏవనబ్రహ్మభావఇతి కథముపాస్యత్వమిత్యపిశంకాగళహస్తితా ॥ అథాస్యపురుషస్యచత్వారిస్థానానిభవంతినాభిర్హృదయంకంఠోమూర్ధాచ । అత్రచ

తుష్పాదం బ్రహ్మవిభాతిజాగరితే బ్రహ్మా । స్వప్నే విష్ణుః సుషుప్తౌ రుద్రః
తురీయమక్షరమితి బ్రహ్మోపనిషదాదివచనేన॥ శ్లో॥ ఏక ఏవ శివస్సా
క్షాత్సృష్టిస్థిత్యంతహేతవే। బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మాభిః కలనాభిర్విజృంభతే।
బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ విభక్తా అపి పండితాః । పరమాత్మవిభాగస్థా నజీ
వవ్యూహసంస్థితాః । పుణ్యపాపాదృతా జీవా రాగద్వేషమలావృతాః। జ
న్మనాశాభిభూతాశ్చ సదా సంసారిణోఽవశాః। బ్రహ్మవిష్ణుమహేశానాం
తథా తేషాం ద్విజర్షభాః । ఆవిర్భావవిశేషాణాం పుణ్యపాపాదయో నహి।
ఆజ్ఞయా పరతత్త్వస్య జీవానాం హితకామ్యయా। ఆవిర్భావతిరోభావౌ తే
షాం కేవలమాస్థితాః । హరిర్బ్రహ్మా హరస్తేషామావిర్భావాశ్చ సువ్ర
తాః । సదా సంసారిభిర్జీవైరుపాస్యా భుక్తిముక్తయే । సృష్టిస్థిత్యంతకర
ణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికాం । ససంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దనః ।
సత్వం రజస్తమ ఇతి ప్రకృతేర్గుణాస్తైర్యుక్తః పరః పురుష ఏక ఇహాస్య ధత్తే।
స్థిత్యాదయే హరివిరించిహరేతి సంజ్ఞాం శ్రేయాంసి తత్ర ఖలు సత్వతనో
ర్నృణాం స్యుః। ఇత్యాది శ్రీమత్సూతసంహితా విష్ణుపురాణ భాగవతవచనై
శ్చ బ్రహ్మాది త్రిమూర్తీనాం బ్రహ్మకోటిత్వ ముముక్షూపాస్యత్వావిర్భావ
తిరోభావాది ప్రతిపాదనేన జీవత్వానుపాస్యత్వజన్యత్వాదిశంకాంకురానవ
కాశాత్ । తతశ్చ మాయోపహితస్య జగత్కారణస్యైకస్యైవ పరమేశ్వర
స్య స్వమాయాగత సత్వాదిగుణోపాధితస్స్వేచ్ఛయైవ బ్రహ్మాది త్రిమూ
ర్తిరూపతయా ఆవిర్భావాభ్యుపగమేన "బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రాస్తే సంప్ర
సూయంతే" ఇతి శ్రుతేస్తాదృశావిర్భావపరత్వమేవాభ్యుపగమ్యతే॥

నను కారణం తు ధ్యేయః సర్వైశ్వర్యసంపన్నస్సర్వేశ్వరశ్శంభురా
కాశమధ్య ఇత్యాది శ్రుతిబలేన శివస్యైవ సర్వకారణత్వమస్తు । నారాయ
ణాద్రుద్రో జాయ ఇతి శ్రుతేర్గుణమూర్తిశివపరత్వేన తురీయశివస్య సర్వ
కారణత్వే బాధకాభావాదితి చేత్తత్ర కిం విగ్రహోపహితరూపేణ తురీ
యశివస్య సర్వకారణత్వముచ్యతే తదుపలక్షితరూపేణ వా। నాద్యః కల్పక
ల్పకానాం హృదయాకల్పమల్పమపి కల్పయతి। తురీయవిగ్రహస్యాపి సావ

యవత్త్వేనకార్యత్వస్యావశ్యంభావితయాతత్రాపి విగ్రహోపహితకార
ణాన్తరాపేక్షాయామనవస్థాపత్తేః। నచానాదిరేవపరమేశ్వరస్యవిగ్రహఃక
శ్చిదస్తీతివాచ్యంవిగ్రహమాత్రస్యమాయా జన్యత్వేనానాదిత్వేమానా
భావాత్ । అపాణిపాదోజవనోగ్రహీతాపశ్యత్యచక్షుస్సశృణోత్యక
ర్ణః॥వికరణత్వాన్నేతిచేత్తదుక్తం।అకరణస్యాపి బ్రహ్మణస్సర్వసామ
ర్థ్యందర్శయతీత్యాదిశ్రుతిసూత్రభాష్యవిరోధప్రసంగాత్ । విగ్రహోప
హితరూపేణపరమేశ్వరస్యనిమిత్తోపాదానత్వంనాస్తీతిపూర్వమేవ నిరా
కృతత్వాచ్చ । ద్వితీయేవిగ్రహోపహితరూపస్యైవాస్మదభిమతమా
యోపలక్షితచైతన్యరూపత్వేనఘటకుటీవృత్తాంతన్యాయేనతస్యైవసకల
కారణత్వమిత్యస్మదిష్టసిద్ధిః॥

నన్వేవమపిజగత్సృష్ట్యాద్యర్థంతురీయవిగ్రహాభ్యుపగమేపి "కా
రణంతుధ్యేయస్సర్వైశ్వర్యసంపన్నస్సర్వేశ్వరశ్శంభురాకాశమధ్యే" ఇ
త్యథర్వశిఖావాక్యానుసారేణఉపాసనార్థం తురీయపరమశివమూర్తి
రభ్యుపగమ్యతాం।అతఏవ బ్రహ్మాదిత్రిమూర్త్యపేక్షయాతురీయమూర్తి
విశిష్టస్యపరమశివస్యఉత్కర్షోపిసంభవతీతిచేదుచ్యతే । అథర్వశిరసి
ధ్యాయీతేశానంప్రధ్యాయితవ్యంసర్వమిదం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేంద్రాస్తే
సంప్రసూయంతే సర్వాణిచేంద్రియాణిసహభూతైర్నకారణంకారణా
నాంధాతాధ్యాతాకారణంతుధ్యేయః సర్వైశ్వర్యసంపన్నస్సర్వేశ్వర
శ్శంభురాకాశమధ్యే। ఇత్యత్రధ్యాయీతేశానంకారణంతుధ్యేయఇత్యనే
నఈశానాదిశబ్దవాచ్యస్య జగత్కారణీభూతస్యపరమేశ్వరస్యధ్యేయత్వం
విధీయతే। కారణత్వంచతస్యమాయోపహితామూర్తరూపేణైవేత్య
స్మాభిఃప్రాక్ప్రతిపాదితం । తదనుసారేణశంభురాకాశమధ్యేశివఏకోధ్యే
యఇత్యత్రాపిశంభుశివాదిశబ్దానా మప్యమూర్తశివపరత్వమేవ స్వీకృత్య
తాదృశశివస్యైవధ్యేయత్వంవిధీయతఇత్యభ్యుపగంతవ్యం । తతశ్చాథ
ర్వశిఖోపనిషదఃతాదృశపరమేశ్వరస్యధ్యేయత్వప్రతిపాదనమాత్రతాత్ప
ర్యకత్వేపినతురీయమూర్తిప్రతిపాదనేతాత్పర్యంసిధ్యతి। యదిచఉమాస

హోయం పరమేశ్వరం ప్రభుమిత్యాదికైవల్యశ్రుతావుమాసహాయత్వత్రి
లోచనత్వనీలకంఠత్వాదిగుణవిశిష్ట పరమేశ్వరస్య ధ్యేయత్వావగమాత్త
దనురోధేన గుణోపసంహారన్యాయేన తత్త్వాపి తాదృశశివస్యైవ ధ్యేయ
త్వం కల్పనీయమిత్యుచ్యతే । తథాపి తాదృశగుణమూర్తిశివరూపేణోపా
సనార్థమారోపిత తాదృశశివరూపేణ వా పరమేశ్వరోపాసనం సంభవతీతి
న తదర్థం తురీయమూర్తికల్పనాయ ధ్యాయీతేశాన మిత్యత్ర గుణమూ
ర్తిశివస్యైవ ధ్యేయత్వం విధాయ తన్నిర్వాహార్థ ముపాస్యభూతగుణ
మూర్తిశివస్య పరబ్రహ్మత్వఖ్యాపనాయ కారణం తు ధ్యేయ ఇత్యాదినా
మూర్తపరమేశ్వరరూపేణ వ్యవస్థాపితం కారణత్వ సర్వేశ్వరత్వాదికం తద
భిన్నతయా గుణమూర్తిశివేపి ప్రతిపాద్యతే । "బ్రహ్మావిష్ణురుద్రేంద్రాస్తే
సంప్రసూయంతే" ఇతి శ్రుతేః పరమేశ్వరస్య స్వేచ్ఛయైవావిర్భావపరత్వే
నాప్యుపపన్నతయా తస్యైవ గుణమూర్తి రుద్రరూపేణ కారణత్వం చావి
రుద్ధమితి న కాప్యనుపపత్తిః। ఏవమేవ స్కాందశివాదిపురాణానామపి తా
త్పర్యం ద్రష్టవ్యం। అత ఏవ స్కాందే కానిచిద్వేదవాక్యాని బ్రహ్మాణం వేద
పారగాః। రుద్రమూర్తిం సమాశ్రిత్య శివే పరమకారణే। పర్యవస్యంతి విప్రేం
ద్రాస్తథా వాక్యాని కానిచిత్ । విష్ణుమూర్తిం సమాశ్రిత్య బ్రహ్మమూ
ర్తించ కానిచిత్ । ఆగ్నేయీం మూర్తిమాశ్రిత్య శ్రుతివాక్యాని కానిచి
త్ । సూర్యమూర్తిం సమాశ్రిత్య తథైవాన్యాని కానిచిత్ । పురాణై
ర్దశభిర్విప్రాః ప్రోక్తో రుద్రస్తథైవ చ । చతుర్భిర్భగవాన్విష్ణుర్ద్వాభ్యాం బ్ర
హ్మా ప్రకీర్తితః । అగ్నిరేకేన విప్రేంద్రాస్తథైకేన దివాకరః ఏవం మూ
ర్త్యభిధానేన ద్వారేణైవ మునీశ్వరాః। ప్రతిపాద్యో మహాదేవస్థ్సితస్సర్వా
సు మూర్తిషు । స ఏవ మోచకస్సాక్షాచ్ఛివస్సత్యాదిలక్షణః । బ్రహ్మా
విష్ణుమహాదేవైరుపాస్యస్సర్వదా ద్విజాః । ఇతి । అత్ర బ్రహ్మావిష్ణ్వాది
మూర్తివిశిష్టరూపేణ పరమేశ్వరోపాసనార్థం బ్రహ్మాదిసకలమూర్త్య
నుస్యూతః జగత్కారణభూతమాయోపహితామూర్తరూప ఏవ పరమే
శ్వరః పరమశివమహాదేవాదిశబ్దితస్స కైశ్చిద్వేదాంతైః పురాణైశ్చ రుద్ర

మూర్తివిశిష్టరూపేణకైశ్చిద్విష్ణుమూర్తివిశిష్టరూపేణకైశ్చిద్బ్రహ్మమూ
ర్తివిశిష్టరూపేణకైశ్చిదగ్నిసూర్యమూర్తివిశిష్టరూపేణచప్రతిపాద్యత ఇ
త్యయమర్థోఽజ్ఞాయతే । తతశ్చశివపరత్వేనప్రసిద్ధాని కైవల్యాథర్వశి
ఖాదిశ్రుతివాక్యానిస్కాందశైవాదిపురాణానిచగుణమూర్తిశివరూపేణ
పరమేశ్వరోపాసనార్థమేవ మాయోపహితామూర్త పరమేశ్వరజగ
త్కారణత్వాదికం గుణమూర్తిశివేపిప్రతిపాదయంతీతితాత్పర్యం స్పష్టీ
కృతం । అతఏవశ్రీమద్భాగవతేచతుర్థస్కంధేఅత్రిమహర్షితపశ్చర్యా
ప్రకరణే॥ శ్లో॥ ప్రాణాయామేనసంయమ్యమనోవర్షశతంమునిః । అ
తిష్ఠదేకపాదేననిర్ద్వంద్వోఽనిలభోజనః । శరణంతంప్రపద్యేహంయఏ
వజగదీశ్వరః । ప్రజామాత్మసమాంమహ్యంప్రయచ్ఛత్వితిచింతయన్ ।
ఇత్యారభ్యవిశ్వోద్భవస్థితిలయేషువిభజ్యమానైర్మాయాగుణైరనుయు
గంవిగృహీతదేహాః । తేబ్రహ్మవిష్ణుగిరిశాఃప్రణతోఽస్మ్యహంవస్తే
భ్యఃకఏవభగవాన్మఇహోపహూతః । ఏకోమయేహభగవాన్వివిధ
ప్రధానైశ్చిత్తీకృతఃప్రజననాయకథన్నుయూయం।అత్రాగతాస్తనుభృ
తాంమనసోపిదూరాద్బ్రూతప్రసీదతమహానిహవిస్మయోమే । మైత్రే
యః । ఇతితస్యవచశ్శ్రుత్వాత్రయస్తేవిబుధర్షభాః । ప్రత్యూచుఃశ్లక్ష్ణ
యావాచాప్రహస్యతమృషింవిభో । దేవాః । యథాకృతస్తేసంకల్పో
భావ్యంతేనైవనాన్యథా । సత్సంకల్పస్యతేబ్రహ్మన్యద్వైధ్యాయసితే
వయం । అథాస్మదంశభూతాస్తేఆత్మజామునిపుంగవ । భవితారోంగ
భద్రంతేవిస్రప్స్యంతిచతేయశః । ఏవంకామవరందత్వాప్రతిజగ్ముస్సు
రేశ్వరాః।ఇత్యంతేనవచనజాతేనఏకమేవజగదీశ్వరముద్దిశ్య ప్రజార్థంతప
స్యత స్సత్య సంకల్పస్యాత్రిమహర్షేర్బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాత్మకమూర్తిత్ర
యరూపేణైవప్రసన్నోజగదీశ్వరస్తదభిలషితఫలందత్వా యథాస్థానం
గతఇతిప్రతిపాదనాత్త్రిమూర్తివ్యతిరేకేణమూలభూతమూర్త్యంతరం
జగదీశ్వరస్యనాస్తీతితాత్పర్యంస్వీకృతం॥ నన్వేవంసతిఅరూపస్యశివస్యాపి
మూర్తిర్ధ్యేయాస్త్యుపాసకైః । ఉమార్ధవిగ్రహశ్శుద్ధా త్రినేత్రా

చంద్రశేఖరా। నీలగ్రీవాపరానందప్రమోదాత్తాండవప్రియా। బ్రహ్మ విష్ణుమహాదేవైరుపాస్యాగుణమూర్తిభిః । సర్వమూర్తివిహీనస్యసర్వ భూతాధిపస్యతు।తథాప్యేషాపరామూర్తిరిత్యేషాశాశ్వతశ్రుతి॥ రిత్యా దిస్కాందవచనేషు తురీయశివమూర్తేర్గుణమూర్త్యుపాస్యత్వప్రతిపా దనదర్శనాత్తాదృశవచనానాంకాగతిరితిచేన్న స్మృతిపురాణాద్యష్టాదశ విద్యానాంవేదమూలకత్వేనప్రవృత్తత్వేపిక్వచిత్క్వచిత్ప్రదేశేషువైదిక విరుద్ధశైవవైష్ణవాద్యాగమానుసారేణతాదృశాధికారిణం ప్రతిప్రవ త్తత్వాత్ వైదికానాంతదంశోనగ్రాహ్య ఇతిపురాణవచనైరేవతత్రత త్రవ్యవస్థాపితత్వాత్।తదుక్తంశ్రీమత్సూతసంహితాయాం। పరమేశ్వ రవిజ్ఞానాన్ముచ్యతేభవబంధనాత్। పారమేశ్వరవిజ్ఞానంవేదాదేవనచాన్య తః।ఆగమాంతరజన్యంతుజ్ఞానంనజ్ఞానమాస్తికాః। అష్టాదశానాంవిద్యా నాంవేదాదన్యాశ్చవిత్తమాః। విద్యావేదానుసారేణప్రవృత్తాస్సర్వశోభ నాః।తథాపితాసుసర్వాసుకశ్చిదంశఃక్వచిత్క్వచిత్।శైవాగమానుసారే ణతత్ప్రభేదానుసారతః। విష్ణ్వాగమానుసారేణతత్ప్రభేదానుసారతః।బ్ర హ్మాగమానుసారేణతత్ప్రభేదానుసారతః। అధికారివిభేదేనక్రమేణై వవిముక్తయే। ప్రవర్తతేమునిశ్రేష్ఠాస్సత్యమేవమయోదితం। తత్ర తంత్రేషుయేమర్త్యాదీక్షితామునిసత్తమాః। సోంశస్తైరేవ సంగ్రాహ్య స్సర్వథానైవవైదికైరితి। సౌరసంహితాయామపి।యస్తువేదవిరుద్ధాంశః పురాణేష్వఖిలేషుచ। తదంశస్తుపరిత్యాజ్యస్సర్వథాసకలైరపి।తంత్రావ లంబనేనైవపురాణానిచకానిచిత్। సాక్షాద్వేదవిరుద్ధార్థం ప్రవదం తిక్వచిత్క్వచిత్। అధికారివిభేదేననైవవేదపరంపరేతి॥అస్తువాతురీ యశివమూర్తిఃతథాపిగుణమూర్త్యపేక్షయా తురీయమూర్తి విశిష్ట స్యోత్కర్ష ఇత్యనుపపన్నం। తురీయమూర్తేరివతద్గుణమూర్తీనామపిశివ పరమేశ్వరమూర్తిత్వేనతదనుస్యూతపరమేశ్వరస్యైకతయాతరతమభా వాసంభవాత్।నచపరమేశ్వరవిగ్రహస్య గుణమూర్త్యావిర్భావహేతు త్వేనబ్రహ్మాద్యపేక్షయా పరమశివస్యోత్కర్ష ఇతివాచ్యం సర్వాసాం

మేశ్వరమూర్తీనామీశ్వరోపాధిభూతమాయామూర్తి ప్రయుక్తత్వేన తురీయమూర్తివద్గుణమూర్తీనామపి స్వేచ్ఛాకల్పితత్వాత్॥ అస్తువా గుణమూర్తీనాంతురీయవిగ్రహాదావిర్భావ స్తథాపినానుపపత్తిః। యథారామానుజమతేపి రామకృష్ణాదీనాం నారాయణావిర్భావరూపత్వేపి నారాయణాపేక్షయా తేషాం నాపకర్షః తద్వద్బ్రహ్మాదిత్రిమూర్తీనాంపరమశివాపేక్షయానాపకర్షః అన్యథా "నారాయణాద్రుద్రోజాయతే" ఇతి శ్రుత్యారుద్రస్యనారాయణాదావిర్భావప్రతిపాదనేనశైవమతేరుద్రస్య నారాయణాపేక్షయా అపకర్షాపత్తేః। నచేష్టాపత్తిః। పరమశివవాదిభిః రుద్రస్యనారాయణాపేక్షయాఉత్కర్షస్యైవాంగీకారాత్ ॥ ననువిష్ణుశివతూరీశ్వరభావసంభవేపి చతుర్ముఖస్యబ్రహ్మణః జీవసమష్టిరూపహిరణ్యగర్భత్వేనప్రసిద్ధతయాకథమీశ్వరభావఇతిచేన్న। ప్రతీతాద్భాతికాదస్మామ్యాతానిమునిపుంగవాః। ఉత్కృష్టానితథాతేభ్యో జీవాత్మా చేతనః ప్రభుః। సమష్టివ్యష్టిభావేనసోపిభిన్నః పరస్పరం। వ్యష్టయశ్చతథాభిన్నాస్తాశ్చభావానుసారతః। దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిశరీరంప్రాప్నువంతిహి। ఆసాంసమష్టిభూతస్తుశ్రేష్ఠస్సర్వాత్మనాబుధాః। తతోవిశిష్టాస్సకలా బ్రహ్మణస్తువిభూతయః। తాశ్చాన్యోన్యవిశిష్టాస్స్యుర్యథాజీవామునీశ్వరాః। తాసాంబ్రహ్మాధికస్తస్మాద్విష్ణుశ్శ్రేష్ఠః ప్రకీర్తితః। సోపిస్వవ్యష్టిభూతేభ్యోవరిష్ఠఃపరికీర్తితః। తతోరుద్రోధికస్సోపిస్వవ్యష్టిభ్యోధికస్మృతః। బ్రహ్మావిష్ణుశ్చరుద్రశ్చపరతత్త్వవిభూతయః। తేషాంత్రయాణామధికస్సర్వకారణమీశ్వరః। తతోధికంపరంతత్త్వంజ్ఞానమానందమద్వయం॥ ఇత్యాదిశ్రీమత్సూతసంహితావచనేషు ఆసాంసమష్టిభూత ఇత్యేనేవదేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిసకలజీవసమష్టిరూపత్వేన హిరణ్యగర్భస్యసమష్టిజీవత్వంప్రతిపాద్యతతోవిశిష్టా స్సకలాబ్రహ్మణస్తువిభూతయః। తాసాంబ్రహ్మాధికఇత్యనేనహిరణ్యగర్భాపేక్షయా త్రిమూర్త్యంతర్గతస్య బ్రహ్మణస్తద్విభూతీనాంచఉత్కర్షోపపాదనపూర్వకంభిన్నతయా ప్రతిపాదనేనతస్యబ్రహ్మణః "బ్రహ్మావిష్ణుశ్చరుద్రశ్చపరతత్త్వవిభూతయః" ఇతి

వచనానుసారేణ ఈశ్వరభావసిద్ధేః॥ నను బ్రహ్మాదిత్రిమూర్తీనామీశ్వరభా
వసత్త్వేఽపి ఉదాహృతస్కాందవచనేషు జీవానామీశ్వరకోటిప్రవిష్టానాం
బ్రహ్మాదీనాం మధ్యే శివస్యైవాధిక్యప్రతిపాదనేన తదుపాసనస్యైవాధి
క్యమస్త్వితి చేన్న తత్ర కిం విశేషణభూతవిగ్రహమాత్రోపాసనస్యాధిక్య
ముచ్యతే ఉత విశేష్యమాత్రస్య। ఆహోస్విద్విగ్రహవిశిష్టస్య వా। నాద్యః
కేవలవిగ్రహస్య మాయాకార్యత్వేన చేతనత్వాభావాత్। ఉపాసకాభిమత
ఫలప్రదానసామర్థ్యాభావేన ప్రయోజనమనుద్దిశ్య న మందోఽపి ప్రవర్తత ఇ
తి న్యాయేనానుపాస్యమానకేవలవిగ్రహాధిక్యకల్పనస్యాప్రయోజకత్వా
త్। న ద్వితీయః। తత్రాపి కిం మాయాతీతశుద్ధబ్రహ్మస్వరూపస్యాధిక్యము
చ్యతే। మాయోపహితస్య వా। పక్షద్వయోన్మేషానవకాశాత్ "ఏకమేవా
ద్వితీయ" మిత్యాదిశ్రుత్యా మాయాతీతశుద్ధబ్రహ్మస్వరూపస్యైకత్వా
త్। "అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్" ఇత్యాదిశ్రుత్యా" మాయోపహిత
బ్రహ్మస్వరూపస్యాప్యేకత్వాచ్చ పదార్థద్వయమంతరా న్యూనాధికభావ
కల్పనస్యాభిత్తిచిత్రాయమాణత్వాత్। నాపి తృతీయః। తత్రాపి కిం విశేషణ
తారతమ్యాద్విశేష్యస్యాపి తారతమ్యమభ్యుపగమ్యత ఇత్యుచ్యతే విశిష్టం
పదార్థాంతరమితి కృత్వా ప్రమాణబలాదమార్ధవిగ్రహవిశిష్టస్యాధిక్య
ముచ్యతే వా। నాద్యః। యథా ఏకస్యైవ దేవదత్తస్య తత్తద్వ్యాపారభేదేన
యాచకపాచకనర్తకపాఠకశాస్త్ర్యాదిసంజ్ఞామాత్రభేదం వినా సంజ్ఞిభేదవ్య
వహారస్తత్ప్రయుక్తతరతమభావో వాపి నాస్తి। తద్వన్మాయోపహితస్యైక
స్యైవ పరమేశ్వరస్య సత్త్వాదితత్తద్గుణవైశిష్ట్యభేదేన బ్రహ్మవిష్ణుశివాదిసం
జ్ఞామాత్రభేదం వినా సంజ్ఞిభేదస్య తత్ప్రయుక్తతరతమభావస్యాపి వక్తుమ
శక్యత్వాత్। తదుక్తం విష్ణుపురాణే "సృష్టిస్థిత్యంతకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివా
త్మికాం। స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దన" ఇతి। అన్యథా ఉపాధిభేదా
దుపధేయభేదస్యావశ్యాభ్యుపగమే సత్త్వప్రధానమాయోపాధినా నిమి
త్తత్వమన్యస్య తమఃప్రధానమాయోపాధినా ఉపాదానత్వమన్యస్యేతి కార
ణద్వయస్యావశ్యమంగీకర్తవ్యత్వేన పూర్వోక్తాభిన్ననిమిత్తోపాదానత్వసి

ద్ధాంతహానిప్రసంగాత్ । కించ పరమేశ్వరస్య సంజ్ఞాభేదమాదాయ తరతమ
భావాభ్యుపగమే ఉత్తమాధమమధ్యమేశ్వరప్రసంగేన ఈశ్వరనానాత్వా
పత్త్యా యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే యేన జాతాని జీవంతీత్యాది
పరమేశ్వరైకత్వబోధకశ్రుతివిరోధాపత్తేః । నచ పూర్వోక్తాభిన్ననిమిత్తో
పాదానత్వస్య సృష్టిస్థితిసంహారకర్తృత్వస్య చ విశేష్యాదిభేదాభిప్రాయేణ
చరితార్థతయా యతో వా ఇమాని భూతానీత్యాది పరమేశ్వరైకత్వబోధ
కశ్రుతివిరోధో నాస్తీతి వాచ్యం విశేష్యమాత్రస్య నిర్విశేషబ్రహ్మణః
మాయాసంబంధమంతరా జగత్సృష్ట్యాదిసామర్థ్యాభావేన విశేషైక్యస్య ప్ర
తిపాదనస్య వ్యర్థత్వాత్ । నన్వేవం సతి ఉపాధిభేదాదుపధేయభేదానభ్యుపగ
మే జీవేశ్వరయోరప్యుపాధికృతభేదాభావేన తత్ప్రయుక్తతారతమ్యాభా
వేన సర్వజ్ఞత్వకించిజ్జ్ఞత్వవ్యవస్థాభావాజ్జీవస్యాపి జగత్కర్తృత్వం ఈశ్వర
స్యాపి సంసారిత్వమిత్యాద్యతిప్రసంగాదితి చేన్న యథా బింబప్రతిబింబ
యోరభేదేపి దర్పణగతపీతత్వశ్యామత్వచలనత్వాదిమలినధర్మాక్రాంత
త్వం ప్రతిబింబస్యైవ బింబస్య తద్గతమాలిన్యలేశోపి నాస్తి । తద్వద్రజస్త
మోభిభూతమలినసత్త్వానాం జీవానాం తత్తదంతఃకరణోపాధిభేదకృత తా
రతమ్యస్యత్త్వేపి రజస్తమోనభిభూతశుద్ధసత్త్వప్రధానమాయోపాధికా
నాం బ్రహ్మాదిత్రిమూర్తీనామీశ్వరత్వసర్వజ్ఞత్వనియామకత్వవశీకృత
మాయత్వానావృతచైతన్యత్వాదీనాం తుల్యత్వేన ఏకస్యైవ దేవదత్త
స్య కంబళదుకూలాది పరిధానవదేకస్యైవ పరమేశ్వరస్య సత్త్వాదిగుణ
మూర్తిపరిగ్రహాసంభవేన మూర్తిభేదమాత్రేణ తరతమభావాఽసంభ
వాత్ ॥ యో బ్రహ్మా విష్ణురుద్రాణాం భేదముత్తమభావతః । సాధయేదుదర
వ్యాధియుక్తో భవతి మానవః ॥ ఇతి శాతాతపస్మృత్యాదివచనైర్బ్రహ్మాదీ
నాం తరతమభావస్య నిందితత్వాచ్చ । అస్తు వా విశేషణతారతమ్యాద్విశేష్య
స్యాపి తారతమ్యం తథాపి నానుపపత్తిః । వక్ష్యమాణరీత్యా విష్ణుత్వశివత్వో
పాధిభూతవిశేషణోత్కర్ష ప్రతిపాదకవచనానాం తుల్యతయా విద్యమా
నత్వేన తయోస్తారతమ్యస్య వక్తుమశక్యత్వాత్ ॥

ననుయస్యమాయాగతంసత్త్వంశరీరంస్యాత్తమోగుణః । సంహారాయత్రిమూర్తీనాంసరుద్రస్స్యాన్నచాపరః । తథాయస్యతమస్సాక్షాచ్ఛరీరంసాత్త్వికోగుణః । పాలనాయత్రిమూర్తీనాంసవిష్ణుస్స్యాన్నచాపరః । రజోయస్యశరీరంస్యాత్తదేవోత్పాదనాయచ । త్రిమూర్తీనాంతుసబ్రహ్మాభవేద్విప్రానచాపరః । అస్తిరుద్రస్యవిప్రేంద్రా అంతస్సత్త్వంబహిస్తమః । విష్ణురంతస్తమస్సత్త్వంబహిరస్తిరజోగుణః । అంతర్బహిశ్చవిప్రేంద్రాఅస్తితస్యప్రజాపతేః।అతోఽవేక్ష్యగుణంసత్త్వంమనుష్యావివదంతిహి । హరిశ్శ్రేష్ఠోహరశ్శ్రేష్ఠఇతిహామోహాన్నైభవం । సత్త్వభావాత్ప్రజానాథంవరిష్ఠంనైవమన్వతే ॥ ఇత్యాదిస్కాందవచనపర్యాలోచనయాయత్రయత్రసాత్త్వికత్వేనవిష్ణూత్కర్ష ప్రతిపాదకవచనానిసంతితాన్యుక్తరీత్యాపాలనాదిగుణపరత్వపరాణీత్య భ్యుపగంతవ్యం । యత్రయత్రతామసత్వేన శివనికర్ష ప్రతిపాదకవచనానిసంతితాన్యుక్తరీత్యాసంహారాదిగుణపరత్వపరాణీత్యభ్యుపగంతవ్యం । తతశ్చవిష్ణుత్వశివత్వోపాధిద్వయతారతమ్యవిచారేతమోగుణోపాధిక విష్ణ్వపేక్షయాసత్త్వగుణోపాధికశివస్యోత్కర్షస్స్యాదితిచేన్న "సత్త్వంరజస్తమఇతిప్రకృతేర్గుణాస్తైర్యుక్తఃపరఃపురుషఏకఇహాస్యధత్తే । స్థిత్యాదయేహరివిరించిహరేతిసంజ్ఞాంశ్రేయాంసి తత్రఖలుసత్త్వతనోర్నృణాంస్యు"రిత్యాదిభాగవతవచనేఽపి "సత్త్వంరజస్తమ" ఇత్యాదినాప్రకృతిస్వరూపసత్త్వాదిగుణత్రయముపక్రమ్య" తైర్యుక్తఃపరఃపురుషఏకఇహాస్యధత్తే।స్థిత్యాదయేహరివిరించిహరేతిసంజ్ఞామిత్యాదినాఏకఏవమాయోపహితస్సత్త్వాదిగుణత్రయయుక్తస్సన్ స్థిత్యుత్పత్తిసంహారవ్యాపారార్థంక్రమేణవిష్ణుబ్రహ్మశివసంజ్ఞాంలభతఇతిప్రతిపాద్యసత్త్వతనోర్నృణాంస్యురిత్యాదినాసత్త్వమయవిగ్రహవిశిష్టస్యవిష్ణోస్సర్వాతిశయజ్ఞాపనాత్సత్త్వరజస్తమోగుణత్రయక్రమేణప్రాప్తప్రాయపాఠానురోధేనరజస్తమోమయవిగ్రహవిశిష్టయో ర్బ్రహ్మశివయోర్నికృష్టోపాధికత్వాన్నికర్షస్యావశ్యమంగీకర్తవ్యత్వేనసత్త్వోపాధికవిష్ణూత్కర్షాంగీకారస్యా

పితుల్యత్వాత్ । నచభాగవతాదిపురాణానాంవిష్ణుపారమ్యైదంపర్యేణ ప్రవృత్తత్వేనతత్ప్రకరణేనహినిందాన్యాయేనతామసవిగ్రహవిశిష్ట శివని కర్షోపపాదనస్య విష్ణుప్రశంసాపరత్వాదితివాచ్యం స్కాందాదిపురా ణానామపిశివపారమ్యైదంపర్యేణప్రవృత్తత్వేనతత్ప్రకరణేపి నహినిందా న్యాయేనతామసవిగ్రహవిశిష్టవిష్ణునికర్షోఽపపాదనస్య శివప్రశంసాపర త్వావిశేషాత్॥

ననుభాగవతాదిషుతామసవిగ్రహవిశిష్టత్వేనప్రతిపాద్యమానస్య శివనికర్షస్య "కాలమేఘసమచ్ఛాయఃకంథాశూలకపాలధృత్ । తేషా మావిరభూచ్ఛంభుఃస్మయమానముఖాంబుజ" ఇత్యాదిబ్రహ్మాండపు రాణవచనమనుసృత్యశివస్యావస్థాంతరపరిగృహీత నీలవిగ్రహవిశిష్టత్వేన చరితార్థతయా "శుద్ధస్ఫటికసంకాశంచంద్రలేఖావతంసకం । త్రిలో చనంచతుర్బాహుంనీలగ్రీవంపరాత్పరం । ధ్యాయేన్నిత్యంసదాసోహమి తిబ్రహ్మవిదాంవర" ఇత్యాదిస్కాందవచనపర్యాలోచన యాస్వాభావిక శ్వేతవిగ్రహప్రయుక్తాతిశయస్యసిద్ధత్వాదితి చేన్నస్కాందాదిపురాణేష్వ పితామసవిగ్రహవిశిష్టత్వేనప్రతిపాద్యమానస్యవిష్ణునికర్షస్య "ఆలోల తులసీమాలమారూఢవినతాసుతం । జ్యోతిరిందీవరశ్యామమావిరస్త మమాగ్రత" ఇత్యాదిపురాణవచనమనుసృత్యవిష్ణోరవసరాంతరపరిగృ హీతనీలవిగ్రహవిశిష్టత్వేనచరితార్థతయా "గోక్షీరాభంపుండరీకాయ తాక్షంచక్రాబ్జాద్యంభూషణైర్భూషితాంగం । శ్రీభూమిభ్యామర్చితం యోగపీఠేధ్యాయేద్దేవంపూజయేత్పౌరుషేణే" త్యాదిబహుప్రమాణైః పురుషసూక్తవాసుదేవనృసింహధ్యానాదిషుస్వాభావికశ్వేత విగ్రహపరి గ్రహప్రయుక్తాతిశయస్యతుల్యత్వాత్ । ప్రత్యుత స్కాందభాగవతవచన తాత్పర్యపర్యాలోచనయాఅంతస్సత్త్వబహిస్తమఉపాధివిశిష్టశివాపేక్ష యాబాహ్యాఽభ్యంతరసత్త్వోపాధివిశిష్టవిష్ణోరుత్కర్షస్యైవ ప్రతీయ మానత్వాత్ । యది "అష్టమూర్తి రనేకాత్మాసాత్త్వికశ్శుద్ధవిగ్రహ"

ఇతి శివరహస్యోక్తవచనబలేన శివస్యాపిబాహ్యాభ్యంతరసత్త్వగుణోపాధివిశిష్టస్యాను స్యూతత్వ్యుచ్యేతతర్హి పూర్వోక్తరీత్యా విష్ణుశివయోర్విశేషణతారతమ్యప్రతిపాదకవచనానాంతుల్యత్వేన హరిహరయోస్సామ్యాపత్త్యాఅస్మదిష్టసిద్ధిః। నచఉపధేయవస్తుపాధీనామైక్యైకరూప్యే విష్ణురుద్రాదిభేదవ్యవహారోనోపపద్యత ఇతివాచ్యం లక్ష్మీపతిత్వపార్వతీపతిత్వాదివిశిష్టవిగ్రహేణవాస్థిత్యాదిరూపవ్యాపారేణవా విష్ణురుద్రాదిసంజ్ఞాభేదప్రయోజకవ్యవహారస్యవ్యవస్థితత్వాత్॥

నన్వేవంసతిబాహ్యాభ్యంతరసత్త్వోపాధివశాత్తుల్యత్వేన ప్రతిపాద్యమానవిష్ణుశివాపేక్షయా" రజోయస్యశరీరంస్యాత్ దేవ్యాత్వాదనాయచ। త్రిమూర్తీనాంతుసబ్రహ్మభవేద్విప్రాసనచాపర" ఇత్యాదిపూర్వోదాహృతవచనరీత్యా బ్రహ్మణస్సత్త్వసంబంధమంతరాబాహ్యాభ్యంతరరజోగుణవిశిష్టత్వేనతస్యనికర్షాపత్తిరితిచేన్న తురీయశివస్యాపిగుణసామ్యావస్థప్రకృత్యుపాధివిశిష్టత్వేనహరిహరయోరివ కేవలసత్త్వోపాధివిశిష్టత్వాభావేన రజస్తమోగుణశబలితసత్త్వోపాధిప్రయుక్తనికర్షస్యకేనాప్యనివార్యత్వాత్।నచబాహ్యాఽభ్యంతరరజోగుణోపాధివిశిష్టత్వాద్బ్రహ్మణస్సత్త్వగుణసంబంధలేశాభావేనబ్రహ్మాపేక్షయాగుణత్రయవిశిష్టోపాధికస్యతురీయశివస్య సత్త్వసంబంధప్రయుక్తాతిశయస్యవక్తముచితత్వాదతివాచ్యంగుణత్రయవిశిష్టస్యతురీయశివస్యతమోగుణప్రయుక్తనికర్షస్యైవావశ్యంభావేనతురీయశివాపేక్షయాబ్రహ్మణస్తమోగుణప్రయుక్తమాలిన్యాభావేనతస్యాప్యుత్కృష్టత్వేనవక్తవ్యత్వాత్। నచేష్టాపత్తిః।తురీయశివవాదిభిర్వ్యష్టిగుణోపాధికత్రిమూర్త్యపేక్షయా గుణత్రయసమష్టివిశిష్టతురీయశివోత్కర్షస్యైవాంగీకారాత్। తస్మాద్విశేషణతారతమ్యాంగీకారానంగీకారపక్షయోరపివశీకృత మాయత్వానావృతచైతన్యత్వాదీశ్వరకోటిప్రవిష్టానాం బ్రహ్మాదిత్రిమూర్తీనాం మాయోపహితవిశేష్యస్వరూపనిష్ఠత్వేనతత్త్రితారతమ్యోక్తిరయుక్తా। ఏవంచశక్తేత్యాతేషాంబ్రహ్మాదీనాంతరతమభావస్యబాధితత్వేన ఉదా

వ్యాతస్కాందవచనానాం నబ్రహ్మాదిత్రిమూర్తి తారతమ్యప్రతిపాదనే తాత్పర్యంకింతు "అథాతస్సంప్రవక్ష్యామిపరాత్పరతరంపదం।తతోఽధికం పరంతత్త్వంజ్ఞానమానందమద్వయ"మిత్యాద్యుపక్రమోపసంహారపర్యాలోచనయానిష్కృష్టరూపేణనిర్విశేషబ్రహ్మప్రతిపాదన ఏవతాత్పర్యమిత్యవగంతవ్యం॥

యదుక్తంవిశిష్టంపదార్థాంతర మితికృత్వా ప్రమాణబలాదమూర్తవిగ్రహవిశిష్టస్యైవాధిక్యముచ్యతఇతి।తదపినోపపద్యతే। విష్ణుశివప్రతిపాదకేషుసకలశ్రుతిస్మృతిపురాణాదిషు ముముక్షూపాస్యత్వజ్ఞానప్రదాతృత్వాదీనాముభయసాధారణత్వ ప్రతిపాదనేసతయోస్తారతమ్యకల్పనమయుక్తమిత్యస్యవక్ష్యమాణత్వాత్ ॥

నన్వేవమపి "యోబ్రహ్మాణంవిదధాతిపూర్వంయోవై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతితస్మై। తగ్ంహదేవమాత్మబుద్ధి ప్రకాశంముముక్షుర్వై శరణమహంప్రపద్యే।ఉమాసహాయంపరమేశ్వరంప్రభుంత్రిలోచనం నీలకంఠంప్రశాంతం। ధ్యాత్వామునిర్గచ్ఛతిభూతయోనింసమస్తసాక్షింతమసఃపరస్తా" దిత్యాదినాపరమశివస్యముముక్షూపాస్యత్వప్రతిపాదనాత్తస్యమోక్షప్రదాతృత్వేనఉత్కర్షస్స్యాదితిచేత్సత్యం "క్షీరోదార్ణవశాయినంనృకేసరిణంయోగిధ్యేయం పరమపదంసామజానీయాద్యోజానీతే సోమృతత్వంగచ్ఛతిఅథకస్మాదుచ్యతేవమామీతియస్మాత్స్వయంసర్వేదేవానమంతిముముక్షవోబ్రహ్మవాదినశ్చ ఆత్మైవనృసింహోదేవోబ్రహ్మభవతియఏవంవేదసోఽకామోనిష్కామఆప్తకామఆత్మకామోనతస్యప్రాణాఉత్క్రామంతిఅత్రైవసమవలీయంతేబ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మాప్యేతీ"త్యాదినృసింహతాపనీయశ్రుత్యా "సదారామోహమిత్యేవతత్త్వతఃప్రవదంతిమే। నతేసంసారిణోనూనంరామఏవనసంశయః। రామఏవసవిజ్ఞేయస్సత్యానందచిదాత్మకః। నమఃపదంసువిజ్ఞేయంపూర్ణానందైకవిగ్రహం।సదామనంతిహృదయేసర్వేదేవాముముక్షవ" ఇత్యాదిరామతాపనీయశ్రుత్యాపుత్పుండరీకనయనంమేఘాభంవైద్యుతాంబరం।ద్వి

భుజం వేణుముద్రాఢ్యం వనమాలినమీశ్వరం । గోపగోపాంగనోపేతం సురద్రుమతలాశ్రయం। దివ్యాలంకరణోపేతం రక్తపంకజమధ్యగం। కాళిందీజలకల్లోలసంగిమారుతసేవితం । చింతయంశ్చేతసా కృష్ణం ముక్తో భవతి సంసృతేః । కృష్ణ ఏకోపి సన్బహుధా యో విభాతి। తం పీఠస్థం యేనుయజంతి ధీరాః। తేషాం సుఖం శాశ్వతం నేతరేషాం । నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామేకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్। తం పీఠస్థం యేనుయజంతి విప్రాస్తేషాం సిద్ధిశ్శాశ్వతీ నేతరేషాం। యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై విద్యాస్తస్మై గోపాయతి గాయతి స్మ కృష్ణః । తం దేవమాత్మబుద్ధిప్రకాశం ముముక్షుర్వై శరణమముం వ్రజేత్ । గోపాలోహమితి భావయేత్స మోక్షమశ్నుతే స బ్రహ్మత్వమధిగచ్ఛతి స బ్రహ్మవిద్భవతీత్యాది గోపాలతాపనీయశ్రుత్యా "శుద్ధో దేవ ఏకో నారాయణః న ద్వితీయోస్తి కశ్చిద్య ఏవం వేద స విష్ణురేవ భవతి స విష్ణురేవ భవతి" ఇత్యాదినా నారాయణోపనిషద్వచనేన "అవజానంతి మాం మూఢా మానుషీం తనుమాశ్రితం । పరం భావమజానంతో మమ భూతమహేశ్వరం । మోఘాశా మోఘకర్మాణో మోఘజ్ఞానా విచేతసః । రాక్షసీమాసురీం చైవ ప్రకృతిం మోహినీం శ్రితాః। మహాత్మానస్తు మాం పార్థ దైవీం ప్రకృతిమాశ్రితాః । భజంత్యనన్యమనసో జ్ఞాత్వా భూతాదిమవ్యయం। సతతం కీర్తయంతో మాం యతంతశ్చ దృఢవ్రతాః । నమస్యంతశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసత ఇత్యాదిభగవద్వచనైశ్చ విష్ణోరపి ముముక్షూపాస్యత్వప్రతిపాదనేన మోక్షప్రదాతృత్వస్య సిద్ధత్వాత్॥

నచ "సంసారమోచకస్సాక్షాచ్ఛివ ఏవ న చాపరః। అన్యాశ్చ దేవతాస్సర్వాః ప్రణాడ్యైవ తు మోచకాః" ఇత్యాదిస్కాందవచనానురోధేన పరశివోపాసనస్య సాక్షాన్మోక్షసాధనత్వం విష్ణ్వాద్యుపాసనస్య ప్రణాడ్యా మోక్షసాధనత్వమితి వాచ్యం "దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా । మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయామేతాం తరంతి తే । న మాం దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యంతే నరాధమాః । మాయయాపహృత

జ్ఞానాసురంభావమాశ్రితాః। కామైస్తైస్తైర్హృతజ్ఞానాః ప్రపద్యంతే న్యదేవతాః। తంతంనియమమాస్థాయ ప్రకృత్యానియతాస్స్వయా। యోయోయాంయాంతనుంభక్తశ్శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి। తస్యతస్యా చలాంశ్రద్ధాంతామేవవిదధామ్యహం। సతయాశ్రద్ధయాయుక్తస్తస్యా రాధనమీహతే। లభతేచతతఃకామాన్మయైవవిహితాన్హితాన్। అంతవత్తుఫలంతేషాంతద్భవత్యల్పమేధసాం। దేవాన్దేవయజోయాంతి మద్భక్తాయాంతిమామపి। ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మవ్యాహరన్మామ నుస్మరన్। యఃప్రయాతిత్యజన్దేహంసయాతిపరమాంగతిం। అన న్యచేతాస్సతతంయోమాంస్మరతినిత్యశః। తస్యాహంసులభఃపార్థనిత్యా యుక్తస్యయోగినః। మాముపేత్యపునర్జన్మదుఃఖాలయమశాశ్వతం। నా ప్నువంతిమహాత్మానస్సంసిద్ధింపరమాంగతాః। ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావృత్తినోర్జున। మాముపేత్యతుకౌంతేయపునర్జన్మనవిద్యతే। ఇత్యాదిభగవద్వచనానురోధేనవిష్ణూపాసనస్యైవసాక్షాన్మోక్షసాధన త్వంశివాద్యుపాసనస్యప్రణాడ్యామోక్షసాధనత్వ మిత్యర్థస్యావిశిష్టత్వా త్।"బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం "నాన్యఃపంథాఅయనాయవిద్యతే" ఇత్యా దినాజ్ఞానస్యైవసాక్షాన్మోక్షసాధనత్వావగమేన ఉపాసనమాత్రస్య ప్రణాడ్యామోక్షసాధనత్వమిత్యర్థస్యైవవక్తవ్యత్వాచ్చ॥

నన్వేవమపి "యాంయాంమూర్తిం సమారాధ్యబ్రహ్మభావన యాజనాః। ఆరాధయంతితేసర్వేక్రమాజ్జానంతిశంకరం। రుద్రస్య మూర్తిమారాధ్యప్రసాదాత్క్రమవర్జితాః। అయత్నేనైవజానంతిశివం సర్వత్రసంస్థిత" మిత్యాదిస్కాందవచనానురోధేన శివోపాసనస్యైవసా క్షాద్జ్ఞానసాధనత్వంవిష్ణూపాసనస్య శివోపాసనద్వారాజ్ఞానసాధనత్వమితి చేన్న "యేషాంత్వంతగతంపాపంజనానాంపుణ్యకర్మణాం। తేద్వంద్వ మోహనిర్ముక్తాభజంతేమాందృఢవ్రతాః। జరామరణమోక్షాయ మామాశ్రిత్యయతంతియే। తేబ్రహ్మతద్విదుఃకృత్స్నమధ్యాత్మంకర్మ చాఖిలం। యేత్వన్యదేవతాభక్తాయజంతేశ్రద్ధయాన్వితాః। తేపిమా

మేవ

మేవకౌంతేయయజంత్యవిధిపూర్వకం । అహంహిసర్వయజ్ఞానాంభోక్తా
చప్రభురేవచ।నతుమామభిజానంతితత్త్వేనాతశ్చ్యవంతితే" ఇత్యాదిభగ
వద్వచనేన "నిరాకృతత్వాచ్ఛ్రుతియుక్తిమానతోయథేంద్రభేదోదశది
గ్భ్రమాదయః । యావన్నపశ్యేదఖిలంమదాత్మకం తావన్మదారాధన
తత్పరోభవేత్ । శ్రద్ధాళురత్యూర్జితభక్తిలక్షణోయస్తస్యదృశ్యోహ
మహర్నిశంహృది । రహస్యమేతచ్ఛ్రుతిసారసంగ్రహంమయావినిశ్చి
త్యతవోదితంప్రియా"దితిశ్రీరామవచనేన "భాస్కరస్యతుయోభక్తస్స
ప్తజన్మాంతరంనరః। తస్యైవతుప్రసాదేనరుద్రభక్తః ప్రజాయతే । శంక
రస్యతుయోభక్తస్సప్తజన్మాంతరంనరః।తస్యైవతుప్రసాదేనవిష్ణుభక్తః
ప్రజాయతేవాసుదేవస్యయోభక్తస్సప్తజన్మాంతరంనరః । తస్యైవతుప్ర
సాదేనవాసుదేవేప్ర[illegible]యతే ॥ ఇత్యాదివామనపురాణానుసారేణచవి
ష్ణూపాసనస్యసాక్షాద్జ్ఞానసాధనత్వంశివాద్యుపాసనస్యవిష్ణూపాసనద్వారా
జ్ఞానసాధనత్వమిత్యర్థస్యతుల్యత్వాత్ । నచ"త్వందేవేషుబ్రాహ్మణోస్య
హంమనుష్యేషు బ్రాహ్మణోనై బ్రాహ్మణముపధావత్యుపత్వాధా
మీ"తిశ్రుత్యాశివస్యైవబ్రాహ్మణోపాస్యత్వంప్రతిపాద్యతఇతివాచ్యం
అథకస్మాదుచ్యతేనమామీతియస్మాద్యంసర్వేదేవానమంతి ముముక్షు
వోబ్రహ్మవాదినశ్చేతంపీఠస్థంయేనుయజంతివిప్రాస్తేషాం సిద్ధిశ్శాశ్వతీ
నేతరేషా" మిత్యాదిపూర్వోదాహృతనృసింహగోపాలతాపనీయాదిశ్రు
త్యా "మాంహిపార్థవ్యపాశ్రిత్యయేపిస్యుఃపాపయోనయః। స్త్రియోవై
శ్యాస్తథాశూద్రాస్తేపియాంతిపరాంగతిం । కింపునర్బ్రాహ్మణాఃపు
ణ్యాభక్తారాజర్షయస్తథే"త్యాదిభగవద్వచనైశ్చవిష్ణోరపి బ్రాహ్మణో
పాస్యత్వమిత్యర్థస్యసమానత్వాత్ । తస్మాచ్ఛివస్యతురీయమూర్త్యభ్యు
పిస్వేచ్ఛాకల్పితసకలపరమేశ్వరవిగ్రహేషు అనావృతచైతన్యత్వ

ముముక్షూపాస్యత్వజ్ఞానప్రదాతృత్వాదివిశిష్ట పరమేశ్వరస్యైకరూపతో యావిద్యమానత్వేనత త్రితరతమభావాభివ్యక్తిరయుక్తా॥

కించయథాప్రమాణబలేనశివస్యతురీయమూర్తిరభ్యుపగంతుం శక్యతే। నచవిష్ణోస్తురీయమూర్తిసద్భావేప్రమాణాభావఇతివాచ్యం॥"ఏకోహవై నారాయణఆసీన్న బ్రహ్మానచశంకరస్సమునిర్ధ్యాత్వాసమచింతయత్ తతఏతేవ్యజాయంత।విశ్వోహిరణ్యగర్భోఽగ్నిర్యమవరుణవిష్ణురుద్రేంద్రా" ఇత్యాదిపైంగిరహస్యబ్రాహ్మణేన సర్వభూతస్థమేకంనారాయణంకారణపురుషమిత్యాదినారాయణోపనిషద్వచనేన జాగరితేబ్రహ్మాస్వప్నేవిష్ణుస్సుషుప్తౌరుద్రస్తురీయమక్షరంసఆదిత్యోవిష్ణుశ్చేశ్వరశ్చేత్యాదిబ్రహ్మోపనిషద్వచనేనయోవైనృసింహోదేవోభగవాన్యశ్చబ్రహ్మాతస్మైవైనమోనమః।యోవైనృసింహోదేవోభగవాన్యశ్చవిష్ణుస్తస్మైవైనమోనమః। యోవైనృసింహోదేవోభగవాన్యశ్చమహేశ్వరస్తస్మైవైనమోనమః॥ ఇత్యాదినృసింహతాపనీయశ్రుత్యాయోవైశ్రీరామచంద్రస్సభగవానద్వైతపరమానందోయోబ్రహ్మావిష్ణురీశ్వరస్తస్మైవైనమోనమః । ఇత్యాదిరామతాపనీయశ్రుత్యా అర్ధమాత్రాత్మకఃకృష్ణోయస్మిన్ విశ్వంప్రతిష్ఠితం। కృష్ణాత్మికాజగత్కర్త్రీ మూలప్రకృతిరుక్మిణీత్యాదిగోపాలతాపనీయశ్రుత్యాచ తురీయనారాయణనృసింహరామగోపాలానామపిప్రతిపాదనాత్ । నచోక్తపైంగిరహస్యబ్రాహ్మణాదిషునారాయణాదీనాం మాయోపహితబ్రహ్మభేదాభిప్రాయేణత త్రినారాయణాదిశబ్దప్రయోగఇతినతురీయనారాయణాదిప్రతిపాదనమితివాచ్యం అథర్వశిఖాదిష్వపి శివస్య మాయోపహిత బ్రహ్మభేదాభిప్రాయేణ శంభుశివాదిశబ్దప్రయోగోపపత్తేస్సత్త్వాత్ ॥ ।౧౬

యదిచాథర్వశిఖాదిషువిరోధాభావాజ్జగత్కారణ బ్రహ్మణ ఏవ ఉపాసనార్థం శంభుశివాదిశబ్దేన తురీయశివమూర్తిః ప్రతిపాద్యత ఇత్యభ్యుపగమ్యతే తర్హి వైంగిరహస్య బ్రాహ్మణాదిష్వపివిరోధాభావేన జగత్కారణబ్రహ్మణ ఏవ ఉపాసనార్థంనారాయణనృసింహాదిశబ్దైస్తురీయనారాయణాదిమూర్తయః ప్రతిపాద్యంతఇతిప్రకృతేపిదీయతాందృష్టిః। తతశ్చోక్తసకలప్రమాణానామవిరోధమిచ్ఛద్భి రచ్ఛమతిభిర్మాత్సర్యముత్సార్య "చిజ్జడానాంతుయోద్రష్టాసోచ్యుతోజ్ఞానవిగ్రహః। సఏవహిమహాదేవస్సఏవహిమహాహరిః । యస్త్వాంద్వేష్టిసమాంద్వేష్టియస్త్వామనుసమామను । ఆవయోరంతరంనాస్తిశబ్దైరర్థైర్జగత్పతే । నామానితవగోవిందయానిలోకేమహాంతిచ। తాన్యేవమమనామానినాత్రకార్యావిచారణా" ఇత్యాదిస్కాందోపనిషద్భారతాదివచనానుసారేణసకలవైదికసమ్మతభగవత్పాదాభిమత కేవలాద్వైతమార్గమేవానుసృత్యహరిహరయోరర్థతశ్శబ్దతశ్చభేదమేవాంగీకృత్య విష్ణూత్కర్షప్రతిపాదకానాంశివోత్కర్షప్రతిపాదకానాంసకలశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణానామవిరోధస్సమర్థనీయః । తస్మాత్తురీయమూర్త్యనభ్యుపగమపక్షేతురీయశివమూర్త్యభ్యుపగమపక్షే తురీయశివమూర్త్యభ్యుపగమవత్తురీయవిష్ణుమూర్త్యభ్యుపగమపక్షేపిబ్రహ్మాదిగుణమూర్తిషు పరమశివపరమవిష్ణ్వాదితురీయమూర్తిష్వప్యనుస్యూతః పరమేశ్వరఏకఏవేతినతరతమభావకల్పనా। అన్యథాఏకస్యైవపరమేశ్వరస్యతరతమభావాభ్యుపగమేఉత్తమాధమమధ్యమేశ్వరభావప్రసంగేనఈశ్వరనానాత్వాపత్త్యాయతోవాఇమానిభూతానిజాయంతేయేనజాతానిజీవంతీత్యాదిపరమేశ్వరైకత్వబోధకశ్రుతివిరోధాపత్తేరితిపూర్వమేవోక్తత్వాత్॥

కించమంత్రశాస్త్రేషుబ్రహ్మవిష్ణురుద్రగౌర్యాదీనామీశ్వరభా పాద్యప్రధానతయాఉపాసనావిధానేనతచ్ఛాస్త్రవిరోధాపత్తిః। త

దుక్తంమంత్రశాస్త్రే । ఏకస్సర్వేశ్వరోభాతి త్యాదృశ్యతేభిన్నవత్సదా। ఘటాకాశమఠాకాశభేదేనతుయథానభః । భోగమోక్షప్రదోదేవఃపరమాత్మాజగన్మయః।నాన్యోపాస్యంతియోగీంద్రాస్తమేవానంతవిగ్రహం। మహాదేవోవాసుదేవశ్శివోవిష్ణుస్సర్వ్వరోహరిః । రుద్రోవిరించఃపాకారిరిత్యేతైశ్శబ్దితఃపుమాన్॥ప్రకృతిర్మోహినీవిద్యాదక్షకన్యాద్రిజారమా । వాణీరుద్రాంగిరాకాళీరుద్రతారాజగత్ప్రసూః । గాయత్రీబ్రహ్మవిద్యేతిదేవతైకాహిశబ్దితా । ఏకమేవపరంబ్రహ్మపుంస్త్రీరూపవిభాగశః ॥ ద్విధాభూతంతయోరేకముపాస్యసుఖమాప్నుయాదితి॥

ననుబ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణామీశ్వరకోటిప్రవిష్టత్వే పరస్పరముపాస్యోపాసకభావప్రతిపాదకశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణాదీనాంకాగతిరితిచేదుచ్యతే। మయాప్రమాణంహికృతంలోకస్తదనువర్తతే । నహిదేయోస్తికశ్చిన్మేవరఃపాండవనందన । ఇతిసంచింత్యమనసాపురాహంవిశ్వమీశ్వరం । పుత్రార్థమారాధితవానహమాత్మానమాత్మనేతి మోక్షధర్మేపార్థంప్రతిభగవద్వచనేనఅవాప్తసకలకామస్య శ్రీకృష్ణస్యశివోపాసనంలోకానుగ్రహార్థమిత్యుపగమ్యతే। అనేనన్యాయేనశివస్యాపిక్వచిద్విష్ణూపాసనంలోకానుగ్రహార్థమేవేతిసిద్ధం । తతశ్చవిష్ణుశివాదిపరస్పరోపాసనప్రతిపాదకవచనానాంసర్వేషాంతాదృశప్రతిపాదనద్వారాతత్సూత్రస్త్యుపాసనావశ్యకత్వతాపరత్వమేవఇతరథాఈశ్వరకోటిప్రవిష్టానాంబ్రహ్మాదీనాంస్వప్రయోజనార్థమేవపరస్పరోపాసనమిత్యభ్యుపగమే పరమేశ్వరస్యనిత్యముక్తత్వాపహతపాప్మత్వాదివిరోధాపత్తేః॥

నన్వేవంసతిశివతత్త్వవివేకబ్రహ్మతర్కస్తవాదిగ్రంథేషు అప్పయదీక్షితచరణైర్విష్ణోశ్శివాపేక్షయానికర్షప్రతిపాదనేన రఘునాథావతారేషు కౌసల్యాగర్భవాసశోకమోహాదిజీవలింగప్రతిపాదనే

ష్ణోర్జీవభావఏవ తేషామభిమతఇతి ప్రతీతే స్తద్విరోధప్రసంగ ఇతి చేన్న శివతత్త్వవివేకాదిగ్రంథేషు అప్పయదీక్షితచరణైః ప్రతివాదినిరాకరణాయ విష్ణోశ్శివాపేక్షయానికర్ష ప్రతిపాదనేపి వస్తుతస్తేషాంతత్ప్రతితాత్పర్యాభావేనతత్ప్రతిపాదనస్యనహినిందాన్యాయేనశివోపాసనావశ్యకర్తవ్యత్వపరత్వాత్ । అతఏవతైరుక్తంమధ్వమతవిధ్వంసనే । శివంవిష్ణుంవాయద్యప్యభిదధతిశాస్త్రస్యవిషయంతదిష్టంగ్రాహ్యంనన్సగుణమపితద్బ్రహ్మభజతాం। విరోధోనాతీవస్ఫురతినహినిందానయవిదాంనసూత్రాణామర్థాంతరమపిభవద్వార్యముచితమితి॥ శివకర్ణామృతేపియత్తునారాయణపరంబ్రహ్మేతితదపి నారాయణస్యశివాభేదపక్షేన కించిద్విరుధ్యతే భేదపక్షేతు నారాయణస్యపరబ్రహ్మభావనాసిద్ధతద్భావోప వర్ణనపరతయానేయమితి । శివానందలహర్యామపిసిద్ధాంతలేశసంగ్రహేపినచ పరమేశ్వరస్యరఘునాథాద్యవతారేతపస్విత్వదుఃఖసంసర్గాదిశ్రవణాన్ముక్తానామీశ్వరభావేపునర్బంధాపత్తిః।తస్య విప్రశాపామోఘత్వాదిస్వకృతమర్యాదాపరిపాలనాయకథంచిద్భృగుశాపాదిసత్యత్వంప్రత్యాయయితుం నటవశ్వరస్యతదభినయమా[illegible]రత్వాత్ । అన్యథాతస్యనిత్యముక్తత్వనిరగ్రహస్వాతంత్ర్యసమాభ్యధికరాహిత్యాదిశ్రుతివిరోధాదితి।తస్మాద్వ్యాసాభిమతకేవలాద్వైతసచ్చిదానందాఖండనిర్విశేషపరబ్రహ్మణ ఏవమాయోపహితామూర్తరూపేణజగజ్జన్మాదికారణత్వం తద్రూపేణబ్రహ్మవిష్ణురుద్రరామకృష్ణాదిరూపేణచముముక్షూపాస్యత్వం తత్ప్రసాదాదేవబ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తిశ్చేతిసర్వంరమణీయం ॥ వ్యాసతాత్పర్యనిర్ణీతిపూర్ణచంద్రప్రభామిమాం । సమాస్వాద్యాభినందంతుసన్మనీషిచకోరకాః । బాదరాయణసిద్ధాంతకేవలాద్వైతడిండిమః । ఉద్ఘోష్యతాంవిపశ్చిద్భిర్హృద్భేదీభేదవాదినాం॥

ధ్యాత్వామాధ్వంపురేస్మిన్న[redacted]సాఽలక్షితాలక్ష్మణేయా
ంతీయానకుంఠాకాధ్వనయతభవతాఽభాస్వరాభాస[illegible]రీయాః ॥

శ్రీ వ్యాసతాత్పర్య నిర్ణయే.

అయ్యణ్ణయ్యాభిధానఃకపిలకణభుగాద్యుక్తనానానువాద
బ్రహ్మాస్త్రోల్లాసిహస్తోజగతివిజయతేదైవతిమత్తేభసింహః ॥
కపిలకణాదాదికృతైస్సూత్రైర్ద్వైతాభిమానిమత్తేభాః ।
అయ్యనసుధీరబంధీదద్వైతాఖ్యేజయస్తంభే ॥
శ్రీకంఠమధ్వయాదవభాస్కరరామానుజాదిభాష్యాణాం ।
మూలోచ్ఛేదనమకరోద్వ్యాసమతస్థాపనాచార్యః ॥

ఇతి శ్రీమద్రాధామాధవసంవాదాద్యనేకప్రబన్ధనిర్మాణధురీణస్య
శ్రీ వేంకటపతికవి సార్వభౌమస్యతనూభవేన సుదన్తాకల్యా
ణాద్యనేకప్రబన్ధరచనాచాతురీధౌరేయస్య అళగిరిక
వేరనుజేన వీణావాదనప్రవీణేన వేదాన్తసిద్ధాన్త
రహస్యార్థప్రకాశనధురంధరేణ
శ్రీమదయ్యణ్ణవిద్వన్మణినా
విరచితే
వ్యాసతాత్పర్య నిర్ణయే
సగుణబ్రహ్మవిచారో నామ
ద్వితీయః పరిచ్ఛేదః
ఓం శ్రీ శివార్పణమస్తు
ఓం శ్రీ గురుచరణారవిందాభ్యాంనమః
ఓంతత్సత్.

S. V. N. Press, Tirupati—1909.